

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ, ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΑΓΑΘΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΝΕΟΤΕΡΗ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ:
ΝΕΕΣ ΘΕΩΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ»

ΔΙΑΤΡΙΒΗ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ
ΤΟΥ ΔΗΜΟΣΘΕΝΗ ΠΑΡΤΣΑΛΑ
(Α.Μ.: 1012201803025)

**Θέμα: «Το υπόμνημα (Δεκέμβριος 1918) του Ελευθερίου Βενιζέλου στο Συνέδριο
Ειρήνης των Παρισίων και οι εδαφικές διεκδικήσεις του Ελληνισμού»**

Επιβλέπων Καθηγητής: Θανάσης Χρήστου
Συνεπιβλέπων Καθηγητής: Ιάκωβος Μιχαηλίδης
Συνεπιβλέπων Καθηγητής: Σωτήριος Ριζάς

ΚΑΛΑΜΑΤΑ 2022

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Πρόλογος.....	3
Εισαγωγή.....	4
Α΄ Κεφάλαιο	
Πολιτικά γεγονότα που διαδραματίστηκαν κατά τη δεκαετία 1910-1920 στην Ελλάδα...7	
1.1. Βαλκανικοί Πόλεμοι.....	7
1.2. Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος.....	12
1.3. Εθνικός Διχασμός.....	19
1.4. Διάσκεψη των Παρισίων και αποβίβαση του ελληνικού στρατού στη Σμύρνη...20	
Β΄ Κεφάλαιο	
Η Μεγάλη Ιδέα και οι εδαφικές διεκδικήσεις των Ελλήνων πριν την Μικρασιατική Καταστροφή.....	22
2.1. Η Μεγάλη Ιδέα (προέλευση, επίδραση, συνέπειες).....	22
2.2. Η Μεγάλη Ιδέα ως πολιτικό εργαλείο.....	23
2.3. Οι εδαφικές διεκδικήσεις των Ελλήνων και οι χειρισμοί του Βενιζέλου.....	24
Γ΄ Κεφάλαιο	
Η πολιτική πορεία του Ελευθερίου Βενιζέλου.....	27
3.1. Η απελευθέρωση της Κρήτης.....	27
3.2. Το κόμμα των φιλελευθέρων.....	29
3.3. Οι συνέπειες της Μικρασιατικής Καταστροφής.....	32
Δ΄ Κεφάλαιο	
Το συνέδριο Ειρήνης των Παρισίων.....	34
4.1. Συνθήκη των Βερσαλλιών, 28 Ιουνίου 1919.....	36
4.2. Συνθήκη του Αγίου Γερμανού, 10 Σεπτεμβρίου 1919.....	37
4.3. Συνθήκη του Νεϊγύ, 27 Νοεμβρίου 1919.....	38
4.4. Συνθήκη του Τριανόν, 4 Ιουνίου 1920.....	39
4.5. Συνθήκη των Σεβρών, 28 Ιουλίου 1920.....	40
Ε΄ Κεφάλαιο	
Οι εδαφικές διεκδικήσεις που υπέβαλε ο Ελευθέριος Βενιζέλος στο υπόμνημα του στο Συνέδριο Ειρήνης των Παρισίων το 1918.....	42

5.1. Το υπόμνημα προς τις συμμαχικές δυνάμεις που υπέβαλλε ο Βενιζέλος προς τις συμμαχικές δυνάμεις, τον Δεκέμβριο του 1918.....	42
5.2. Οι διεκδικήσεις του Βενιζέλου και τα αποτελέσματα που προέκυψαν από τις διαβουλεύσεις του Συνεδρίου Ειρήνης των Παρισίων.....	44
Επίλογος.....	48
Πηγές και Βιβλιογραφία.....	50
Παράρτημα.....	56
Παράρτημα Α΄: Εισήγηση του Βενιζέλου στη σύσκεψη των πολιτικών αρχηγών (28 Φεβρουαρίου 1934).....	56
Παράρτημα Β΄: Ο ξένος Τύπος για τις εξελίξεις στην Ελλάδα.....	57
Παράρτημα Γ΄: Η άποψη των προσφύγων για το ρόλο του Βενιζέλου μετά το 1922.....	57
Παράρτημα Δ΄: Απόσπασμα από την προκήρυξη της επαναστατικής κυβέρνησης Βενιζέλου.....	57
Παράρτημα Ε΄: Ο Βενιζέλος περιγράφει την εξωτερική πολιτική του.....	58
Παράρτημα ΣΤ΄: Πρόσφυγες, ελληνοτουρκική συμφωνία και πολιτικό κόστος (Απολογισμός του έργου της κυβέρνησης Βενιζέλου).....	58
Παράρτημα Ζ΄: Διάγγελμα του Βενιζέλου προς τον λαό της Μ. Ασίας.....	58
Παράρτημα Η΄: Ημερήσια Διαταγή Βενιζέλου προς τα στρατεύματα που κατευθύνονταν στη Σμύρνη.....	59
Παράρτημα Θ΄: Η Συνθήκη της Λωζάνης (Αποσπάσματα).....	59
Παράρτημα Ι΄: Διάγγελμα του Ελευθέριου Βενιζέλου προς τον ελληνικό λαό μετά την υπογραφή της Συνθήκης των Σεβρών (αποσπάσματα).....	68
Παράρτημα ΙΑ΄: ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΘΕΟΤΟΚΑΣ, Αργώ.....	69
Παράρτημα ΙΒ΄: Π. Νιρβάνας, Απόσπασμα από χρονογράφημά του στην εφημερίδα «Εστία», με αφορμή τη γιορτή στο Παναθηναϊκό Στάδιο, κατά την οποία τιμήθηκε ο Ελευθέριος Βενιζέλος για την υπογραφή της Συνθήκης των Σεβρών, 1920.....	71
Παράρτημα ΙΓ΄: Μελάς Σπύρος - «Ο μεγάλος νεκρός – Τα κλειδιά του μίσους», εφημ. «Ελεύθερον Βήμα», 20 Μαρτίου 1936.....	71
Περίληψη.....	73

Πρόλογος

Στόχος της παρούσας εργασίας είναι η πραγματοποίηση μίας σύντομης ιστορικής έρευνας σε πρωτογενείς και δευτερογενείς πηγές, με στόχο την ανάδειξη συγκεκριμένων πτυχών της πολιτικής του Ελευθερίου Βενιζέλου, με επίκεντρο την έκφραση των εδαφικών διεκδικήσεων της Ελλάδας, στο υπόμνημα που συνετάχθη τον Δεκέμβριο του έτους 1918, στα πλαίσια του Συνεδρίου Ειρήνης των Παρισίων που ακολούθησε μετά το τέλος του καταστροφικού Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου.

Ο Ελευθέριος Βενιζέλος αποτελεί μία από τις σημαντικότερες μορφές της ελληνικής πολιτικής σκηνής και ταυτόχρονα μία από τις σημαντικότερες ιστορικές προσωπικότητες του 20^{ου} αιώνα. Το έργο του εξακολουθεί έναν αιώνα αργότερα να εμπνέει, αλλά και να γίνεται αντικείμενο πολιτικής αντιπαράθεσης και ιστορικής έρευνας. Οι συνέπειες της στάσης του Ελευθερίου Βενιζέλου σε μία από τις πιο κρίσιμες στιγμές στην σύγχρονη ελληνική ιστορία, εξακολουθούν να απασχολούν την έρευνα, ακόμη και έναν αιώνα μετά τα γεγονότα, ενώ η πολιτική δράση του σημάδεψε ανεξίτηλα την ιστορία της Ελλάδας. Στην κατεύθυνση της έρευνας των καθοριστικότερων για τη σύγχρονη Ελλάδα και τη σύγχρονη Ευρώπη γεγονότων που ακολούθησαν τη λήξη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου στρέφεται και η παρούσα εργασία, σε μία προσπάθεια να συμβάλει όσο το δυνατόν περισσότερο στην έρευνα γύρω από το συγκεκριμένο ζήτημα και να διαφωτίσει πτυχές της πολιτικής ενός από τα σπουδαιότερα πολιτικά πρόσωπα της σύγχρονης ελληνικής ιστορίας.

Θα εξεταστεί διεξοδικά το ιστορικό πλαίσιο από την ανάληψη της πρωθυπουργίας της Ελλάδας από τον Ελευθέριο Βενιζέλο, το συνασπισμό των γειτονικών βαλκανικών κρατών εναντίων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, τον ανταγωνισμό που δημιουργήθηκε μεταξύ τους, τις έντονες επαναστατικές διεργασίες της Σερβίας σε κατεχόμενα από την Αυστροουγγαρία εδάφη, την επακόλουθη καχυποψία της Αυστροουγγαρίας εναντίων της, την πυροδότηση του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου και τις συνθήκες που ακολούθησαν τον τερματισμό του.

Στο σημείο αυτό θα ήθελα να ευχαριστήσω τον κ. Χρήστου για τη συνεργασία και τη βοήθεια κατά την εκπόνηση της εργασίας.

Εισαγωγή

Η εργασία δομείται σε πέντε κεφάλαια, τα οποία στοχεύουν στο να ερευνήσουν τις πολιτικές και ιστορικές συνθήκες που διαμόρφωσαν τον χάρτη των εδαφικών διεκδικήσεων του Βενιζέλου, τα γεγονότα που συνετέλεσαν στις εργασίες του συνεδρίου και τις τελικές αποφάσεις, οι οποίες ελήφθησαν.

Εισαγωγικά, αναφέρω επιγραμματικά τα κορυφαία γεγονότα της ζωής του. Ο Ελευθέριος Βενιζέλος γεννήθηκε στις 23 Αυγούστου του 1864 στις Μουρνιές Χανίων. Ήταν το πέμπτο παιδί του Κυριάκου Βενιζέλου και της Στυλιανής Πλουμιδάκη. Μεγάλωσε στα Χανιά αλλά λόγω διώξεων του πατέρα του από τους Τούρκους πέρασε μέρος των παιδικών του χρόνων στα Κύθηρα και την Ερμούπολη. Το 1881 εγγράφηκε στη Νομική σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών και όταν αποφοίτησε το 1887 άνοιξε δικηγορικό γραφείο καταφέροντας σε μικρό χρονικό διάστημα να διακριθεί. Το 1889 σε νεαρή ηλικία θέτει υποψηφιότητα ως αντιπρόσωπος στις εκλογές για την Κρητική Βουλή, στις οποίες και εξελέγη με το Κόμμα των Φιλελευθέρων.

Το 1898 οι Μεγάλες Δυνάμεις κήρυξαν την αυτονομία της Κρήτης με το όνομα Κρητική Πολιτεία. Υπάτος Αρμοστής του νησιού ορίστηκε ο πρίγκηπας Γεώργιος της Ελλάδας. Ο Βενιζέλος διορίστηκε Υπουργός Δικαιοσύνης της Κρητικής Πολιτείας. Αργότερα, όμως, ήλθε σε σύγκρουση με τον Γεώργιο. Το 1901 αναγκάστηκε να παραιτηθεί και να κηρύξει την επανάσταση του Θερίσου στις 10 Μαρτίου 1905 με σκοπό την απομάκρυνση του πρίγκηπα από την Κρήτη και την ένωση της μεγαλονήσου με την Ελλάδα. Τον Ιανουάριο του 1891 νυμφεύθηκε στα Χανιά τη Μαρία. απέκτησαν δύο παιδιά, τον Κυριάκο Βενιζέλο και τον Σοφοκλή Βενιζέλο που έφτασε μέχρι την πρωθυπουργία της χώρας. Η γέννηση όμως του δεύτερου παιδιού τους ήταν μοιραία για την εικοσιτετράχρονη Μαρία, η οποία πέθανε αναπάντεχα από επιλόχεια μόλυνση. Ο πρόωρος θάνατός της συγκλόνησε τον Βενιζέλο, που βρέθηκε ξαφνικά με δύο βρέφη, χωρίς την αγαπημένη του γυναίκα.

Η πολιτική μεταβολή στην Ελλάδα, συνεπεία του στρατιωτικού κινήματος που εκδηλώθηκε στο στρατόπεδο στο Γουδί στις 15 Αυγούστου 1909 λόγω της προσπάθειας της κυβέρνησης να συλλάβει τα μέλη του, φέρνει στην Αθήνα με πρόσκληση του «Στρατιωτικού Συνδέσμου» τον Ελευθέριο Βενιζέλο. Ο κρητικός πολιτικός έγινε δεκτός με μεγάλο ενθουσιασμό από τον αθηναϊκό λαό και στις βουλευτικές εκλογές της 28ης

Νοεμβρίου 1910 όπου ο ίδιος πρότεινε ως τη καλύτερη δυνατή λύση. Αμέσως, ο Βενιζέλος έθεσε σε εφαρμογή ένα ευρύ πρόγραμμα μεταρρυθμίσεων σε όλους τους τομείς, που όμοιό του δεν είχε δει η χώρα στα ογδόντα χρόνια του ελεύθερου βίου της. Η εκσυγχρονιστική πολιτική βούληση του αποτυπώθηκε στο Σύνταγμα του 1911. Το επόμενο έτος ο λαός επικροτώντας τις επιλογές του, του χαρίζει μία ακόμα εκλογική νίκη στις 11 Μαρτίου.

Στο σημείο αυτό ξεκινά και η έρευνα της παρούσας εργασίας. Το Α΄ Κεφάλαιο αφιερώνεται στη σύναψη της Βαλκανικής Συμμαχίας που κέρδισε στους απελευθερωτικούς πολέμους του 1912-1913 κατά της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας αρχικά και κατά της πρώην συμμάχου Βουλγαρίας στη συνέχεια, στη πυροδότηση του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου αμέσως μετά που ήρθε ως εκτόνωση των έντονων αντικρουόμενων οικονομικών συμφερόντων των μεγάλων Ευρωπαϊκών Δυνάμεων και στον βαθύτατο Εθνικό Διχασμό που ακολούθησε καθώς ο Βενιζέλος διαφώνησε με το βασιλιά Κωνσταντίνο για το εάν έπρεπε να αναμιχθεί η χώρα μας αμέσως στον πόλεμο στο πλευρό της Αντάντ όπως ήθελε ο ίδιος ή να παραμείνει ουδέτερη όπως επιθυμούσε ο βασιλιάς. Ο αγγλόφιλος Βενιζέλος υποστήριζε την άμεση έξοδο της χώρας στο πλευρό της Αντάντ προσδοκώντας σε εδαφικά οφέλη, ενώ ο γερμανόφιλος βασιλιάς, σύζυγος της αδερφής του αυτοκράτορα της Γερμανίας προτιμούσε την ουδετερότητα, εφόσον δε μπορούσε να υποστηρίξει ανοιχτά την υποστήριξη της Γερμανίας. Είναι η εποχή που θα επισωρεύσει στην Ελλάδα τραύματα και πληγές που θα διαρκέσουν δεκαετίες επιβραδύνοντας σημαντικά την μετεξέλιξη της χώρας σε ένα σύγχρονο ευρωπαϊκό κράτος και ίσως, την ακόμα περισσότερο, εδαφική της επέκταση.

Το Β΄ Κεφάλαιο αναφέρεται στη προέλευση της Μεγάλης Ιδέας που ακολουθούσε την Ελλάδα από συστάσεως του Ελληνικού Κράτους και στις εδαφικές διεκδικήσεις που προσέβλεπε.

Το Γ΄ Κεφάλαιο παρατηρεί τη πολιτική πορεία του Ελευθερίου Βενιζέλου, την απελευθέρωση της Κρήτης, το κόμμα των Φιλελευθέρων και τις συνέπειες της Μικρασιατικής καταστροφής.

Στο Δ΄ Κεφάλαιο αναλύονται οι συνθήκες ειρήνης που τερμάτισαν τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και κυρίως την υπογραφή της Συνθήκης των Σεβρών που αποτέλεσε τη μεγαλύτερη διπλωματική επιτυχία της χώρας και ένα ακόμη διπλωματικό θρίαμβο του

Βενιζέλου, με την οποία δημιουργείται η Ελλάδα «των δύο ηπείρων και των πέντε θαλασσών».

Στο Ε΄ Κεφάλαιο γίνεται διεξοδική ανάλυση του υπομνήματος που υπέβαλε ο Βενιζέλος στο Συνέδριο Ειρήνης των Παρισίων το 1918 και των αποτελεσμάτων που προέκυψαν από τις διαβουλεύσεις του Συνεδρίου.

Στις εκλογές της 1ης Νοεμβρίου 1920 όμως, εν εξελίξει της Μικρασιατικής Εκστρατείας, ο Βενιζέλος ανέλπιστα χάνει και απογοητευμένος εγκαταλείπει την Ελλάδα. Συνεισέφερε όμως με τη διπλωματική του εμπειρία και το αναμφισβήτητο διεθνές κύρος του, στη διαμόρφωση της Συνθήκης της Λωζάνης και επανήλθε στην κεντρική πολιτική σκηνή το 1928, μετά από μία μεγάλη περίοδο αποχής του και πολιτικής αστάθειας στη χώρα, κερδίζοντας τις εκλογές της 19ης Αυγούστου. Τον Ιανουάριο του 1933 σχηματίζει την τελευταία του κυβέρνηση προκειμένου να οδηγήσει τη χώρα στις εκλογές του Μαρτίου του ίδιου έτους, στις οποίες χάνει και ξαναφεύγει στο Παρίσι όπου άφησε την τελευταία του πνοή στις 18 Μαρτίου 1936 από εγκεφαλική συμφόρηση. Υπήρξε ο μεγαλύτερος πολιτικός της νεότερης Ελλάδας. Δέσποσε στην πολιτική ζωή της χώρας από το 1910 έως το 1936, διετέλεσε πρωθυπουργός της Κρητικής Πολιτείας και επτά φορές πρωθυπουργός της Ελλάδας. Ήταν ο μεγαλύτερος εκφραστής του οράματος της Μεγάλης Ιδέας. Υπό την πρωθυπουργία του η Ελλάδα βίωσε σημαντικότερες εδαφικές επεκτάσεις όπου πολλά μέρη του αλύτρωτου ελληνισμού ενσωματώθηκαν στον εθνικό κορμό.

Α' Κεφάλαιο

Πολιτικά γεγονότα που διαδραματίστηκαν κατά τη δεκαετία 1910-1920 στην Ελλάδα

1.1. Βαλκανικοί Πόλεμοι

Οι Βαλκανικοί Πόλεμοι των ετών 1912 και 1913 αποτελούν το σημαντικότερο γεγονός στην ιστορία των βαλκανικών λαών και όχι μόνο. Απαρτίζονται από μια σειρά από οξύτατες και αιματηρές συγκρούσεις που σάρωσαν την Ανατολική Ευρώπη. Κατά τον Α' Βαλκανικό Πόλεμο, η Οθωμανική Αυτοκρατορία πολέμησε την ενωμένη συμμαχία των βαλκανικών κρατών που περιλάμβανε τη Βουλγαρία, την Ελλάδα, το Μαυροβούνιο και τη Σερβία. Κατά τη διάρκεια του Β' Βαλκανικού Πολέμου, η Βουλγαρία πολέμησε τον συνασπισμό της Ελλάδας, του Μαυροβουνίου, της Σερβίας, της Ρουμανίας και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Αναζητώντας τις απαρχές του πολέμου, πρέπει να τονιστεί ότι η αιματηρή κατάσταση που επικρατούσε κατά την περίοδο των Βαλκανικών Πολέμων και ειδικά η κατάσταση που ακολούθησε, θύμιζε πολύ τις συνθήκες που επικρατούσαν πριν τη σύσταση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Τόσο κατά τη διάρκεια όσο και μετά τους Βαλκανικούς Πολέμους, τα χριστιανικά κράτη μάχονταν διαρκώς μεταξύ τους για ηγεμονία την στην χερσόνησο. Όμως, όσον αφορά τις διεθνείς σχέσεις της εποχής, πρέπει να σημειωθεί ότι από τα τέλη του 18ου αιώνα το Παρίσι, το Λονδίνο, η Βιέννη και η Αγία Πετρούπολη είχαν ειδικό επιχειρησιακό σχέδιο για την αντιμετώπιση των προβλημάτων στην Ανατολή και συγκεκριμένα, στην περιοχή των Βαλκανίων¹.

Οι Βαλκανικοί πόλεμοι ήταν μια σειρά από οξείες και αιματηρές συγκρούσεις που σημειώθηκαν στην Νοτιοανατολική Ευρώπη το φθινόπωρο του 1912 και κατά το χειμώνα, την άνοιξη και το καλοκαίρι του 1913. Οι λαοί της νοτιοανατολικής Ευρώπης, παρά τα χρόνια του Οθωμανικού ζυγού, δεν έπαψαν να διατηρούν την εθνική τους ταυτότητα, ενώ ταυτόχρονα δεν έπαψαν να έχουν εδαφικές διεκδικήσεις στα Βαλκάνια. Όπως είναι αναμενόμενο, η επικείμενη κατάρρευση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας που

---

¹ E. Bregu, «The causes of the Balkan Wars 1912-1913 and their impact on the International Relations on the Eve of the First World War, τ. 4, (2013), σ. 115

βρισκόταν ήδη υπό διάλυση επανέφερε στα Βαλκάνια έριδες που οδήγησαν σε σφοδρές συγκρούσεις μεταξύ των λαών που επιθυμούσαν να υπερισχύσουν στα Βαλκάνια.

Στην Ελληνική πολιτική πραγματικότητα, η εμπλοκή στους Βαλκανικούς πολέμους συνδέθηκε με τις διορατικές βλέψεις του Ε. Βενιζέλου, ο οποίος θεωρούσε ότι πρέπει να επικρατήσει ισορροπία ανάμεσα στα κράτη των Βαλκανίων και την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Ο ελληνικός στρατός υπήρξε κατά τη συγκεκριμένη περίοδο εξοπλισμένος και έτοιμος να αναλάβει δράση στο πεδίο των μαχών, όπως και έγινε τόσο στον Α', όσο και στον Β' Βαλκανικό Πόλεμο. Ο Βενιζέλος κατάφερε να αξιοποιήσει το στρατό και να φροντίσει ώστε η Ελλάδα να βγει ωφελημένη από τις συγκρούσεις. Η Ελλάδα έχει σαφέστατα βγει νικήτρια από τους Βαλκανικούς Πολέμους. Η έκτασή της έχει αυξηθεί κατά 70%, ενώ ο πληθυσμός της αυξήθηκε από 2.700.000 σε 4.800.000. Παρ' όλα αυτά, το κόστος σε ανθρώπινες ζωές, τόσο στο πεδίο των ηττημένων, όσο και μεταξύ των νικητών, υπήρξαν ανεπανόρθωτες.

Οι Βαλκανικοί Πόλεμοι, (1912–13) αποτελούν δύο διαδοχικές στρατιωτικές συγκρούσεις που στέρησαν από την Οθωμανική Αυτοκρατορία όλα τα υπόλοιπα εδάφη της στην Ευρώπη εκτός από τμήμα της Θράκης και την πόλη της Αδριανούπολης. Η δεύτερη σύγκρουση ξέσπασε όταν οι βαλκανικοί σύμμαχοι Σερβία, Ελλάδα και Βουλγαρία μάλωναν για τη διχοτόμηση των κατακτήσεων τους. Το αποτέλεσμα ήταν η επανέναρξη των εχθροπραξιών το 1913 μεταξύ της Βουλγαρίας από τη μια πλευρά και της Σερβίας και της Ελλάδας, στις οποίες προσχώρησε η Ρουμανία, από την άλλη.

Οι Βαλκανικοί Πόλεμοι είχαν την προέλευσή τους στη δυσαρέσκεια που προκλήθηκε στη Σερβία, τη Βουλγαρία και την Ελλάδα από την αταξία στη Μακεδονία. Η Επανάσταση των Νεοτούρκων του 1908 έφερε στην εξουσία στην Κωνσταντινούπολη ένα υπουργείο αποφασισμένο για μεταρρυθμίσεις, αλλά επιμένοντας στην αρχή του συγκεντρωτικού ελέγχου. Δεν υπήρχαν, λοιπόν, παραχωρήσεις στις χριστιανικές εθνότητες της Μακεδονίας, οι οποίες αποτελούνταν όχι μόνο από Έλληνες αλλά και από Σέρβους, Βούλγαρους και Βλάχους. Οι Αλβανοί, των οποίων η αυξανόμενη αίσθηση εθνικισμού είχε αφυπνιστεί από την Αλβανική Ένωση, ήταν επίσης δυσαρεστημένοι με την συγκεντρωτική πολιτική των Νεότουρκων².

---

² Britannica, The Editors of Encyclopaedia. "Balkan Wars". Encyclopedia Britannica, 1 Oct. 2021, <https://www.britannica.com/topic/Balkan-Wars>

Η Εσωτερική Μακεδονική Επαναστατική Οργάνωση (IMRO), που ιδρύθηκε το 1893, οργάνωσε συγκροτήματα για να αντισταθούν στην τουρκική διοίκηση. Οι συγκρούσεις όχι μόνο επιδείνωσαν τα συναισθήματα εντός της Μακεδονίας αλλά και ξεσήκωσαν την κοινή γνώμη στη Βουλγαρία υπέρ της παρέμβασης. Το IMRO έγινε ισχυρός παράγοντας στη βουλγαρική πολιτική. Μια παρόμοια εξέλιξη σημειώθηκε στη Σερβία, όπου η πατριωτική κοινωνία Narodna Odbrana («Εθνική Άμυνα»), αναζωογονημένη από τη διείσδυση της ομάδας «Ένωση ή Θάνατος» (που ιδρύθηκε τον Μάιο του 1911 και πιο γνωστή ως Μαύρο Χέρι), δραστηριοποιήθηκε όχι μόνο εντός της σερβικής διοίκησης αλλά και στην οργάνωση της σερβικής αντίστασης στη Μακεδονία. Η δραστηριότητα των Βουλγάρων στη Μακεδονία είχε οδηγήσει τον Σεπτέμβριο του 1903 στη συγκρότηση ένοπλης ομάδας για την υπεράσπιση των ελληνικών συμφερόντων, αλλά η ελληνική κυβέρνηση ήταν εξίσου αποφασισμένη να επεκτείνει την επικράτειά της στα νησιά του Αιγαίου και να εξασφαλίσει την ένωση με την Κρήτη. Στην αρχή, Έλληνες, Σέρβοι και Βούλγαροι ενεργούσαν συχνά αντίθετα μεταξύ τους, αλλά τα γεγονότα του 1911 τους έκαναν να συνειδητοποιήσουν ότι ο κύριος εχθρός ήταν οι Τούρκοι και ότι μπορούσαν να επιτύχουν την ελευθερία μόνο με κοινή αντίληψη.

Οι διεθνείς συνθήκες ήταν εξαιρετικά σημαντικές. Η Αυστροουγγαρία είχε προσαρτήσει τον Οκτώβριο του 1908 τη Βοσνία-Ερζεγοβίνη, έδαφος που ήταν νομικά μέρος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας αλλά υπό αυστροουγγρική κατοχή και διοίκηση μετά το Συνέδριο του Βερολίνου (1878). Η αυστροουγγρική κυβέρνηση, εξάλλου, είχε δικαίωμα συνθήκης να καταλάβει το σαντζάκι (περιοχή) του Νόβι Παζάρ, που χώριζε το Μαυροβούνιο από τη Σερβία. Βαθιά αγανακτισμένη για τη δράση της Αυστροουγγαρίας, η οποία απέκλειε μια ενδεχόμενη ένωση των κατοίκων της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης με τη Σερβία, η σερβική κυβέρνηση συνειδητοποίησε ωστόσο ότι δεν μπορούσε να αμφισβητήσει μια από τις μεγάλες δυνάμεις. Ως εκ τούτου, έστρεψε την προσοχή της στη Μακεδονία, όπου μια ασθενέστερη δύναμη όπως η Τουρκία θα μπορούσε πιο εύκολα να δεχθεί επίθεση εάν μπορούσε να επιτευχθεί συμμαχία με τη Βουλγαρία. Το περιστατικό του Αγκαντίρ του 1911, εξάλλου, αποκάλυψε ότι οι δύο ομάδες μεγάλων δυνάμεων, η Τριπλή Συμμαχία και η Τριπλή Αντάντ, ήταν ομοιόμορφα ισορροπημένες, έτσι ώστε οι μικρές δυνάμεις να ασκήσουν κάποιο μέτρο ατομικής πρωτοβουλίας.

Ο Πρώτος Βαλκανικός Πόλεμος διεξήχθη μεταξύ των μελών του Βαλκανικού Συνδέσμου —Σερβίας, Βουλγαρίας, Ελλάδας και Μαυροβουνίου— και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Ο Βαλκανικός Σύνδεσμος ιδρύθηκε υπό την αιγίδα της Ρωσίας την άνοιξη του 1912 για να αφαιρέσει τη Μακεδονία από την Τουρκία, η οποία είχε ήδη εμπλακεί σε πόλεμο με την Ιταλία. Ο Σύνδεσμος μπόρεσε να συγκεντρώσει μια συνδυασμένη δύναμη 750.000 ανδρών. Το Μαυροβούνιο ξεκίνησε τις εχθροπραξίες κηρύσσοντας τον πόλεμο στην Τουρκία στις 8 Οκτωβρίου 1912 και τα άλλα μέλη της ένωσης ακολούθησαν το παράδειγμά τους 10 ημέρες αργότερα.

Οι Βαλκάνιοι σύμμαχοι ήταν σύντομα νικητές. Στη Θράκη οι Βούλγαροι νίκησαν τις κύριες οθωμανικές δυνάμεις, προχωρώντας στα περίχωρα της Κωνσταντινούπολης και πολιορκώντας την Αδριανούπολη. Στη Μακεδονία ο σερβικός στρατός πέτυχε μια μεγάλη νίκη στο Κουμάνοβο που του επέτρεψε να καταλάβει τη Μπίτολα και να ενώσει τις δυνάμεις του με τους Μαυροβούνιους και να εισέλθει στα Σκόπια. Οι Έλληνες, εν τω μεταξύ, κατέλαβαν τη Θεσσαλονίκη και προχώρησαν προς τα Ιωάννινα. Στην Αλβανία οι Μαυροβούνιοι πολιορκήσαν τη Σκόδρα και οι Σέρβοι μπήκαν στο Δυρράχιο.

Η τουρκική κατάρρευση ήταν τόσο πλήρης που όλα τα μέρη ήταν πρόθυμα να συνάψουν ανακωχή στις 3 Δεκεμβρίου 1912. Ξεκίνησε μια ειρηνευτική διάσκεψη στο Λονδίνο, αλλά, μετά το πραξικόπημα των Νεότουρκων στην Κωνσταντινούπολη τον Ιανουάριο του 1913, ο πόλεμος με τους Οθωμανούς ξαναξεκίνησε. Και πάλι οι σύμμαχοι νίκησαν, τα Ιωάννινα έπεσαν στους Έλληνες και η Αδριανούπολη στους Βούλγαρους. Σύμφωνα με μια συνθήκη ειρήνης που υπογράφηκε στο Λονδίνο στις 30 Μαΐου 1913, η Οθωμανική Αυτοκρατορία έχασε σχεδόν όλο το εναπομείναν ευρωπαϊκό έδαφος της, συμπεριλαμβανομένης όλης της Μακεδονίας και της Αλβανίας. Οι ευρωπαϊκές δυνάμεις επέμεναν στην αλβανική ανεξαρτησία και η Μακεδονία επρόκειτο να διαιρεθεί μεταξύ των βαλκανικών συμμάχων³.

Ο Δεύτερος Βαλκανικός Πόλεμος ξεκίνησε όταν η Σερβία, η Ελλάδα και η Ρουμανία ήρθαν σε σύγκρουση με τη Βουλγαρία για τη διαίρεση των κοινών τους κατακτήσεων στη Μακεδονία. Την 1η Ιουνίου 1913, η Σερβία και η Ελλάδα σχημάτισαν συμμαχία εναντίον της Βουλγαρίας και ο πόλεμος ξεκίνησε τη νύχτα της 29ης προς 30

³ Britannica, The Editors of Encyclopaedia. "Balkan Wars". Encyclopedia Britannica, 1 Oct. 2021, <https://www.britannica.com/topic/Balkan-Wars>

Ιουνίου 1913, όταν ο βασιλιάς Φερδινάνδος της Βουλγαρίας διέταξε τα στρατεύματά του να επιτεθούν στις σερβικές και τις ελληνικές δυνάμεις στη Μακεδονία. Η βουλγαρική επίθεση, ωφελούμενη αιφνιδιαστικά, ήταν αρχικά επιτυχημένη, αλλά Έλληνες και Σέρβοι αμύνθηκαν σθεναρά.

Ο σερβικός στρατός αντεπιτέθηκε στις 2 Ιουλίου και οι ελληνικές εφεδρείες προέλασαν στο μέτωπο στις 3 Ιουλίου, ενώ μια σειρά επιθέσεων τις επόμενες ημέρες απείλησε να συντρίψει την αριστερή πλευρά ενός ολόκληρου βουλγαρικού στρατού. Σε μια προσπάθεια να σώσουν τη δύναμή τους από την πλήρη διάλυση, οι Βούλγαροι εξαπέλυσαν μια απελπισμένη επίθεση στις σερβικές γραμμές. Για άλλη μια φορά, οι Βούλγαροι πέτυχαν στιγμιαία επιτυχία, αλλά στις 10 Ιουλίου η επίθεση είχε τελειώσει ακινητοποιηθεί. Στις 11 Ιουλίου ο ρουμανικός στρατός διέσχισε τα βουλγαρικά σύνορα και ξεκίνησε μια αμαχητί πορεία προς τη Σόφια, τη βουλγαρική πρωτεύουσα. Την επόμενη μέρα οι Τούρκοι παραβίασαν την ανακωχή με τη Βουλγαρία και μπήκαν στη Θράκη. Οι Έλληνες και οι Σέρβοι εξαπέλυσαν γενική επίθεση στις 15 Ιουλίου και οι Τούρκοι επανακατέλαβαν την Αδριανούπολη στις 22 Ιουλίου. Με τα εχθρικά στρατεύματα να συγκλίνουν στη Σόφια, οι Βούλγαροι δέχτηκαν το αναπόφευκτο. Στις 30 Ιουλίου συνήψαν ανακωχή για τον τερματισμό των εχθροπραξιών και υπογράφηκε συνθήκη ειρήνης μεταξύ των μαχητών στις 10 Αυγούστου 1913. Σύμφωνα με τους όρους της συνθήκης, η Ελλάδα και η Σερβία μοίρασαν το μεγαλύτερο μέρος της Μακεδονίας μεταξύ τους, αφήνοντας στη Βουλγαρία μόνο ένα μικρό μέρος της περιφέρειας.

Ως αποτέλεσμα των Βαλκανικών Πολέμων, η Ελλάδα κέρδισε τη νότια Μακεδονία καθώς και το νησί της Κρήτης. Η Σερβία κέρδισε την περιοχή του Κοσσυφοπεδίου και επεκτάθηκε στη βόρεια και κεντρική Μακεδονία. Η Αλβανία έγινε ανεξάρτητο κράτος υπό Γερμανό πρίγκιπα⁴.

Οι πολιτικές συνέπειες των πολέμων ήταν σημαντικές. Εκτός από την Τουρκία, ο πραγματικός χαμένος ήταν η Αυστροουγγαρία. Η κατάτμηση του σαντζακίου του Νόβι Παζάρ μεταξύ Σερβίας και Μαυροβουνίου κατέστησε αδύνατη στην επακόλουθη κρίση του Ιουνίου-Ιουλίου 1914 την επέμβαση της Αυστροουγγαρίας στα Βαλκάνια. Οι πόλεμοι άλλαξαν επίσης τη δομή των συμμαχιών στα Βαλκάνια. Η δυσαρεστημένη

⁴ Britannica, The Editors of Encyclopaedia. "Balkan Wars". Encyclopedia Britannica, 1 Oct. 2021, <https://www.britannica.com/topic/Balkan-Wars>

Βουλγαρία στρεφόταν στο εξής στην Αυστροουγγαρία για υποστήριξη, ενώ η Ρουμανία έτεινε να απομακρυνθεί από την επιρροή της Τριπλής Συμμαχίας. Οι Τούρκοι, εξάλλου, εξασφάλισαν τον Νοέμβριο του 1913 τις υπηρεσίες του Γερμανού στρατηγού Otto Liman von Sanders με ομάδα τεχνικών συμβούλων για να ενισχύσουν την οργάνωση του στρατού τους. Η πιο ανησυχητική πτυχή του πολέμου ήταν η αύξηση της έντασης μεταξύ Αυστροουγγαρίας και Σερβίας. Η Σερβία είχε εκτεταμένες αξιώσεις σε αλβανικό έδαφος. Έχοντας λάβει τη διαβεβαίωση της γερμανικής υποστήριξης, η Αυστροουγγαρία υπέβαλε τελεσίγραφο στις 17 Οκτωβρίου 1913, για να υποχρεώσει τη Σερβία να αποσυρθεί από τα αλβανικά σύνορα. Αυτό, ωστόσο, δεν έλυσε για την Αυστροουγγαρία το νότιο σλαβικό ζήτημα, το οποίο εμφανίστηκε ξανά σε οξεία μορφή με τη δολοφονία του Αυστριακού αρχιδούκα Φραγκίσκου Φερδινάνδου από έναν Σέρβο στις 28 Ιουνίου 1914 στο Σεράγεβο της Βοσνίας.

1.2. Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος

Ο Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος ήταν ένα από τα σπουδαιότερα ορόσημα της γεωπολιτικής ιστορίας του 20ού αιώνα. Οδήγησε στην πτώση τεσσάρων μεγάλων αυτοκρατορικών δυναστειών (στη Γερμανία, τη Ρωσία, την Αυστροουγγαρία και την Τουρκία), οδήγησε στην επανάσταση των Μπολσεβίκων στη Ρωσία και στην αποσταθεροποίηση της ευρωπαϊκής κοινωνίας, έθεσε επίσης τις βάσεις για τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο.

Με τη Σερβία να έχει ήδη μεγαλώσει πολύ από τους δύο Βαλκανικούς Πολέμους, οι Σέρβοι εθνικιστές έστρεψαν την προσοχή τους πίσω στην ιδέα της «απελευθέρωσης» των Νότιων Σλάβων της Αυστροουγγαρίας. Ο συνταγματάρχης Dragutin Dimitrijević, επικεφαλής της στρατιωτικής υπηρεσίας πληροφοριών της Σερβίας, ήταν επίσης, υπό το ψευδώνυμο «Apis», επικεφαλής της μυστικής εταιρείας Union or Death, δεσμευμένος για την επιδίωξη αυτής της πανσερβικής φιλοδοξίας. Πιστεύοντας ότι η υπόθεση των Σέρβων θα εξυπηρετούταν από το θάνατο του Αυστριακού αρχιδούκα Φραγκίσκου Φερδινάνδου, διαδόχου του αυστριακού αυτοκράτορα Φραγκίσκου Ιωσήφ, και μαθαίνοντας ότι ο Αρχιδούκας επρόκειτο να επισκεφθεί τη Βοσνία σε μια περιοδεία στρατιωτικής επιθεώρησης, ο Άπις σχεδίασε τη δολοφονία του. Ο Nikola Pašić, ο Σέρβος πρωθυπουργός και εχθρός του Apis, άκουσε για το σχέδιο και προειδοποίησε την

αυστριακή κυβέρνηση για αυτό, αλλά το μήνυμά του ήταν πολύ προσεκτικά διατυπωμένο για να γίνει κατανοητό⁵.

Στις 11:15 π.μ. στις 28 Ιουνίου 1914, στην πρωτεύουσα της Βοσνίας, Σαράγεβο, ο Φρασκίσκος Φερδινάνδος και η σύζυγός του, Σόφι, δούκισσα του Χόενμπεργκ, πυροβολήθηκαν από έναν Σερβοβόσνιο, τον Γκαβρίλο Πρίντσιπ. Ο αρχηγός του αυστροουγγρικού γενικού επιτελείου, Franz, Graf (κόμη) Conrad von Hötzendorf, και ο υπουργός Εξωτερικών, Leopold, Graf von Berchtold, θεώρησαν το έγκλημα ως αφορμή για μέτρα εξευτελισμού της Σερβίας και έτσι ενίσχυσης του κύρους της Αυστροουγγαρίας στα Βαλκάνια. Ο Κόνραντ είχε ήδη (Οκτώβριος 1913) διαβεβαιωθεί από τον Γουλιέλμο Β' για την υποστήριξη της Γερμανίας εάν η Αυστροουγγαρία έπρεπε να ξεκινήσει έναν προληπτικό πόλεμο κατά της Σερβίας. Αυτή η διαβεβαίωση επιβεβαιώθηκε την εβδομάδα που ακολούθησε τη δολοφονία, πριν ο William, στις 6 Ιουλίου, ξεκινήσει για την ετήσια κρουαζιέρα του στο Βόρειο Ακρωτήριο, στα ανοιχτά της Νορβηγίας.

Οι Αυστριακοί αποφάσισαν να υποβάλουν ένα απαράδεκτο τελεσίγραφο στη Σερβία και στη συνέχεια να κηρύξουν τον πόλεμο, βασιζόμενοι στη Γερμανία για να αποτρέψουν τη Ρωσία από την επέμβαση. Αν και οι όροι του τελεσίγραφου εγκρίθηκαν τελικά στις 19 Ιουλίου, η παράδοσή του αναβλήθηκε για το βράδυ της 23ης Ιουλίου, αφού τότε ο Γάλλος πρόεδρος Ρεϊμόν Πουανκαρέ και ο πρωθυπουργός του Ρενέ Βιβιάνι είχαν μεταβεί σε κρατική επίσκεψη στη Ρωσία στις 15 Ιουλίου, άρα θα ήταν καθ' οδόν και ως εκ τούτου δεν θα μπορούσαν να συνεννοηθούν για μια άμεση αντίδραση με τους Ρώσους συμμάχους τους. Όταν ανακοινώθηκε η παράδοση, στις 24 Ιουλίου, η Ρωσία δήλωσε ότι δεν πρέπει να επιτραπεί στην Αυστροουγγαρία να συντρίψει τη Σερβία.

Η Σερβία απάντησε στο τελεσίγραφο στις 25 Ιουλίου, αποδεχόμενη τα περισσότερα από τα αιτήματά της, αλλά διαμαρτυρόμενη για δύο από αυτά—δηλαδή, ότι Σέρβοι αξιωματούχοι έπρεπε να απολυθούν με εντολή της Αυστροουγγαρίας και ότι Αυστροουγγρικοί αξιωματούχοι θα έπρεπε να συμμετάσχουν, σε σερβικό έδαφος, σε διαδικασίες κατά οργανώσεων εχθρικών προς την Αυστροουγγαρία. Αν και η Σερβία

---

⁵ R. Smith, J. Graham and Showalter, . Dennis E.. "World War I." Encyclopedia Britannica, July 21, 2021. <https://www.britannica.com/event/World-War-I>

προσφέρθηκε να υποβάλει το ζήτημα σε διεθνή διαιτησία, η Αυστροουγγαρία διέκοψε αμέσως τις διπλωματικές σχέσεις και διέταξε μερική κινητοποίηση⁶.

Στην επιστροφή από την κρουαζιέρα του στις 27 Ιουλίου, ο William έμαθε στις 28 Ιουλίου πώς η Σερβία είχε απαντήσει στο τελεσίγραφο. Αμέσως έδωσε εντολή στο Γερμανικό Υπουργείο Εξωτερικών να πει στην Αυστροουγγαρία ότι δεν υπήρχε πλέον καμία δικαιολογία για πόλεμο και ότι έπρεπε να αρκεστεί σε μια προσωρινή κατάληψη του Βελιγραδίου. Όμως, στο μεταξύ, το γερμανικό Υπουργείο Εξωτερικών είχε δώσει τέτοια ενθάρρυνση στον Μπέρχτολντ που ήδη στις 27 Ιουλίου είχε πείσει τον Φραντς Τζόζεφ να επιτρέψει τον πόλεμο κατά της Σερβίας. Στην πραγματικότητα ο πόλεμος κηρύχθηκε στις 28 Ιουλίου και το αυστρουγγρικό πυροβολικό άρχισε να βομβαρδίζει το Βελιγράδι την επόμενη μέρα.

Στη συνέχεια, η Ρωσία διέταξε μερική επιστράτευση κατά της Αυστροουγγαρίας και στις 30 Ιουλίου, όταν η Αυστροουγγαρία αντιμετώπιζε συμβατικά μια διαταγή επιστράτευσης στα ρωσικά σύνορά της, η Ρωσία διέταξε γενική επιστράτευση. Η Γερμανία, η οποία από τις 28 Ιουλίου ήλπιζε ακόμη, αγνοώντας τις προηγούμενες προειδοποιητικές υποδείξεις από τη Μεγάλη Βρετανία ότι ο πόλεμος της Αυστροουγγαρίας κατά της Σερβίας είναι προ των πυλών στα Βαλκάνια, ήταν τώρα απογοητευμένη. Στις 31 Ιουλίου η Γερμανία έστειλε ένα τελεσίγραφο 24 ωρών που απαιτούσε από τη Ρωσία να σταματήσει την κινητοποίησή της και ένα τελεσίγραφο 18 ωρών που ζητούσε από τη Γαλλία να υποσχεθεί ουδετερότητα σε περίπτωση πολέμου μεταξύ Ρωσίας και Γερμανίας. Τόσο η Ρωσία όσο και η Γαλλία, όπως ήταν αναμενόμενο, αγνόησαν αυτές τις απαιτήσεις. Την 1η Αυγούστου η Γερμανία διέταξε γενική επιστράτευση και κήρυξε τον πόλεμο κατά της Ρωσίας και η Γαλλία διέταξε επίσης γενική επιστράτευση. Την επόμενη μέρα η Γερμανία έστειλε στρατεύματα στο Λουξεμβούργο και απαίτησε από το Βέλγιο ελεύθερη διέλευση για τα γερμανικά στρατεύματα από την ουδέτερη επικράτειά της. Στις 3 Αυγούστου η Γερμανία κήρυξε τον πόλεμο κατά της Γαλλίας.

Τη νύχτα της 3ης προς 4η Αυγούστου οι γερμανικές δυνάμεις εισέβαλαν στο Βέλγιο. Στη συνέχεια, η Μεγάλη Βρετανία, η οποία δεν είχε καμία ανησυχία για τη

---

⁶ R. Smith, J. Graham and Showalter, . Dennis E.. "World War I." Encyclopedia Britannica, July 21, 2021. <https://www.britannica.com/event/World-War-I>

Σερβία και δεν είχε ρητή υποχρέωση να πολεμήσει είτε για τη Ρωσία είτε για τη Γαλλία, αλλά δεσμευόταν ρητά να υπερασπιστεί το Βέλγιο, στις 4 Αυγούστου κήρυξε τον πόλεμο κατά της Γερμανίας⁷. Το ξέσπασμα του Α' Παγκοσμίου Πολέμου παραμένει ένα από τα πιο περίπλοκα γεγονότα στη διεθνή ιστορία. Πρόκειται για έναν από τους καταστροφικότερους πολέμους που σημειώθηκαν στην ανθρωπότητα, με πολλές απώλειες, τραυματίες και υλικές ζημιές. Δεν πρέπει να αποτελεί έκπληξη, λοιπόν, το γεγονός ότι οι ορθολογιστικές ερμηνείες της κρίσης του 1914 που οδήγησε στον καταστροφικό αυτό πόλεμο είναι ποικίλες.

Η Αυστροουγγαρία κήρυξε τον πόλεμο κατά της Ρωσίας στις 5 Αυγούστου. Η Σερβία εναντίον Γερμανίας στις 6 Αυγούστου. Το Μαυροβούνιο εναντίον της Αυστροουγγαρίας στις 7 Αυγούστου και εναντίον της Γερμανίας στις 12 Αυγούστου. Γαλλία και Μεγάλη Βρετανία εναντίον της Αυστροουγγαρίας στις 10 Αυγούστου και στις 12 Αυγούστου, αντίστοιχα. Ιαπωνία εναντίον Γερμανίας στις 23 Αυγούστου. Η Αυστροουγγαρία εναντίον της Ιαπωνίας στις 25 Αυγούστου και εναντίον του Βελγίου στις 28 Αυγούστου. Η Ρουμανία είχε ανανεώσει τη μυστική αντιρωσική συμμαχία της του 1883 με τις Κεντρικές Δυνάμεις στις 26 Φεβρουαρίου 1914, αλλά τώρα επέλεξε να παραμείνει ουδέτερη. Η Ιταλία είχε επιβεβαιώσει την Τριπλή Συμμαχία στις 7 Δεκεμβρίου 1912, αλλά τώρα μπορούσε να προβάλει επίσημα επιχειρήματα για την αγνόησή της: πρώτον, η Ιταλία δεν ήταν υποχρεωμένη να υποστηρίξει τους συμμάχους της σε έναν επιθετικό πόλεμο. Δεύτερον, η αρχική συνθήκη του 1882 είχε δηλώσει ρητά ότι η συμμαχία δεν ήταν εναντίον της Αγγλίας. Στις 5 Σεπτεμβρίου 1914, η Ρωσία, η Γαλλία και η Μεγάλη Βρετανία συνήψαν τη Συνθήκη του Λονδίνου, υποσχόμενες η καθεμία να μην συνάψει χωριστή ειρήνη με τις Κεντρικές Δυνάμεις. Στο εξής, θα μπορούσαν να ονομάζονται Αντάντ, ή απλά Σύμμαχοι.

Το ξέσπασμα του πολέμου τον Αύγουστο του 1914 χαιρετίστηκε γενικά με σιγουριά και χαρά από τους λαούς της Ευρώπης, μεταξύ των οποίων ενέπνευσε ένα κύμα πατριωτικού συναισθήματος και εορτασμού. Λίγοι φαντάζονταν πόσο μακρύς ή καταστροφικός θα μπορούσε να είναι ένας πόλεμος μεταξύ των μεγάλων εθνών της Ευρώπης, και οι περισσότεροι πίστευαν ότι η πλευρά της χώρας τους θα ήταν νικηφόρα

⁷ R. Smith, J. Graham and Showalter, . Dennis E.. "World War I." Encyclopedia Britannica, July 21, 2021. <https://www.britannica.com/event/World-War-I>

μέσα σε λίγους μήνες. Ο πόλεμος χαιρετίστηκε είτε πατριωτικά, ως αμυντικός που επιβλήθηκε από την εθνική αναγκαιότητα, είτε ιδεαλιστικά, ως ένας πόλεμος υπέρ της υπεράσπισης του δικαιώματος ενάντια στην εξουσία, της ιερότητας των συνθηκών και της διεθνούς ηθικής⁸. Όταν ξέσπασε ο πόλεμος, οι Συμμαχικές δυνάμεις διέθεταν μεγαλύτερους γενικούς δημογραφικούς, βιομηχανικούς και στρατιωτικούς πόρους από τις Κεντρικές Δυνάμεις και είχαν ευκολότερη πρόσβαση στους ωκεανούς για εμπόριο με ουδέτερες χώρες, ιδιαίτερα με τις Ηνωμένες Πολιτείες. Όλοι οι αρχικοί εμπόλεμοι στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο ήταν αυτάρκεις σε τρόφιμα εκτός από τη Μεγάλη Βρετανία και τη Γερμανία. Το βιομηχανικό κατεστημένο της Μεγάλης Βρετανίας ήταν ελαφρώς ανώτερο από αυτό της Γερμανίας (17 τοις εκατό του παγκόσμιου εμπορίου το 1913 σε σύγκριση με 12 τοις εκατό για τη Γερμανία), αλλά η διαφοροποιημένη χημική βιομηχανία της Γερμανίας διευκόλυνε την παραγωγή ερσάτς, ή υποκατάστατων υλικών, τα οποία αντιστάθμισαν τις χειρότερες ελλείψεις που προέκυψαν από το βρετανικό αποκλεισμό εν καιρώ πολέμου. Ο Γερμανός χημικός Fritz Haber ανέπτυξε ήδη μια διαδικασία για τη δέσμευση του αζώτου από τον αέρα. Αυτή η διαδικασία έκανε τη Γερμανία αυτάρκη σε εκρηκτικά και έτσι δεν εξαρτάται πλέον από τις εισαγωγές νιτρικών αλάτων από τη Χιλή.

Από όλα τα αρχικά εμπόλεμα έθνη, μόνο η Μεγάλη Βρετανία είχε εθελοντικό στρατό, και αυτός ήταν αρκετά μικρός στην αρχή του πολέμου. Τα άλλα έθνη διέθεταν πολύ μεγαλύτερους στρατούς που απαιτούσαν τρία έως τέσσερα χρόνια υπηρεσίας από ικανούς άνδρες στρατιωτικής ηλικίας, για να ακολουθήσουν αρκετά χρόνια σε εφεδρικούς σχηματισμούς. Η στρατιωτική δύναμη στην ξηρά υπολογίστηκε σε τμήματα που αποτελούνταν από 12.000–20.000 αξιωματικούς και άνδρες. Δύο ή περισσότερες μεραρχίες αποτελούσαν ένα σώμα στρατού και δύο ή περισσότερα σώματα αποτελούσαν έναν στρατό. Ένας στρατός θα μπορούσε έτσι να αποτελείται από 50.000 έως 250.000 άνδρες. Η υψηλότερη κατάσταση πειθαρχίας, εκπαίδευσης, ηγεσίας και οπλισμού του γερμανικού στρατού μείωσε τη σημασία της αρχικής αριθμητικής κατωτερότητας των στρατών των Κεντρικών Δυνάμεων. Λόγω της συγκριτικής βραδύτητας της κινητοποίησης, της κακής υψηλότερης ηγεσίας και της χαμηλότερης κλίμακας οπλισμού

⁸ R. Smith, J. Graham and Showalter, . Dennis E.. "World War I." Encyclopedia Britannica, July 21, 2021. <https://www.britannica.com/event/World-War-I>

των ρωσικών στρατών, υπήρχε μια κατά προσέγγιση ισορροπία δυνάμεων μεταξύ των Κεντρικών Δυνάμεων και των Συμμάχων τον Αύγουστο του 1914 που εμπόδιζε κάθε πλευρά να κερδίσει μια γρήγορη νίκη⁹.

Η Γερμανία και η Αυστρία απολάμβαναν επίσης το πλεονέκτημα των «εσωτερικών γραμμών επικοινωνίας», οι οποίες τους επέτρεψαν να στείλουν τις δυνάμεις τους σε κρίσιμα σημεία στα μέτωπα των μαχών με τη συντομότερη διαδρομή. Σύμφωνα με μια εκτίμηση, το σιδηροδρομικό δίκτυο της Γερμανίας κατέστησε δυνατή τη μεταφορά οκτώ μεραρχιών ταυτόχρονα από το Δυτικό Μέτωπο στο Ανατολικό Μέτωπο σε τεσσεράμισι ημέρες. Ακόμη μεγαλύτερο σε σημασία ήταν το πλεονέκτημα που αποκόμισε η Γερμανία από τις ισχυρές στρατιωτικές της παραδόσεις και το στέλεχος των εξαιρετικά αποτελεσματικών και πειθαρχημένων τακτικών αξιωματικών. Με ικανότητα να διευθύνουν έναν πόλεμο κινήσεων και να εκμεταλλεύονται γρήγορα τα πλεονεκτήματα των πλευρικών επιθέσεων, οι Γερμανοί ανώτεροι αξιωματικοί έπρεπε να αποδειχθούν γενικά πιο ικανοί από τους συμμάχους τους στη διεύθυνση των επιχειρήσεων μεγάλων σχηματισμών στρατευμάτων.

Η θαλάσσια δύναμη υπολογίστηκε σε μεγάλο βαθμό ως προς τα πλοία κεφαλαίου ή τα θωρηκτά dreadnought και τα καταδρομικά μάχης που είχαν εξαιρετικά μεγάλα όπλα. Παρά τον έντονο ανταγωνισμό από τους Γερμανούς, οι Βρετανοί είχαν διατηρήσει την υπεροχή τους σε αριθμούς, με αποτέλεσμα, στα πλοία, οι Σύμμαχοι να έχουν σχεδόν δύο προς ένα πλεονέκτημα έναντι των Κεντρικών Δυνάμεων. Η αριθμητική υπεροχή του βρετανικού ναυτικού, ωστόσο, αντισταθμίστηκε από το τεχνολογικό προβάδισμα του γερμανικού ναυτικού σε πολλές κατηγορίες, όπως εξοπλισμός εύρεσης αποστάσεων, προβολείς, τορπίλες και νάρκες. Η Μεγάλη Βρετανία βασιζόταν στο Βασιλικό Ναυτικό όχι μόνο για να εξασφαλίσει τις απαραίτητες εισαγωγές τροφίμων και άλλων προμηθειών σε καιρό πολέμου, αλλά και για να κόψει την πρόσβαση των Κεντρικών Δυνάμεων στις αγορές του κόσμου. Με μεγαλύτερο αριθμό πολεμικών πλοίων, η Μεγάλη Βρετανία θα μπορούσε να επιβάλει αποκλεισμό που σταδιακά αποδυνάμωσε τη Γερμανία εμποδίζοντας τις εισαγωγές από το εξωτερικό.¹⁰ Η αιτία του πολέμου εντοπίζεται στις

⁹ R. Smith, J. Graham and Showalter, . Dennis E.. "World War I." Encyclopedia Britannica, July 21, 2021. <https://www.britannica.com/event/World-War-I>

¹⁰ R. Smith, J. Graham and Showalter, . Dennis E.. "World War I." Encyclopedia Britannica, July 21, 2021. <https://www.britannica.com/event/World-War-I>

οικονομικές, στρατιωτικές, διπλωματικές, πολιτικές και κοινωνικές δυνάμεις που διαμόρφωσαν τις προτιμήσεις των πολιτικών και τους στρατηγικούς και πολιτικούς περιορισμούς μέσα στους οποίους έπρεπε να λάβουν εξαιρετικά δύσκολες αποφάσεις. Η έναρξη των πολεμικών συρράξεων ξεκίνησε τυπικά στις 28 Ιουλίου του 1914, όταν κηρύχτηκε ο πόλεμος μεταξύ Αυστροουγγαρίας και Σερβίας.

Η επίσημη είσοδος της Ελλάδας στον πόλεμο άρχισε τον Ιούνιο του 1917, αν και στην πραγματικότητα η Ελλάδα είχε εμπλακεί νωρίτερα. Ο λόγος που η είσοδος της Ελλάδας καθυστέρησε τρία χρόνια (1914-1917) σχετίζεται με τη διαφωνία του πρωθυπουργού Ελευθερίου Βενιζέλου με τον βασιλιά της Ελλάδος, Κωνσταντίνο Α'. Ο πρωθυπουργός υποστήριζε πως η Ελλάδα έπρεπε να λάβει συμμετοχή στον πόλεμο, υποστηρίζοντας τις δυνάμεις της Αντάντ (Entente Cordiale – Εγκάρδια Συνεννόηση). Αντίθετα, ο βασιλιάς Κωνσταντίνος υποστήριζε πως η Ελλάδα έπρεπε να διατηρήσει ουδέτερη στάση. Ο Βενιζέλος, από την πλευρά του, διέβλεπε τα οφέλη που θα εξασφάλιζε στην Ελλάδα η είσοδος της στον πόλεμο και προέβλεψε ότι ο πόλεμος αυτός θα ήταν μία ευκαιρία για την Ελλάδα να ανακτήσει τα αλύτρωτα εδάφη της. Από την άλλη πλευρά όμως, ο Κωνσταντίνος είναι υπέρμαχος της θέσης ότι η Ελλάδα πρέπει με κάθε θυσία αποφύγει την εμπλοκή της σε μία νέα και ακόμη μεγαλύτερη πολεμική σύρραξη.

Επιπρόσθετα, ο Κωνσταντίνος έχει σπουδάσει στη Γερμανία, θαύμαζε τον γερμανικό πολιτισμό και ήταν σύζυγος της Σοφίας της Πρωσίας, αδελφής του Γερμανού Αυτοκράτορα. Ο Κωνσταντίνος είχε συσπειρώσει γύρω από το πρόσωπο του ένα σημαντικό τμήμα του πληθυσμού, που θεωρούσε πως η εδαφική έκταση της Ελλάδας είχε ήδη αυξηθεί επαρκώς και δεν υπήρχε λόγος το ελληνικό έθνος να εισαχθεί σε νέες περιπέτειες που θα είχαν σημαντικό υλικό κόστος και κόστος σε ανθρώπινες ζωές. Εν τέλει όμως, ο Βενιζέλος κατάφερε να επιτύχει την είσοδο της Ελλάδας στον πόλεμο που συντάραξε την Ευρώπη, αλλά και ολόκληρο τον κόσμο. Πράγματι, η παράταξη που υποστήριξε ο Βενιζέλος και φρόντισε να υποστηρίξουν οι Έλληνες με τη συμμετοχή τους στον πόλεμο κατάφερε να βγει νικήτρια και να εξασφαλίσει στην Ελλάδα ευρύτερη εδαφική εξάπλωση. Με τις αποφάσεις του για την συμμετοχή της Ελλάδας στον πόλεμο, ο Βενιζέλος απέδειξε για άλλη μία φορά στους Έλληνες τη διορατικότητα, την

οξυδέρκεια και την ευστοχία των πολιτικών του κινήσεων, αλλάζοντας εντελώς το πολιτικό σκηνικό που επικρατούσε στη χώρα κατά το τέλος του προηγούμενου αιώνα¹¹.

1.3. Εθνικός Διχασμός

Η περίοδος που σημάδεψε για χρόνια την σύγχρονη ελληνική ιστορία και έμεινε γνωστό με το όνομα «Εθνικός Διχασμός» ξεκίνησε με την επίθεση της Αυστροουγγαρίας στη Σερβία, η οποία αποτέλεσε κατά τον Βενιζέλο σημαντικό λόγο εισόδου της Ελλάδας στον πόλεμο στο πλευρό της Σερβίας λόγω συμβατικής υποχρέωσης. Με την απόφαση αυτή του πρωθυπουργού Ελευθερίου Βενιζέλου διαφώνησε έντονα ο βασιλιάς Κωνσταντίνος Α΄ ισχυριζόμενος ότι η υποχρέωση των Ελλήνων έναντι της Σερβίας αφορά μόνο επίθεση από Βαλκανική δύναμη. Ο βασιλιάς και ο πρωθυπουργός της Ελλάδας ήρθαν σε σύγκρουση για άλλη μία φορά. Ο Βενιζέλος, στους Βαλκανικούς, δεν δίστασε να απαγορεύσει στον Κωνσταντίνο να κινηθεί προς το Μοναστήρι (Μπίτολα) και τον διέταξε να κινηθεί ταχύτατα προς κατάληψη της Θεσσαλονίκης. Η αποφασιστικότητα, η ευστροφία και η ταχύτητα των αποφάσεων του Βενιζέλου έσωσε τότε την Θεσσαλονίκη από τον Βουλγαρικό στρατό που ήταν έτοιμος να καταλάβει την πόλη. Αυτή τη φορά όμως, οι σχέσεις τους ήρθαν σε απόλυτη ρήξη. Ο Εθνικός Διχασμός είχε ήδη αρχίσει και επρόκειτο να επηρεάσει το ελληνικό πολιτικό και κοινωνικό σκηνικό για πολλές ακόμη δεκαετίες.

Ο λαός χωρίστηκε σε δύο στρατόπεδα, σε Βενιζελικούς και Βασιλικούς. Οι εφημερίδες της εποχής, εξυπηρετώντας συγκεκριμένα συμφέροντα, ξένα ή ελληνικά, φρόντισαν να ενισχύουν την πόλωση και να προκαλούν συγκρούσεις μεταξύ των δύο παρατάξεων που είχαν σχηματιστεί. Δυστυχώς, η διάσταση μεταξύ των δύο ομάδων πολιτών υπήρξε τόσο μεγάλη, ώστε πραγματοποιήθηκαν βίαιες συγκρούσεις και ξεσπάσματα οργής, ενώ και από τις δύο πλευρές σημειώθηκαν ακραίες εκδηλώσεις μίσους, όπως το ανάθεμα του Βενιζέλου από τον αρχιεπίσκοπο Αθηνών Θεόκλητο στο πεδίο του Άρεως στην Αθήνα το Δεκέμβριο του 1916.

Η είσοδος στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας με το μέρος των Κεντρικών Δυνάμεων (συμμαχώντας με Γερμανία και Αυστροουγγαρία) τον

¹¹ Britannica, The Editors of Encyclopaedia. "Balkan Wars". Encyclopedia Britannica, 1 Oct. 2021, <https://www.britannica.com/topic/Balkan-Wars>

Οκτώβριο του 1914 αποτέλεσε μία πρώτη δικαίωση του Ε. Βενιζέλου, καθώς ο μεγάλος εχθρός της Ελλάδας, η Οθωμανική Αυτοκρατορία, τάχθηκε με το στρατόπεδο των αντιπάλων του στρατοπέδου που ο ίδιος πρότεινε για την Ελλάδα.¹² Ήταν πλέον προφανές ότι οι Έλληνες μπορούσαν να διεκδικήσουν οποιαδήποτε δικαιώματα εδαφικής κυριαρχίας σε αλύτρωτα εδάφη, μόνο μέσω της νίκης της Αντάντ. Επιπρόσθετα, η επικράτηση των Κεντρικών Δυνάμεων θα εξασφάλιζε κέρδη για τον εχθρό. Ο Βενιζέλος υποστήριξε θερμά την πρόσκληση της Αντάντ για υποστήριξη από την Ελλάδα στις επιχειρήσεις στην Καλλίπολη προσβλέποντας σε μελλοντικά εδαφικά οφέλη για την Ελλάδα στην Μικρά Ασία. Όταν ο Κωνσταντίνος αρνήθηκε κατηγορηματικά στην πρόταση για συμμετοχή, με την υποστήριξη των αναλύσεων του Γενικού Επιτελείου που προέβλεπαν αποτυχία στην επιχειρήσεις την Αντάντ, οι δύο άντρες ήρθαν σε οριστική ρήξη, με τον Βενιζέλο να οδηγείται σε παραίτηση.

Παρ' όλα αυτά, μεγάλο μέρος του ελληνικού πληθυσμού στήριξε τον Βενιζέλο, δίνοντας την πλειοψηφία στο κόμμα του στις εκλογές που διεξήχθησαν το 1915. Μετά την προσχώρηση των Βουλγάρων στον πόλεμο, στις 15 Οκτωβρίου του 1915, ο Βενιζέλος κατάφερε να εξασφαλίσει την έγκριση του ελληνικού Κοινοβουλίου για αποστολή Ελληνικού στρατού στη Σερβία. Δυστυχώς, τα καταστροφικά αποτελέσματα του Εθνικού Διχασμού και της πόλωσης του λαού δεν άργησαν να φανούν, αποτελώντας το βασικό αίτιο της Μικρασιατικής Καταστροφής που σηματοδότησε το ξερίζωμα του ελληνισμού από τη Μικρά Ασία και την έναρξη μία πολύ δύσκολης περιόδου για την ελληνική κοινωνία και την ελληνική οικονομία.

1.4. Διάσκεψη των Παρισίων και αποβίβαση του ελληνικού στρατού στη Σμύρνη

Πριν ακόμα από τη σύγκληση της Συνδιάσκεψης Ειρήνης των Παρισίων, ο Έλληνας πρωθυπουργός έθεσε ευθέως στον Βρετανό πρωθυπουργό Ντέιβιντ Λόυντ Τζωρτζ το ζήτημα προσάρτησης της Ιωνίας στην Ελλάδα. Ο Βενιζέλος, εκτιμώντας σωστά, προσπάθησε να συμμαχήσει με τη Μεγάλη Βρετανία, ώστε να εξασφαλίσει την προσάρτηση της περιοχής στην Ελλάδα. Άλλωστε, η περιοχή της Ιωνίας διεκδικείται και από την Ιταλία. Πράγματι, οι διεκδικήσεις της Ελλάδας και της Ιταλίας για την ίδια περιοχή δημιούργησαν συγκρούσεις σε διπλωματικό επίπεδο στο στρατόπεδο των

¹² Stuart Robson, «Ο Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος», 2014, σ. 92

νικητών. Η λύση στα διπλωματικά προβλήματα που προέκυψαν ήρθε την άνοιξη του 1919 και συγκεκριμένα κατά τον μήνα Απρίλιο, όταν ο Ιταλός πρωθυπουργός Βιτόριο Εμανουέλε Ορλάντο αποχώρησε από το Παρίσι, ως ένδειξη διαμαρτυρίας απέναντι στις υπόλοιπες τρεις δυνάμεις, και κυρίως στις ΗΠΑ, που αρνήθηκαν να της παραχωρήσουν το Φιούμε (σημαντικό λιμάνι στη βόρεια ακτή της Αδριατικής Θάλασσας) στην Ιταλία.

Ως αποτέλεσμα της αποχώρησης της Ιταλίας από τη συνδιάσκεψη των Παρισίων, επήλθε καχυποψία εκ μέρους των πρώην συμμάχων, ενώ δεν άργησαν να κυκλοφορήσουν φήμες για την κατάληψη της Σμύρνης από τους Ιταλούς. Τότε, οι δυνάμεις αποφάσισαν συλλογικά να παραχωρήσουν στην Ελλάδα το δικαίωμα να αποβιβάσει τον στρατό της στη Σμύρνη¹³. Επρόκειτο για μία τεράστια διπλωματική επιτυχία της Ελλάδας, η οποία κατάφερε, αν και για μικρό χρονικό διάστημα, να αποκτήσει κυριαρχία σε μία πόλη στην οποία το ελληνικό στοιχείο επικρατούσε. Δυστυχώς, οι αρνητικές συνέπειες του Εθνικού Διχασμού, η κατάρρευση της Μεγάλης Ιδέας και σημαντικά λάθη που πραγματοποιήθηκαν από όλες τις πλευρές οδήγησαν πολύ σύντομα στη Μικρασιατική Καταστροφή. Οι Έλληνες όχι μόνο έχασαν την κυριαρχία τους στη Σμύρνη, αλλά ολόκληρο το ελληνικό στοιχείο εκδιώχθηκε βίαια από τη Μικρά Ασία και τον Πόντο, με φρικτές απώλειες σε ανθρώπινες ζωές και περιουσίες. Ακολούθησε μία ανεπανάληπτη κρίση για το νεοσύστατο ελληνικό κράτος, που έπρεπε να διαχειριστεί μία καταστροφή τέτοιο μεγέθους, όσο το δυνατόν πιο αποτελεσματικά.

---

¹³ Α. Κλάψης, Σμύρνη 1919: Η διπλωματική ευφορία πριν τη στρατιωτική τραγωδία, Slpress, <https://slpress.gr/old/idees/smyrni-1919-i-diplomatiki-eyforia-prin-ti-stratitotiki-tragodia/>

Β' Κεφάλαιο

Η Μεγάλη Ιδέα και οι εδαφικές διεκδικήσεις των Ελλήνων πριν την Μικρασιατική Καταστροφή

2.1. Η Μεγάλη Ιδέα (προέλευση, επίδραση, συνέπειες)

Ο όρος «Μεγάλη Ιδέα» μπορεί να οριστεί ως το πολιτικό και εθνικιστικό ιδεώδες που διαδόθηκε στους Έλληνες από το δεύτερο περίπου μισό του 19^{ου} αιώνα και διαμόρφωσε την εσωτερική και εξωτερική πολιτική της χώρας, μέχρι την κατάρρευση του, που σηματοδότησε η Μικρασιατική Καταστροφή.¹⁴

Ο όρος Μ. Ιδέα εμφανίστηκε για πρώτη φορά επίσημα τον Ιανουάριο του 1844 στις εργασίες της πρώτης συνταγματικής Εθνοσυνέλευσης. Η θέση του Κωλέττη υπέρ της απελευθέρωσης των περιοχών υπό Οθωμανική Κυριαρχία όπου ζούσαν Έλληνες, συνδέεται με την έννοια της Μεγάλης Ιδέας και αναδεικνύει ταυτόχρονα το πως η ανάγκη των Ελλήνων για Ελευθερία χρησιμοποιήθηκε ως πολιτικό εργαλείο. Από τότε και στο εξής, τα ελληνικά, εθνικά ιδεώδη συνδέθηκαν με την εκπλήρωση του ονείρου της Εθνικής Ολοκλήρωσης, ακόμη κι αν μία τέτοια προοπτική έμοιαζε δύσκολο να προσεγγιστεί. Επιπρόσθετα, συνδέθηκε με μία άλλη, περίπου ταυτόσημη ιδέα, την ιδέα του αλυτρωτισμού. Οι Έλληνες, τουλάχιστον στην πλειοψηφία τους, θεωρούσαν θρησκευτική και εθνική τους υποχρέωση να απελευθερώσουν του ομοεθνείς και ομόθρησκους αδελφούς τους, επεκτείνοντας τα ελληνικά σύνορα.

Η προσήλωση των ελλήνων διανοούμενων και πολιτικών στη Μεγάλη Ιδέα, στόχευε στην ενσωμάτωση των αλύτρωτων περιοχών και την ταύτιση των ορίων του ελληνικού κράτους με τις επιθυμίες των Ελλήνων.

Η Μεγάλη Ιδέα λειτούργησε καταλυτικά για την ελληνική κοινωνία, ταυτίστηκε με τα όνειρα και τις επιθυμίες των Ελλήνων, στήριξε τις πολεμικές και επεκτατικές προσπάθειες του Έθνους, αλλά ταυτόχρονα δημιούργησε προσδοκίες που δυστυχώς ήταν δύσκολο να επιτευχθούν πάντα. Έτσι σταδιακά, οδήγησε σε μία μεγάλη καταστροφή που

---

¹⁴ Μ. Καλαϊτζάκης, Το περιεχόμενο του όρου Μεγάλη Ιδέα: Η καθιέρωση στο ελληνικό πολιτικό λεξιλόγιο το 1844, οι ανάγκες, οι εθνικές προσδοκίες και οι επιδιώξεις που οδήγησαν στην υιοθέτηση της Μεγαλοϊδεατικής Πολιτικής και του Μεγαλοϊδεατισμού στην Ελληνική Εθνική Ιδεολογία μέχρι το 1922, 2001, σ. 1

σηματοδότησε το τέλος του μικρασιατικού ελληνισμού και προκάλεσε στην Ελλάδα μία κρίση που ήταν δύσκολο να διαχειριστεί.

2.2. Η Μεγάλη Ιδέα ως πολιτικό εργαλείο

Το δίλημμα που τέθηκε ανάμεσα στην εσωτερική ανάπτυξη του νεοσύστατου Ελληνικού Κράτους και τη μάχη για την απελευθέρωση των αλύτρωτων περιοχών συνδέθηκε με δύο κυρίαρχα στην πολιτική σκηνή του 19ου αιώνα με 2 πρόσωπα, τον Μαυροκορδάτο και τον Κωλέττη και έλαβε διαστάσεις, όταν δοκιμάστηκε στην πράξη, με οδυνηρό τρόπο, στον Κριμαϊκό πόλεμο. Μετά την αποτυχία, έγινε σαφές ότι η Ελλάδα έπρεπε πρώτα να συγκροτηθεί εσωτερικά και στη συνέχεια να δοκιμάσει τις επεκτατικές προοπτικές της¹⁵. Πράγματι, αν και η Μεγάλη Ιδέα δεν έπαψε να επηρεάζει τις συνειδήσεις των Ελλήνων και να αποτελεί πολιτικό εργαλείο που χρησιμοποιούσαν κατά κόρον τα πολιτικά πρόσωπα, επανήλθε και πάλι στο προσκήνιο χρόνια αργότερα, κατά την περίοδο του εκσυγχρονιστικού έργου του Τρικούπη και πήρε πραγματικές διαστάσεις με τους πολιτικούς χειρισμούς του Ε. Βενιζέλου.

Η «Μεγάλη Ιδέα» αποτέλεσε έναν σημαντικό παράγοντα που επηρέασε και την πολιτική του Όθωνα, η οποία απαιτούσε για το λόγο αυτό πολιτικές και οικονομικές επιλογές και αποφάσεις για τον εκσυγχρονισμό, την κάλυψη των αναγκών της ταχυδρομικής υπηρεσίας και την οργάνωση των θαλάσσιων συγκοινωνιών. Η «Μεγάλη Ιδέα» ή αλλιώς «ελληνική Ιδέα» επηρέαζε κάθε άτομο, κάθε μέλος της κοινωνίας και όλα τα στρώματα της. Ο βασιλιάς διαδραμάτιζε το ρόλο του συμβόλου εθνικής ενότητας που δε γνώριζε σύνορα. Δυστυχώς, όμως, οι πράξεις και η εξωτερική πολιτική του δεν ανταποκρίθηκαν στις αξιώσεις των Ελλήνων, εντός και εκτός συνόρων.

Η ιδέα της εξάπλωσης των Ελλήνων προς την Ανατολή, με στόχο την ανακατάληψη των χαμένων εδαφών εκφράστηκε σε πολλά πεδία και έλαβε πολλές μορφές. Χαρακτηριστικές είναι οι δηλώσεις του Καθηγητή του Πανεπιστημίου Αθηνών Νικολάου Κωστή, ο οποίος πρέσβευε την προς ανατολάς εξάπλωση του ελληνικού στοιχείου, όχι μέσω της πολεμικής σύρραξης, αλλά μέσω της πολιτισμικής εξάπλωσης

¹⁵ Γ. Βλαχοδήμου, Ιδεολογικές και πολιτικές ζυμώσεις στην Ελλάδα κατά την περίοδο 1853-1854, Διδακτορική Διατριβή, Θεσσαλονίκη: Α. Π. Θ., σ. 156

και της «θετικής επενέργειας»¹⁶. Σταδιακά, στους Έλληνες δημιουργήθηκαν προσδοκίες, οι οποίες ενισχύθηκαν από την ευρωπαϊκή πολιτική, να ανταγωνιστούν οικονομικά την Ανατολή και, γενικότερα, να εξαπλωθούν όσο το δυνατόν στην περιοχή, ακόμη και χωρίς τα όπλα¹⁷.

Το πολιτικό όραμα της Μεγάλης Ιδέας, κυριάρχησε στις ελληνικές συνειδήσεις μεταξύ των ετών 1844-1922 και αποτέλεσε όραμα για κάθε ομάδα οπαδών της. Για την αυλή, το στέμμα, και τους οπαδούς του βασιλιά, η Μεγάλη Ιδέα αποτέλεσε μέσο νομιμοποίησης, τοποθετώντας το βασιλιά στον ρόλο του συμβόλου εθνικής ενότητας. Επιπρόσθετα, δινόταν η ευκαιρία στο βασιλιά να εφαρμόζει την πρακτική πολιτική του, λειτουργώντας ως διαπραγματευτής μεταξύ των τάξεων.

Οι πόλεμοι που κατέληγαν σε νίκη και εδαφική επέκταση σταθεροποιούσαν τη θέση του βασιλιά και ενίσχυαν τον ρόλο του και τη θέση του στις συνειδήσεις των Ελλήνων. Ακόμη, ο αλυτρωτισμός λειτούργησε ως φορέας νομιμοποίησης για τον κρατικό μηχανισμό, αποτελώντας δικαιολογία για την υπερβολική φορολογία και την στρατιωτική ασυδοσία. Το κράτος χρησιμοποιούσε τη Μεγάλη Ιδέα ως τρόπο κάλυψης ατασθαλιών αλλά και για να καθησυχάσει τον λαό, όταν αντιδρούσε. Τα κατώτερα στρώματα της κοινωνίας, βρήκαν στον αλυτρωτισμό ένα όραμα ελπίδας, έναν μύθο που τους παρηγορούσε στις δύσκολες στιγμές που βίωνε. Με κάθε τρόπο, η Μεγάλη Ιδέα όριζε την τύχη και τη ζωή των Ελλήνων, αποτελώντας ένα όραμα που σημάδεψε την εφαρμογή των ελληνικών πολιτικών.

2.3. Οι εδαφικές διεκδικήσεις των Ελλήνων και οι χειρισμοί του Βενιζέλου

Μετά τον Μεγάλο Πόλεμο, σύμφωνα με τη Συνθήκη Ειρήνης των Σεβρών (10 Αυγούστου 1920), η Ελλάδα πραγματοποίησε μεγάλη εδαφική επέκταση στις περιοχές που οραματιζόταν το Έθνος με τη Μεγάλη Ιδέα. Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με τη συνθήκη των Σεβρών, η περιοχή της Αδριανούπολης, της Ανατολικής Θράκης και της Σμύρνης στη Μικρά Ασία δόθηκαν στην Ελλάδα από την Οθωμανική Αυτοκρατορία που

¹⁶ Γ. Βλαχοδήμου, *Ιδεολογικές και πολιτικές ζυμώσεις στην Ελλάδα κατά την περίοδο 1853-1854*, Διδακτορική Διατριβή, Θεσσαλονίκη: Α. Π. Θ., σ. 156.

¹⁷ Μ. Καλαϊτζάκης, , *Το περιεχόμενο του όρου Μεγάλη Ιδέα: Η καθιέρωση στο ελληνικό πολιτικό λεξιλόγιο το 1844, οι ανάγκες, οι εθνικές προσδοκίες και οι επιδιώξεις που οδήγησαν στην υιοθέτηση της Μεγαλοϊδεατικής Πολιτικής και του Μεγαλοϊδεατισμού στην Ελληνική Εθνική Ιδεολογία μέχρι το 1922*, 2001, σ. 1

συμμετείχε στον πόλεμο στο πλευρό των Κεντρικών δυνάμεων. Η Ρόδος και τα Δωδεκάνησα πέρασαν στην Ιταλία, ενώ σύμφωνα με την ίδια συνθήκη, δημιουργήθηκε μια βραχύβια ανεξάρτητη Δημοκρατία της Αρμενίας και το Κουρδιστάν απέκτησε επίσης αυτονομία. Η Οθωμανική Αυτοκρατορία έχασε τις αραβοκατοικημένες επαρχίες της. Ο Βόσπορος και τα Δαρδανέλια αποστρατικοποιήθηκαν και τέθηκαν υπό τη διεθνή εποπτεία. Ο οθωμανικός στρατός έπρεπε να περιοριστεί σε 50.000 στρατιώτες.

Ωστόσο, η Συνθήκη Ειρήνης των Σεβρών αύξησε τα τουρκικά εθνικιστικά αισθήματα και ένωσε τους εθνικιστές Τούρκους γύρω από έναν νέο ηγέτη, το Μουσταφά Κεμάλ Ατατούρκ. Η συνθήκη δεν επικυρώθηκε ποτέ από την Οθωμανική Βουλή στην Κωνσταντινούπολη και, ως εκ τούτου, δεν τέθηκε ποτέ σε ισχύ. Ο Μουσταφά Κεμάλ Ατατούρκ ανέκτησε την περιοχή της Σμύρνης. Όλεθρος ακολούθησε την εκστρατεία στη Μικρά Ασία και ο ελληνισμός ξεριζώθηκε από τις πατρογονικές του εστίες. Η αποτυχημένη ελληνική στρατιωτική εκστρατεία το 1922, τελικά οδήγησε στη νέα συνθήκη, πολύ πιο ευνοϊκή για την Οθωμανική Αυτοκρατορία, τη Συνθήκη της Λωζάνης (24 Ιουλίου 1923), η οποία, βασικά, αντικατέστησε την προηγούμενη Συνθήκη των Σεβρών μετά τον Ελληνο-Οθωμανικό Πόλεμο του 1919–1922. Η Ελλάδα έπρεπε να επιστρέψει την περιοχή της Σμύρνης και την Ανατολική Θράκη με την Αδριανούπολη στην Οθωμανική Αυτοκρατορία (σύντομα μετατράπηκε σε Δημοκρατία της Τουρκίας). Σύμφωνα με την ίδια συνθήκη το Κουρδιστάν έχασε την αυτονομία και επιβεβαιώθηκε η οθωμανική ανακατάκτηση της ανεξάρτητης Αρμενίας.

Η Ελλάδα, μετά τη στρατιωτική καταστροφή του 1922, κυρίως λόγω του ότι η Γαλλία και ιδιαίτερα το Ηνωμένο Βασίλειο δεν υποστήριξε την ελληνική πλευρά στη σύγκρουση, που ακολούθησε η διπλωματική καταστροφή το 1923, πέτυχε την ένταξη των Ελλήνων προσφύγων από τη Μικρά Ασία με μεγάλη ανακατανομή της γης (μεταρρύθμιση), η οποία ταυτόχρονα κατέστρεψε μεγάλες γαιοκτήσεις (latifundias) και δημιούργησε μια μεγάλη ομάδα μικροϊδιοκτητών, που έγιναν πλέον η ραχοκοκαλιά της ελληνικής οικονομίας για μεγάλο χρονικό διάστημα.

Ωστόσο, μετά τη στρατιωτική καταστροφή το 1922 και μια διπλωματική καταστροφή το 1923, η έννοια της Μεγάλης Ιδέας στην εξωτερική πολιτική της Ελλάδας έμεινε μόνο στα χαρτιά χωρίς πραγματική ελπίδα να εφαρμοστεί. Παρακάτω, πρόκειται

να μελετηθούν εκτενέστερα οι διπλωματικοί χειρισμοί του Ε. Βενιζέλου, μέσω των οποίων η Ελλάδα έφτασε κοντά στους στόχους της Μεγάλης Ιδέας.

Γ' Κεφάλαιο

Η πολιτική πορεία του Ελευθερίου Βενιζέλου

3.1. Η απελευθέρωση της Κρήτης

Μέσα από τα πολιτικά γεγονότα των τελευταίων ετών του 19^{ου} αιώνα αποδείχθηκε ότι ο Ελευθέριος Βενιζέλος, συνεργάτης των Βρετανών και ισχυρός άνδρας της Κρήτης κατάφερε να επιβληθεί απόλυτα. Μετά την παραίτηση του πρίγκιπα Γεωργίου, οι Βρετανοί έκαναν ένα βήμα παραπέρα: επιβεβαίωσαν ότι ο Ύπατος Αρμοστής των Δυνάμεων στην Κρήτη θα είναι εφεξής διορισμένος από τον Βασιλιά των Ελλήνων, δεδομένου του γεγονότος ότι ο θρόνος του Γεωργίου είχε τεθεί σε κίνδυνο λόγω της ελληνικής ήττας του 1897 από τους Οθωμανούς, άρα οι Βρετανοί ήταν πλέον σε θέση να τον χειριστούν αποτελεσματικά. Αν αποδεικνυόταν ότι τους ήταν «πιστός» και δεχόταν να αγνοήσει την φιλία του με τον Αυτοκράτορα της Αυστρο-Ουγγαρίας, πιθανότατα να αποδέχονταν την προσάρτηση της Κρήτης στην Ελλάδα ως «επικείμενη». Αν δεν το έκανε, οι κρητικές υποθέσεις θα βρίσκονταν για άλλη μια φορά σε αδιέξοδο. Οι Βρετανοί άνοιξαν όλες τις πόρτες στον Ελευθέριο Βενιζέλο.

Ο Τιμολέων Βάσος, συνταγματάρχης του Ελληνικού Στρατού και βοηθός του Βασιλιά Γεωργίου Α' των Ελλήνων, αποβιβάστηκε σε κρητικό έδαφος στις 3 Φεβρουαρίου 1897 και δήλωσε ότι «αυτός καταλάμβανε το νησί» στο όνομα του Κυρίαρχου του. Χριστιανοί, παράτυπα, ύψωσαν την ελληνική σημαία σε ένα λόφο κοντά στην Κανέα, και βομβαρδίστηκαν από τους Ευρωπαίους. Ο Βενιζέλος έσπευσε στο σημείο του βομβαρδισμού και χάρη στη νομική του εμπειρία ανέλαβε το καθήκον να συνομιλήσει με τους εκπροσώπους των Δυνάμεων. Οι κύριες επαφές ήταν με τους Βρετανούς, ενώ σύντομα μετατράπηκε στην *persona grata* της νέας τάξης που δημιουργήθηκε στο νησί από αυτούς. Ανήσυχος όμως για το αμφισβητούμενο πολιτικό παρελθόν του, ο Βενιζέλος απηύθυνε εγκύκλιο στους συμμάχους του υποστηρίζοντας την άμεση «Ένωση με την Ελλάδα» ως το «καλύτερο φάρμακο για τους πόνους του νησιού». Αυτή η περίφημη «Ένωση με την Ελλάδα» θα γινόταν τα επόμενα χρόνια το κύριο πολιτικό όργανο στα χέρια του Βενιζέλου. Τώρα, έχοντας την αυτονομία στην κατοχή τους, οι φιλελεύθεροι πολιτικοί στην Κρήτη επρόκειτο να χρησιμοποιήσουν το συνδικαλιστικό σύνθημα ως κάλυμμα για τους δικούς τους στόχους και φιλοδοξίες. Ο

Βενιζέλος, ήταν μέλος της διοίκησης την οποία ο ίδιος επιθυμούσε να καταργήσει. Ο πρίγκιπας Γεώργιος προσποιήθηκε στην αρχή ότι δεν είχε γνώση σχετικά με την ανατρεπτική δραστηριότητα του συμβούλου του. Αλλά τελικά, απέλυσε τον Βενιζέλο στις 18 Μαρτίου 1901.

Η έκβαση της αναταραχής του 1901-1906 στην Κρήτη αποτέλεσε μία βαριά διπλωματική ήττα που υπέστησαν οι Ρώσοι από του Βρετανούς. Οι Ρώσοι προτίμησαν τα βραχυπρόθεσμα πλεονεκτήματα που τους δόθηκαν ως χάρη, στα οποία περιλαμβάνονταν η θέση τους ως ένας από τους τέσσερις προστάτες της κρητικής εξουσίας. Ως αποτέλεσμα, υποστήριζαν με μισή καρδιά τον πρίγκιπα Γεώργιο, τον δοκιμασμένο φίλο τους, και τελικά τον άφησαν να απομακρυνθεί. Στις 10 Μαρτίου του έτους 1905, ο Ελευθέριος Βενιζέλος με τους, Κωνσταντίνο Φούμη και Κωνσταντίνο Μάνο και με 400 ένοπλους Κρητικούς αιφνιδιάζοντας τον πρίγκιπα Γεώργιο, ο οποίος είχε τη θέση του Ύπατου Αρμοστή, κήρυξε στο Θέρισο επαναστατικό κίνημα. Οι επαναστάτες, ζητοκραυγάζαν “Ζήτω η Ένωση”, “Κάτω ο δεσποτισμός”, ύψωσαν την ελληνική σημαία και υπέγραψαν το ιστορικό ψήφισμα: «Ο Κρητικός λαός, συνελθών εις πάνδημον συλλαλητήριο εν Θερίσω της Κυδωνίας σήμερον την 10 Μαρτίου 1905 κηρύττει ενώπιον Θεού και ανθρώπων την πολιτικήν αυτού ένωσιν μετά του Βασιλείου της Ελλάδος, εις μίαν αδιαίρετον, ελευθέραν, συνταγματικήν πολιτείαν. Εν Θερίσω τη 12 Μαρτίου 1905» Την ίδια ημέρα, τοιχοκολλήθηκαν προκηρύξεις που περιλάμβαναν το ακόλουθο κείμενο: «Αι ελπίδες μας περί ενώσεως διεψεύσθησαν και οι μακροί και αιματηροί του παρελθόντος εθνικοί των Κρητών αγώνες, περιωρίσθησαν εις την ίδρυσιν μιας Αρμοστείας, ήτις υπό τον τύπον της προσωρινότητος τείνει να καταστή διαρκής[...]. Καλούμεν όθεν πάντας[...] όπως σπεύσωσι να ενθαρρύνωσιν ημάς καταλύοντες την προσωρινήν ταύτην αρμοστείαν την απομακρύνουσαν ημάς του επιδιωκομένου σκοπού και ανακηρύσσοντες ως άρχοντα[...] την Α.Μ. Γεώργιον τον Α΄».

Στις 18 Μαρτίου 1905 πραγματοποιήθηκε γενική έξοδος των διεθνών στρατευμάτων προς το Θέρισο. Επικεφαλής της πορείας ανέλαβε ο διοικητής της χωροφυλακής Μονακό και αρχηγός του εκστρατευτικού σώματος Loubanski, ο οποίος ήταν εντεταλμένος να προβεί σε διαπραγματεύσεις. Το 1905 και το κίνημα του Θερίσου, οδήγησαν τελικά στην πολυπόθητη Ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα. Πρόκειται για

ένα έτος ορόσημο για την Κρήτη και ελληνική Ιστορία, καθώς αποτέλεσε τη χρονική στιγμή της ανάδειξης ενός μεγάλου πολιτικού, ο οποίος επρόκειτο να διαμορφώσει τη σύγχρονη Ελλάδα.

3.2. Το κόμμα των φιλελευθέρων

Ως αρχηγός των Κρητικών φοιτητών στο τελευταίο έτος στο πανεπιστήμιο, ο Βενιζέλος τράβηξε για πρώτη φορά την προσοχή του κοινού με τη ζωντανή συνέντευξη του στον Βρετανό πολιτικό Joseph Chamberlain, κατά την επίσκεψή του στην Αθήνα το 1886. Επιστρέφοντας στην Κρήτη, ο Βενιζέλος έγινε δικηγόρος, δημοσιογράφος και, ένα χρόνο αργότερα, μέλος της Εθνοσυνέλευσης του νησιού και επικεφαλής του νεοσύστατου Κόμματος των Φιλελευθέρων του τοπικού κοινοβουλίου. Κατά τη διάρκεια του ελληνοτουρκικού πολέμου του 1897, με την υποστήριξη ενός στρατού υπό τον συνταγματάρχη Τιμολέοντα Βάσο, που απεστάλη από την Ελλάδα, ηγήθηκε μιας ανεπιτυχούς εξέγερσης στο ακρωτήριο Ακρωτήρι, κοντά στα Χανιά, για να εξασφαλίσει την ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα. Μετά την παρέμβαση όμως των ευρωπαϊκών μεγάλων δυνάμεων, η κυβέρνηση της Κρήτης έγινε αυτόνομη, υπό την επικυριαρχία του Σουλτάνου¹⁸.

Όταν ο πρίγκιπας Γεώργιος, δεύτερος γιος του βασιλιά Γεωργίου Α΄ της Ελλάδας, έγινε ύπατος επίτροπος των μεγάλων ευρωπαϊκών δυνάμεων στην αυτόνομη Κρήτη, ο Βενιζέλος, σε ηλικία 35 ετών, διορίστηκε υπουργός Δικαιοσύνης του (1899–1901). Σύντομα όμως συγκρούστηκε με τον πρίγκιπα Γεώργιο και τέσσερα χρόνια αργότερα οργάνωσε ένοπλη εξέγερση κατά της κυριαρχίας του, αναγκάζοντάς τον να εγκαταλείψει την Κρήτη. Υπό τον νέο ύπατο αρμοστή, Αλέξανδρο Ζαΐμη, πρώην πρωθυπουργό της Ελλάδας, ο Βενιζέλος έγινε και πάλι μέλος της κρητικής κυβέρνησης.

Στην Ελλάδα, εν τω μεταξύ, μια ομάδα γνωστή ως Στρατιωτική Ένωση είχε σχηματίσει ένα επαναστατικό κίνημα και κάλεσε τον Βενιζέλο στην Αθήνα για να ηγηθεί. Ο Βενιζέλος έπεισε την ένωση και τον βασιλιά Γεώργιο να αναθεωρήσουν το ελληνικό σύνταγμα. Στις εκλογές που έγιναν τον Αύγουστο του 1910 ο Βενιζέλος κέρδισε μια θέση βουλευτή στην Αθήνα. Τον Οκτώβριο έγινε πρωθυπουργός, ξεκινώντας

¹⁸D.Pournaras, "Eleuthérios Venizélos." Encyclopedia Britannica, August 19.
<https://www.britannica.com/biography/Eleutherios-Venizelos>

αμέσως ένα πρόγραμμα μεταρρυθμίσεων. Αναδιοργάνωσε τις ένοπλες δυνάμεις, δημιούργησε μια συμμαχία των βαλκανικών χριστιανικών λαών (Βαλκανική Ένωση) και, στους Βαλκανικούς Πολέμους που ακολούθησαν το 1912–13, συνέβαλε στην οριστική εκδίωξη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας από τη Βαλκανική Χερσόνησο. Η Ελλάδα, υπό την πρωθυπουργία του, διπλασίασε την επικράτεια και τον πληθυσμό της με την απόκτηση της νότιας Μακεδονίας (Θεσσαλονίκη και ενδοχώρα), της Νότιας Ηπείρου (Ιωάννινα Πρέβεζα και Άρτα), της Κρήτης και των νησιών του Αιγαίου.

Στο ξέσπασμα του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, ο πρωθυπουργός Βενιζέλος πρότεινε στον ελληνικό στρατό να πολεμήσει τους Τούρκους, που ήταν σύμμαχοι της Γερμανίας. Ο βασιλιάς Κωνσταντίνος, όμως, προτιμούσε τις Κεντρικές Δυνάμεις και του εναντιώθηκε. Επί δύο χρόνια ο Βενιζέλος πάλευε να αλλάξει γνώμη του βασιλιά, αλλά, μετά την εισβολή στην ελληνική Μακεδονία από τους γερμανοαυστροβουλγαρικούς στρατούς (1916), ανέλαβε την ηγεσία μιας αντικωνσταντινικής εξέγερσης στη Μακεδονία, την Κρήτη και τα νησιά. Οργάνωσε νέο πανελλήνιο στρατό στο μακεδονικό συμμαχικό μέτωπο και, μετά από γαλλοβρετανική επέμβαση, ανάγκασε τον Κωνσταντίνο σε εξορία (1917). Η Ελλάδα, που επανενώθηκε υπό τον βασιλιά Αλέξανδρο, δεύτερο γιο του Κωνσταντίνου, και τον πρωθυπουργό Βενιζέλο, κήρυξε τον πόλεμο κατά των Κεντρικών Δυνάμεων¹⁹.

Μόλις τελείωσαν οι εχθροπραξίες, ο Βενιζέλος πήγε στο Παρίσι για να συμμετάσχει στις διασκέψεις ειρήνης. Κατά τη διάρκεια της απουσίας του από την Ελλάδα για σχεδόν δύο χρόνια, απέκτησε τη φήμη ενός διεθνούς πολιτικού με σημαντικό ανάστημα. Τον Ιούλιο του 1919 κατέληξε σε συμφωνία με τους Ιταλούς για την παραχώρηση των Δωδεκανήσων εκτός της Ρόδου όπου για την ένωση με την Ελλάδα θα ψήφιζαν οι κάτοικοι του νησιού με δημοψήφισμα κάποια χρόνια αργότερα (δεν εφαρμόστηκε όμως γιατί λίγο μετά η Ιταλία κατήγγειλε τη συνθήκη) και εξασφάλισε επέκταση του ελληνικού χώρου κατοχής στην Ανατολία. Η Συνθήκη του Νείγι με τη Βουλγαρία (Νοέμβριος 1919) και η Συνθήκη των Σεβρών με την Τουρκία (Αύγουστος 1920) ήταν θρίαμβοι τόσο για τον Βενιζέλο όσο και για την Ελλάδα.

¹⁹ D.Pourmaras, "Eleuthérios Venizélos." Encyclopedia Britannica, August 19, 2021. <https://www.britannica.com/biography/Eleutherios-Venizelos>

Παρά τον διεθνή θρίαμβο του Βενιζέλου, ο ελληνικός λαός, στις εκλογές του Νοεμβρίου 1920, έδωσε κοινοβουλευτική πλειοψηφία σε συνασπισμό μοναρχικών κομμάτων και ο βασιλιάς Κωνσταντίνος ανακλήθηκε με δημοψήφισμα. Η ήττα μπορεί να αποδοθεί στην απώλεια δημοτικότητας του Βενιζέλου κατά τη μακρόχρονη απουσία του, στη συνεχιζόμενη διατήρηση του στρατιωτικού νόμου και στις συνεχιζόμενες εχθροπραξίες με την Τουρκία, ο λαός της οποίας αντιστάθηκε στις επιβολές της Συνθήκης των Σεβρών. Ο Βενιζέλος έφυγε ταχέως από την Ελλάδα και αυτοεξορίστηκε στο Παρίσι²⁰.

Μετά την ήττα του βασιλικού στρατού από τους Τούρκους (1922) και την επακόλουθη ένοπλη εξέγερση, με επικεφαλής τον στρατηγό Νικόλαο Πλαστήρα και τον στρατηγό Στυλιανό Γονατά, ο βασιλιάς Κωνσταντίνος εκθρονίστηκε (και διαδέχθηκε ο μεγαλύτερος γιος του, Γεώργιος) και έξι βασιλικοί ηγέτες εκτελέστηκαν. Ο Βενιζέλος ανέλαβε την ηγεσία της ελληνικής αντιπροσωπείας που διαπραγματεύτηκε τη συνθήκη ειρήνης της Λωζάνης (1923) με τους Τούρκους. Μέσα σε λίγους μήνες, μια άλλη εξέγερση, με αρχηγό τον στρατηγό Ιωάννη Μεταξά, ανάγκασε τον Γεώργιο σε εξορία και ο Βενιζέλος επέστρεψε στην Ελλάδα για να γίνει ξανά πρωθυπουργός. Έπεσε σε διαφωνία, ωστόσο, με ορισμένους συντηρητικούς ηγέτες που δεν ήθελαν να καταργήσουν τη μοναρχία και αυτοεξορίστηκε ξανά (1924). Κατά τη διάρκεια της δεύτερης Ελληνικής Δημοκρατίας (1924–35) επέστρεψε στην Ελλάδα και ανέλαβε εκ νέου την ηγεσία του Κόμματος των Φιλελευθέρων. Στις γενικές εκλογές του 1928, απέκτησε τεράστια πλειοψηφία, σχηματίζοντας το τρίτο, και τελευταίο, τετραετές υπουργικό του συμβούλιο. Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου ο Βενιζέλος πέτυχε να αποκαταστήσει τις ομαλές σχέσεις με όλους τους βαλκάνιους γείτονες της Ελλάδας. Ωστόσο, η εσωτερική του θέση αποδυναμώθηκε από τις επιπτώσεις της Μεγάλης Ύφεσης στις αρχές της δεκαετίας του 1930 και στις εκλογές του 1932 ηττήθηκε.

Μετά την ήττα του συνέχισε να ηγείται των Φιλελευθέρων, αλλά το τέλος της πολιτικής του σταδιοδρομίας ήρθε τον Μάρτιο του 1935, όταν, μετά την αποτυχία μιας

---

²⁰ D.Pourmaras, "Eleuthérios Venizélos." Encyclopedia Britannica, August 19, 2021. <https://www.britannica.com/biography/Eleutherios-Venizelos>

προσπάθειας να αποτρέψει την αποκατάσταση της μοναρχίας, πήγε στο Παρίσι, όπου πέθανε το 1936²¹.

3.3. Οι συνέπειες της Μικρασιατικής Καταστροφής

Η κατάρρευση του μετώπου στην Ανατολή και η επακόλουθη ήττα του ελληνικού στρατού ώθησε την Ελλάδα σε ένα αδιέξοδο, κατά το οποίο ο πρωθυπουργός Πρωτοπαπαδάκης παραιτήθηκε και τον ακολούθησε ο Τριανταφυλλάκος. Η καινούρια κυβέρνηση αποδέχτηκε αναγκαστικά τη συμφωνία των συμμάχων και του Κεμάλ, με βάση την οποία όριζε την παραχώρηση της Ανατολικής Θράκης στην Τουρκία. Η πρόταση για τη συμφωνία αυτή διατυπώθηκε από τον Κεμάλ ως μοναδικός όρος για την αποφυγή της σύγκρουσης του στρατού του και των συμμαχικών δυνάμεων στην περιοχή των Στενών²².

Αφού κατέρρευσε το μέτωπο, μέσα στο στράτευμα σημειώθηκαν αντιδράσεις οι οποίες έδωσαν ευκαιρίες για ανατροπές. Ο συνταγματάρχης Νικόλαος Πλαστήρας στη Μυτιλήνη και ο Στυλιανός Γονατάς στη Χίο οργάνωσαν μια επαναστατική επιτροπή κατά τον μήνα Σεπτέμβριο του 1922. Επρόκειτο για μία αναμενόμενη εξέλιξη, καθώς ήδη είχε διαφανεί ότι η πιθανότητα ελληνικής ήττας ή αποχώρησης θα ωθούσε σε ανάλογες εξελίξεις. Οι συμμετέχοντες στο κίνημα έριξαν φυλλάδια από τον αέρα στην Αθήνα, απαιτώντας την παραίτηση του Κωνσταντίνου και της κυβέρνησης που τασσόταν υπέρ του Βασιλιά, τη διάλυση του Κοινοβουλίου και την ενίσχυση του στρατού στην περιοχή της Θράκης.

Η επανάσταση που σημειώθηκε τόσο στο στρατό όσο και στο στόλο, επέφερε εν τέλει την ανατροπή του βασιλιά Κωνσταντίνου και της κυβέρνησης η οποία τον υποστήριζε. Ως νέος βασιλιάς ανέλαβε καθήκοντα ο διάδοχος Γεώργιος Β' και ως πρωθυπουργός ο Κροκιδάς. Εν συνεχεία, πραγματοποιήθηκε διάγγελμα της Επαναστατικής Επιτροπής προς τον λαό των Ελλήνων, στο οποίο καθορίζονταν οι στόχοι

²¹ D.Pournaras, "Eleuthérios Venizélos." Encyclopedia Britannica, August 19, 2021. <https://www.britannica.com/biography/Eleutherios-Venizelos>

²² Φ. Καλαφάτη, Η πολιτική ενσωμάτωση των προσφύγων της Μικρασιατικής καταστροφής στην Ελλάδα κατά τα έτη 1922-1933, 2018, σ. 15

της επανάστασης. Τα μέλη που απάρτιζαν την ηγεσία αποτελούσαν οι ακόλουθοι: Συνταγματάρχες Γονατάς, Πλαστήρας και Γεώργιος Παπανδρέου²³.

Ένα από τα κύρια του κινήματος ήταν ο εντοπισμός, και η καταδίκη των υπευθύνων για την Μικρασιατική Καταστροφή. Πράγματι, η δίκη άρχισε στις 31 Οκτωβρίου - 13 Νοεμβρίου 1922 και ολοκληρώθηκε στις 15 - 28 Νοεμβρίου του 1922. Ως υπεύθυνοι κατηγορήθηκαν ο Πρωτοπαπαδάκης, ο Γούναρης, ο Χατζηανέστης, ο Θεοτόκης, ο Μπαλτατζής, ο Στράτος, ο Στρατηγός και ο Γούδας. Οι υπεύθυνοι καταδικάστηκαν σε θάνατο, παρά το γεγονός ότι παρενέβησαν με ενστάσεις και παραινέσεις οι συμμαχικές δυνάμεις, ζητώντας τόσο από την Επαναστατική Επιτροπή όσο και από τον Βενιζέλο, να μην εκτελεστούν.

Η πραγματοποίηση της δίκης, έφερε ως αποτέλεσμα την παραίτηση Κροκιά. Στη συνέχεια ορκίστηκε πρωθυπουργός ο Γονατάς, ενώ ο Πλαστήρας ανέλαβε την αρχηγία της Επαναστάσεως. Εν τέλει, οι 6 υπεύθυνοι καταδικάστηκαν σε θάνατο και οι 2 σε ισόβια κάθειρξη. Η εκτέλεση «των εξ» έχει μείνει στην ιστορία ακόμα μια πράξη του Εθνικού Διχασμού, καθώς οι εκπρόσωποι και των δύο παρατάξεων συμφωνούσαν λόγω συμφερόντων στα στρατιωτικά αίτια της ήττας προβάλλοντας ότι ο στρατός ήταν υπεύθυνος για τη Μικρασιατική καταστροφή, ερμηνεύοντας προσωποκεντρικά τις εξελίξεις. Παρ' όλα αυτά, όπως προκύπτει από την ιστορική μελέτη, τα αίτια της ήττας ήταν τόσο εσωτερικά, όσο και εξωτερικά. Σημαντικά αίτια αποτέλεσαν ο Εθνικός Διχασμός στην Ελλάδα, αλλά και οι λανθασμένες πολιτικές των κυβερνήσεων, σε συνδυασμό με την υπολογιστική στάση των Μεγάλων Δυνάμεων. Σε κάθε περίπτωση, οι συνέπειες της καταστροφής επηρέασαν σημαντικά τη διαμόρφωση της σύγχρονης Ελλάδας, ενώ ταυτόχρονα αποτέλεσαν το επακόλουθο μίας τραγικής στιγμής για την παγκόσμια ιστορία.

---

²³ Φ. Καλαφάτη, Η πολιτική ενσωμάτωση των προσφύγων της Μικρασιατικής καταστροφής στην Ελλάδα κατά τα έτη 1922-1933, 2018, σ. 15

Δ' Κεφάλαιο

Το συνέδριο Ειρήνης των Παρισίων

Όταν η γερμανική κυβέρνηση ζήτησε από τον Πρόεδρο των Η.Π.Α. Woodrow Wilson να κανονίσει μια γενική ανακωχή τον Οκτώβριο του 1918, δήλωσε ότι αποδέχτηκε τα Δεκατέσσερα Σημεία που είχε διατυπώσει και παρουσίασε στο Κογκρέσο των ΗΠΑ τον Ιανουάριο του 1918 ως τη βάση για μια δίκαιη ειρήνη. Ωστόσο, οι Σύμμαχοι ζήτησαν «αποζημίωση από τη Γερμανία για όλες τις ζημιές που προκλήθηκαν στον άμαχο πληθυσμό των Συμμάχων και στις περιουσίες τους από την επίθεση της Γερμανίας από ξηρά, θάλασσα και από αέρος». Επιπλέον, τα εννέα σημεία που κάλυπταν νέες εδαφικές αποστολές περιπλέκονταν από τις μυστικές συνθήκες που είχαν συνάψει η Αγγλία, η Γαλλία και η Ιταλία με την Ελλάδα, τη Ρουμανία και μεταξύ τους τα τελευταία χρόνια του πολέμου.

Η συνθήκη συντάχθηκε την άνοιξη του 1919 κατά τη διάρκεια της Διάσκεψης Ειρήνης του Παρισιού, η οποία διεξήχθη ακόμη και όταν ο κόσμος βρισκόταν υπό τις συνθήκες της πανδημίας γρίπης του 1918-1919. Στη διάσκεψη κυριαρχούσαν οι εθνικοί ηγέτες γνωστοί ως «Τέσσερις Μεγάλοι» — ο Ντέιβιντ Λόιντ Τζορτζ, ο πρωθυπουργός του Ηνωμένου Βασιλείου Georges Clemenceau, ο πρωθυπουργός της Γαλλίας, ο πρόεδρος των Ηνωμένων Πολιτειών Woodrow Wilson και ο Βιτόριο Ορλάντο, ο πρωθυπουργός της Ιταλίας. Ειδικά οι τρεις πρώτοι πήραν τις σημαντικές αποφάσεις. Κανένα από τα ηττημένα έθνη δεν είχε λόγο στη διαμόρφωση της συνθήκης, και ακόμη και οι συνδεδεμένες συμμαχικές δυνάμεις έπαιζαν μόνο δευτερεύοντα ρόλο. Στους Γερμανούς αντιπροσώπους παρουσιάστηκε ένα τετελεσμένο γεγονός. Συγκλονίστηκαν με τη σοβαρότητα των όρων και διαμαρτυρήθηκαν για τις αντιφάσεις μεταξύ των διαβεβαιώσεων που δόθηκαν κατά τη διαπραγμάτευση της ανακωχής και της πραγματικής συνθήκης. Η αποδοχή της ρήτρας «ενοχής πολέμου» και των όρων αποζημίωσης ήταν ιδιαίτερα απεχθής γι' αυτούς.

Ο πληθυσμός και το έδαφος της Γερμανίας μειώθηκαν κατά περίπου 10 τοις εκατό από τη συνθήκη. Στα δυτικά, η Αλσατία και η Λωρραίνη επιστράφηκαν στη Γαλλία και το Σάαρ τέθηκε υπό την επίβλεψη της Κοινωνίας των Εθνών μέχρι το 1935. Στο βορρά, τρεις μικρές περιοχές δόθηκαν στο Βέλγιο και, μετά από δημοψήφισμα στο

Σλέσβιχ, στο βόρειο Σλέσβιχ επιστράφηκε στη Δανία. Στα ανατολικά, η Πολωνία ανασυστήθηκε, της δόθηκε το μεγαλύτερο μέρος της πρώην γερμανικής Δυτικής Πρωσίας και του Πόζναν (Posen), επίσης της δόθηκε ένας «διάδρομος» προς τη Βαλτική Θάλασσα (η οποία χώριζε την Ανατολική Πρωσία από την υπόλοιπη Γερμανία) και ένα μέρος της Άνω Σιλεσίας μετά από δημοψήφισμα. Το Γκντανσκ (Danzig) ανακηρύχθηκε ελεύθερη πόλη. Όλες οι υπερπόντιες αποικίες της Γερμανίας στην Κίνα, στον Ειρηνικό και στην Αφρική καταλήφθηκαν από τη Βρετανία, τη Γαλλία, την Ιαπωνία και άλλα συμμαχικά έθνη.²⁴

Παρόλο που οι εχθροπραξίες είχαν τερματιστεί επισήμως με μια σειρά ανακωχών μεταξύ των Συμμάχων και των αντιπάλων τους - αυτή της Θεσσαλονίκης με τη Βουλγαρία στις 29 Σεπτεμβρίου 1918, εκείνη του Mudros με την Τουρκία στις 30 Οκτωβρίου, αυτή της Villa Giusti με την Αυστρία με την Ουγγαρία στις 3 Νοεμβρίου και αυτή της Ρεθόνδης με τη Γερμανία στις 11 Νοεμβρίου. Η διάσκεψη άνοιξε μόλις στις 18 Ιανουαρίου 1919. Αυτή η καθυστέρηση αποδόθηκε κυρίως στον Βρετανό πρωθυπουργό, Ντέιβιντ Λόιντ Τζορτζ, ο οποίος επέλεξε να επιβεβαιωθεί η εντολή του από γενικές εκλογές πριν αρχίσουν οι διαπραγματεύσεις. Την άφιξη του Λόιντ Τζορτζ στο Παρίσι ακολούθησε στις 12 Ιανουαρίου 1919 μια προκαταρκτική συνάντηση των αρχηγών κυβερνήσεων και των υπουργών Εξωτερικών της Γαλλίας, της Βρετανίας, των ΗΠΑ και της Ιταλίας αντίστοιχα Ζορζ Κλεμανσώ και Στίβεν Πισόν, Lloyd George και Arthur James Balfour. Ο Woodrow Wilson (ο οποίος αρρώστησε στο συνέδριο, πιθανότατα έχοντας προσβληθεί από τη γρίπη καθώς μαινόταν η πανδημία γρίπης του 1918-19) και ο Robert Lansing και ο Vittorio Emanuele Orlando και ο Sidney Sonnino, στο οποίο αποφασίστηκε ότι οι ίδιοι, με τους Ιάπωνες πληρεξούσιους, θα συγκροτούσαν ένα Ανώτατο Συμβούλιο, ή Συμβούλιο των Δέκα, για να μονοπωλήσουν όλες τις σημαντικές αποφάσεις. Ωστόσο, τον Μάρτιο, το Ανώτατο Συμβούλιο περιορίστηκε, για λόγους ευκολίας, σε ένα Συμβούλιο των τεσσάρων, που αριθμούσε μόνο τους δυτικούς αρχηγούς κυβερνήσεων, καθώς ο επικεφαλής πληρεξούσιος της Ιάπωνας, πρίγκιπας Saionji Kimmochi, απείχε από την ενασχόλησή του με θέματα που δεν είχαν ενδιαφέρον

²⁴ Britannica, T. Editors of Encyclopaedia. "Treaty of Versailles." Encyclopedia Britannica, August 19, 2021. <https://www.britannica.com/event/Treaty-of-Versailles-1919>

για την Ιαπωνία. Οι υπουργοί Εξωτερικών συνέχισαν να συνεδριάζουν ως Συμβούλιο των Πέντε που ασχολείται με δευτερεύοντα θέματα.

Οι πέντε μεγάλες δυνάμεις έλεγχαν επίσης το Ανώτατο Οικονομικό Συμβούλιο, που δημιουργήθηκε τον Φεβρουάριο του 1919 για να συμβουλευτεί τη διάσκεψη σχετικά με τα οικονομικά μέτρα που έπρεπε να ληφθούν εν αναμονή της ειρηνευτικής διαπραγμάτευσης. Διορίστηκαν εξειδικευμένες επιτροπές για τη μελέτη συγκεκριμένων προβλημάτων: την οργάνωση της Κοινωνίας των Εθνών και τη σύνταξη του Συμφώνου της, τον καθορισμό της ευθύνης για τον πόλεμο και τις εγγυήσεις για την ανανέωσή του, τις αποζημιώσεις, τη διεθνή εργατική νομοθεσία, τα διεθνή λιμάνια, τις πλωτές οδούς και σιδηρόδρομους, οικονομικά ζητήματα μόνιμου είδους, αεροπορία, ναυτικά και στρατιωτικά θέματα και εδαφικά ζητήματα.²⁵

4.1. Συνθήκη των Βερσαλλιών, 28 Ιουνίου 1919

Η Συνθήκη των Βερσαλλιών ήταν η κύρια συνθήκη που συντάχθηκε από τη Διάσκεψη Ειρήνης του Παρισιού στο τέλος του Α' Παγκοσμίου Πολέμου. Υπεγράφη στις 28 Ιουνίου 1919, από τις Συμμαχικές δυνάμεις και από τη Γερμανία στην Αίθουσα των Κατόπτρων στο Παλάτι των Βερσαλλιών και τέθηκε σε ισχύ στις 10 Ιανουαρίου 1920. Η συνθήκη έδωσε ορισμένα γερμανικά εδάφη σε γειτονικές χώρες και έθεσε άλλα γερμανικά εδάφη υπό διεθνή εποπτεία. Επιπλέον, η Γερμανία απογυμνώθηκε από τις υπερπόντιες αποικίες της, οι στρατιωτικές της δυνατότητες περιορίστηκαν σοβαρά και υποχρεώθηκε να πληρώσει πολεμικές αποζημιώσεις στις Συμμαχικές χώρες. Η συνθήκη δημιούργησε επίσης την Κοινωνία των Εθνών.

Η Γερμανία υπέγραψε τη Συνθήκη των Βερσαλλιών διαμαρτυρόμενη και οι Ηνωμένες Πολιτείες δεν επικύρωσαν τη συνθήκη. Η Γαλλία και η Βρετανία προσπάθησαν αρχικά να επιβάλουν τη συνθήκη, αλλά τα επόμενα χρόνια έγιναν ορισμένες τροποποιήσεις. Η Γερμανία αγνόησε τα όρια που έθεσε η συνθήκη στον επανεξοπλισμό της. Η πληρωμή των αποζημιώσεων αποδείχθηκε καταστροφική και η προσπάθεια εγκαταλείφθηκε μετά την έλευση της Μεγάλης Ύφεσης. Η Κοινωνία των Εθνών διήρκεσε 26 χρόνια και είχε κάποιες αρχικές επιτυχίες, αλλά απέτυχε να

²⁵ Britannica, The Editors of Encyclopaedia. "Treaty of Neuilly". Encyclopedia Britannica, 20 Nov. 2021, <https://www.britannica.com/event/Treaty-of-Neuilly>

προωθήσει έναν γενικότερο αφοπλισμό ή να αποτρέψει τη διεθνή επιθετικότητα και τον πόλεμο. Ωστόσο, έθεσε τις βάσεις για την μετέπειτα ίδρυση του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών.

Η Συνθήκη των Βερσαλλιών έδωσε στη Γερμανία νέα όρια. Η Αλσατία-Λωρραίνη δόθηκε στη Γαλλία και η Eupren-Malmédy στο Βέλγιο. Το Memelland τέθηκε υπό γαλλική επίβλεψη και το Saarland τέθηκε υπό τη διοίκηση της Κοινωνίας των Εθνών, αλλά στη Γαλλία δόθηκε ο έλεγχος του άνθρακα της. Επιπλέον, δημιουργήθηκε μια αποστρατιωτικοποιημένη ζώνη μεταξύ Γερμανίας και Γαλλίας. Η Γερμανία έπρεπε να δεχτεί την ευθύνη για την πρόκληση όλης της ζημιάς του πολέμου που επιβλήθηκε στους Συμμάχους από την επιθετικότητα της Γερμανίας και να καταβάλει ένα απροσδιόριστο ποσό χρημάτων ως αποζημιώσεις.²⁶

4.2. Συνθήκη του Αγίου Γερμανού, 10 Σεπτεμβρίου 1919

Η συνθήκη του Σεν Ζερμέν, (1919), αποτελεί τη συνθήκη που ολοκληρώνει τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο και υπογράφεται από εκπροσώπους της Αυστρίας από τη μια πλευρά και των Συμμάχων Δυνάμεων από την άλλη. Υπογράφηκε στο Saint-Germain-en-Laye, κοντά στο Παρίσι, στις 10 Σεπτεμβρίου 1919 και τέθηκε σε ισχύ στις 16 Ιουλίου 1920.

Η συνθήκη κατέγραψε επίσημα τη διάλυση της αυτοκρατορίας των Αψβούργων, αναγνωρίζοντας την ανεξαρτησία της Τσεχοσλοβακίας, της Πολωνίας, της Ουγγαρίας και του Βασιλείου των Σέρβων, Κροατών και Σλοβένων (Γιουγκοσλαβία) και παραχωρώντας την ανατολική Γαλικία, το Τρέντο, το νότιο Τιρόλο, την Τεργέστη και την Ίστρια. Το δημοψήφισμα καθόρισε τελικά τη διάθεση της νότιας Καρινθίας (η οποία πήγε στην Αυστρία) και της πόλης Σόπρον (η οποία πήγε στην Ουγγαρία). Στο Σύμφωνο της Κοινωνίας των Εθνών περιλαμβανόταν αναπόσπαστα η απαγόρευση της ένωσης της Αυστρίας με τη Γερμανία χωρίς τη ρητή συγκατάθεση του Συμβουλίου της ΚτΕ. Οι στρατιωτικές ρήτρες περιόρισαν τον μακροχρόνιο εθελοντικό στρατό της Αυστρίας σε 30.000 άνδρες και διέλυσαν το Αυστροουγγρικό ναυτικό, μοιράζοντάς το μεταξύ των Συμμάχων. Αν και η Αυστρία ήταν υπεύθυνη για αποζημιώσεις, δεν καταβλήθηκαν ποτέ

²⁶ Britannica, T. Editors of Encyclopaedia. "Treaty of Versailles." Encyclopedia Britannica, August 19, 2021. <https://www.britannica.com/event/Treaty-of-Versailles-1919>

χρήματα. Αυστριακοί αξιωματούχοι διαμαρτυρήθηκαν για την παραβίαση της αρχής της αυτοδιάθεσης στη συνθήκη, την τοποθέτηση τόσων εθνικών Γερμανών υπό τσεχοσλοβακική και ιταλική κυριαρχία και την απαγόρευση της ενότητας με τη Γερμανία. Η Αυστρία που δημιουργήθηκε από τη συνθήκη ήταν οικονομικά και στρατιωτικά αδύναμη και επομένως μια χρόνια δύναμη αστάθειας στην Ευρώπη μεταξύ των δύο Παγκοσμίων Πολέμων²⁷.

4.3. Συνθήκη του Νεϊγύ, 27 Νοεμβρίου 1919

Η συνθήκη του Neuilly, (27 Νοεμβρίου 1919) αποτελεί συνθήκη ειρήνης μεταξύ της Βουλγαρίας και των νικητριών Συμμαχικών δυνάμεων μετά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο που τέθηκε σε ισχύ στις 9 Αυγούστου 1920. Υπό τους όρους της η Βουλγαρία αναγκάστηκε να παραχωρήσει εδάφη στη Γιουγκοσλαβία και την Ελλάδα (άρα στερούμενη τη διέξοδό της στο Αιγαίο) που αφορά τη μεταφορά περίπου 300.000 ατόμων, να μειώσει τον στρατό της σε 20.000 άνδρες και να πληρώσει αποζημιώσεις, το 75 τοις εκατό των οποίων επιβλήθηκε αργότερα. Σύμφωνα με τη συνθήκη, η οποία αποκαλείται από την ιστοριογραφία των Βουλγάρων ως η δεύτερη εθνική καταστροφή, η Βουλγαρία υποχρεώθηκε:

- Να παραιτηθεί από όλα τα κυριαρχικά της δικαιωμάτων στη δυτική Θράκη, με την υποχρέωση να αποδεχτεί εκ των προτέρων τις μελλοντικές αποφάσεις των Δυνάμεων περί αυτής.
- Να επαναφέρει τα Ρουμανοβουλγαρικά σύνορα στη γραμμή που είχε θεσμοθετηθεί από τη Συνθήκη Βουκουρεστίου (1913), με την παράλληλη εκχώρηση της Δοβρουτσάς στη Ρουμανία.
- Να αναγνωρίσει την υπόσταση της Σερβίας ως κράτους, και να της εκχωρήσει την περιοχή Στρώμνιτσα μέχρι τον Δούναβη αλλά και τις περιοχές Τσάριμπροντ, Τιμόκ, Τριν και Μποσίλεγκραντ, οι οποίες ήταν σημαντικές από στρατηγική άποψη.
- Να φροντίσει για τις ξένες μειονότητες οι οποίες ζουν στη Βουλγαρία μεταξύ των οποίων και της ελληνικής.

²⁷ Britannica, The Editors of Encyclopaedia. "Treaty of Saint-Germain". Encyclopedia Britannica, 3 Sep. 2021, <https://www.britannica.com/event/Treaty-of-Saint-Germain>

- Να μειώσει το στρατό της σε 20.000 μόνο εθελοντές άνδρες και 13.000 για τα σώματα ασφαλείας.
- Να δώσει πολεμική αποζημίωση στους συμμάχους που θα φτάνει στο ύψος 2.250.000.000 χρυσών φράγκων (περίπου 400.000.000 δολαρίων).

Αντίστοιχα, οι σύμμαχοι ανέλαβαν την υποχρέωση να φροντίσουν ώστε η Βουλγαρία να έχει οικονομική διέξοδο στο Αιγαίο με το άρθρο 48.²⁸

4.4. Συνθήκη του Τριανόν, 4 Ιουνίου 1920

Η συνθήκη του Τριανόν (1920) αποτελεί συνθήκη για την ολοκλήρωση του Α' Παγκοσμίου Πολέμου και την υπογραφή εκπροσώπων της Ουγγαρίας από τη μια πλευρά και των Συμμάχων Δυνάμεων από την άλλη. Υπογράφηκε στις 4 Ιουνίου 1920 στο Παλάτι Τριανόν στις Βερσαλλίες της Γαλλίας. Η παρουσίαση από τους Συμμάχους των όρων τους για ειρήνη με την Ουγγαρία καθυστέρησε πρώτα από την απροθυμία τους να αντιμετωπίσουν το κομμουνιστικό καθεστώς του Βέλα Κουν σε αυτή τη χώρα και, στη συνέχεια, από την προφανή αστάθεια των πιο μετριοπαθών ουγγρικών κυβερνήσεων που ανέλαβαν τα καθήκοντά τους κατά τη ρουμανική κατοχή της Βουδαπέστης (από μέσα Αυγούστου έως μέσα Νοεμβρίου 1919). Όταν επιτέλους οι Σύμμαχοι αναγνώρισαν μια νέα κυβέρνηση στις 16 Ιανουαρίου 1920, στο Neuilly, κοντά στο Παρίσι, μια ουγγρική αντιπροσωπεία έλαβε το σχέδιο συνθήκης.

Σύμφωνα με τους όρους της συνθήκης, η Ουγγαρία αποκόπηκε τουλάχιστον από τα δύο τρίτα της πρώην επικράτειάς της και τα δύο τρίτα των κατοίκων της. Στην Τσεχοσλοβακία δόθηκε η Σλοβακία, η υποκαρπάθια Ρουθηνία, η περιοχή του Pressburg (Μπρατισλάβα) και άλλες μικρές τοποθεσίες. Η Αυστρία έλαβε τη δυτική Ουγγαρία (το μεγαλύτερο μέρος του Μπούργκενλαντ). Το Βασίλειο των Σέρβων, Κροατών και Σλοβένων (Γιουγκοσλαβία) κατέλαβε την Κροατία-Σλαβονία και μέρος του Μπανάτ. Η Ρουμανία έλαβε το μεγαλύτερο μέρος του Μπανάτ και όλη την Τρανσυλβανία. Η Ιταλία παρέλαβε το Fiume. Εκτός από τα δημοψηφίσματα σε δύο μικρές περιφέρειες, όλες οι άλλες παραχωρήσεις έγιναν χωρίς δημοψήφισμα. Το Σύμφωνο της Κοινωνίας των Εθνών περιλαμβανόταν αναπόσπαστα στη συνθήκη. Οι ένοπλες δυνάμεις της Ουγγαρίας επρόκειτο να περιοριστούν σε 35.000 άνδρες, ελαφρά οπλισμένους και

²⁸ Συνθήκη του Νεϊγύ, Timenews, 2018. <https://www.timesnews.gr/synthiki-tou-neigy-1919/>

απασχολούμενους μόνο για τη διατήρηση της εσωτερικής τάξης και την ασφάλεια των συνόρων. Το ύψος των αποζημιώσεων επρόκειτο να καθοριστεί αργότερα. Οι σπόροι μεγάλης δυσaráσκείας, εθνοτικών συγκρούσεων και εντάσεων του μεσοπολέμου σπάρθηκαν μέσω αυτής της συνθήκης. Οι Ούγγροι αξιωματούχοι αντιτάχθηκαν σε αυτό που θεωρούσαν παραβίαση του ιστορικού χαρακτήρα της Ουγγαρίας, καθώς και στον εκτοπισμό τόσων εθνοτικών Μαγυάρων, ειδικά χωρίς δημοψηφίσματα, κατά παράβαση της αρχής της αυτοδιάθεσης.²⁹

4.5. Συνθήκη των Σεβρών, 28 Ιουλίου 1920

Η Συνθήκη των Σεβρών, αποτέλεσε σύμφωνο που υπεγράφη μετά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο μεταξύ των νικητριών Συμμαχικών δυνάμεων και εκπροσώπων της κυβέρνησης της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Η συνθήκη διέσπασε την Οθωμανική Αυτοκρατορία και υποχρέωσε την Τουρκία να παραιτηθεί από όλα τα δικαιώματα στην Αραβική Ασία και τη Βόρεια Αφρική. Το σύμφωνο προέβλεπε επίσης μια ανεξάρτητη Αρμενία, ένα αυτόνομο Κουρδιστάν και μια ελληνική παρουσία στην ανατολική Θράκη και στη δυτική ακτή της Ανατολίας, καθώς και τον ελληνικό έλεγχο στα νησιά του Αιγαίου που βρίσκονται κοντά στα Δαρδανέλια. Μετά τη Μικρασιατική καταστροφή, η συνθήκη απορρίφθηκε από το νέο τουρκικό εθνικιστικό καθεστώς του Μουσταφά Κεμάλ και αντικαταστάθηκε από τη Συνθήκη της Λωζάνης το 1923.

Η Συνθήκη των Σεβρών υπεγράφη στις 28 Ιουλίου/10 Αυγούστου 1920 στην πόλη Σεβρ (Sèvres) της Γαλλίας, ορίζοντας την ειρήνη μεταξύ της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και των Συμμαχικών Δυνάμεων, μετά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο. Η συνθήκη έγινε δεκτή από τον σουλτάνο Μεχμέτ ΣΤ' που προσπαθούσε να σώσει τον θρόνο του, αλλά δεν έγινε αποδεκτή από το κίνημα των Νεότουρκων. Το κίνημα του Μουσταφά Κεμάλ βασίστηκε σε αυτή τη διένεξη ώστε να αυτοανακηρυχθεί κυβέρνηση και να καταργήσει το χαλιφάτο. Σύμφωνα με την συνθήκη, η Οθωμανική Αυτοκρατορία παρέδιδε την κυριαρχία της Μεσοποταμίας (Ιράκ), της Παλαιστίνης και της Υπεριορδανίας στην Βρετανία, τη Συρία και τον Λίβανο στη την Ανατολία στη σφαίρα επιρροής της Ιταλίας. Η Χετζάζ, το Κουρδιστάν και η Αρμενία επρόκειτο με βάση τη

²⁹ Britannica, The Editors of Encyclopaedia. "Treaty of Trianon". Encyclopedia Britannica, 28 May. 2021, <https://www.britannica.com/event/Treaty-of-Trianon>

συμφωνία να γίνουν ανεξάρτητα κράτη. Ταυτόχρονα, στην Ελλάδα παραχωρήθηκαν τα νησιά Ίμβρος και Τένεδος και η ανατολική Θράκη έως τη γραμμή της Τσατάλτζας, κοντά στην Κωνσταντινούπολη.

Η Σύμρνη έμνε υπό την ονομαστική επικυριαρχία του Σουλτάνου, με διοίκηση από Έλληνα Αρμολστή ως εντολοδόχο των Συμμάχων, ενώ θα μπορούσε να προσαρτηθεί στην Ελλάδα μετά από πέντε χρόνια, κατόπιν δημοψηφίσματος. Σύμφωνα με το άρθρο 26 της Συνθήκης, αν οι οθωμανικές αρχές δεν δέχονταν την εφαρμογή της Συνθήκης, η κυριαρχία τους στην Κωνσταντινούπολη θα πέρναγε στην Ελλάδα, κάτι το οποίο έντεχνα είχε προωθήσει ο Ελευθέριος Βενιζέλος. Ταυτόχρονα, η Βόρεια Ήπειρος θα ενσωματωνόταν στην Ελλάδα, με το μυστικό Σύμφωνο Βενιζέλου - Τιττόνι. Η Ιταλία δέχτηκε επιπλέον να παραχωρήσει τα Δωδεκάνησα (εκτός από τη Ρόδο και το Καστελόριζο) στην Ελλάδα, ενώ όταν η Βρετανία θα παραχωρούσε την Κύπρο στην Ελλάδα, τότε, κατόπιν δημοψηφίσματος θα παραχωρούταν και αυτά τα νησιά. Επιπρόσθετα, με βάση τη συνθήκη, τα στενά των Δαρδανελίων και η θάλασσα του Μαρμαρά αποστρατικοποιήθηκαν και κατέστησαν προσωρινά διεθνής περιοχή, ενώ οι Σύμμαχοι είχαν πλέον τον οικονομικό έλεγχο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Ακόμη, θεσμοθετείτο η ισότητα και τα δικαιώματα των χριστιανικών μειονοτήτων. Η επικύρωση της Συνθήκης δεν πραγματοποιήθηκε από τα συμμαχικά κοινοβούλια, ούτε από το ελληνικό, καθώς ο Κωνσταντίνος επέστρεψε στον ελληνικό θρόνο και διαταράχθηκαν οι σχέσεις με τις συμμαχικές δυνάμεις, που ουδέποτε τον αναγνώρισαν ως αρχηγό του ελληνικού κράτους.

Η Σοβιετική Ένωση κατέστησε ξεχωριστή συνθήκη με τους Οθωμανούς. Μετά την επικράτηση των Νεότουρκων, οι οποίοι μετέφεραν την πρωτεύουσα στην Άγκυρα, αλλά και την Μικρασιατική Καταστροφή, οι σύμμαχοι υπέγραψαν νέα συνθήκη ειρήνης, τη Συνθήκη της Λωζάνης, το 1923, με πιο ευνοϊκούς όρους για την Τουρκία. Η νίκη των Νεότουρκων επί της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας οδήγησε στην κατάργηση της Συνθήκης των Σεβρών και την υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάνης το 1923, που σήμανε και τη δημιουργία της Τουρκικής Δημοκρατίας.³⁰

---

³⁰ «Τί προβλέπει η Συνθήκη των Σεβρών», Euronews, 2019, <https://gr.euronews.com/2019/12/18/ti-provlepei-i-synthiki-ton-sevron-gia-tin-ellada-othomaniki-autokratoria-itta>

Ε' Κεφάλαιο

Οι εδαφικές διεκδικήσεις που υπέβαλε ο Ελευθέριος Βενιζέλος στο υπόμνημα του στο Συνέδριο Ειρήνης των Παρισίων το 1918

5.1. Το υπόμνημα προς τις συμμαχικές δυνάμεις που υπέβαλλε ο Βενιζέλος προς τις συμμαχικές δυνάμεις, τον Δεκέμβριο του 1918

Ο Βενιζέλος υπέβαλε στις 17/30 Δεκεμβρίου 1918 υπόμνημα στο οποίο παρουσιάζει τις ελληνικές διεκδικήσεις προς στο συμβούλιο των τεσσάρων μεγάλων νικητών του πολέμου, Αγγλίας, ΗΠΑ, Γαλλίας, Ιταλίας. Με το υπόμνημα αυτό ζητούσε να ενσωματωθούν στο ελληνικό κράτος περιοχές με αμιγή ελληνικό πληθυσμό εκ των οποίων σε πολλές περιοχές το ελληνικό στοιχείο αποτελούσε την πλειοψηφία. Συγκεκριμένα, διεκδικούσε τη Βόρεια Ήπειρο, τη Δυτική Θράκη από τη Βουλγαρία, την Ανατολική Θράκη από την Τουρκία, στη Μικρά Ασία τη περιοχή της Σμύρνης με την ενδοχώρα της, τα νησιά Ίμβρος, Τένεδος και τα Δωδεκάνησα από την Ιταλία. Πρότεινε ακόμη τη δημιουργία διεθνούς κράτους το οποίο θα τελεί υπό την αιγίδα της Κοινωνίας των Εθνών και θα περιλαμβάνει την περιοχή της Κωνσταντινούπολης και των Στενών. Οι διεκδικήσεις του Βενιζέλου καθορίστηκαν από την αρχή της αυτοδιάθεσης, που διακήρυξε ο Αμερικανός πρόεδρος Γούντροου Ουίλσον.³¹

Μετά την υπογραφή της Συνθήκης του Μούδρου και τη λήξη του Α' Παγκόσμιου Πολέμου, με την επικράτηση της Entente, την οποία ορθώς είχε υποστηρίξει ο Βενιζέλος, άρχισαν οι εργασίες του Συνεδρίου της Ειρήνης των Παρισίων. Στόχος του συνεδρίου ήταν ο διακανονισμός των διενέξεων και εκκρεμοτήτων, οι οποίες είχαν προκύψει ανάμεσα σε ηττημένους και νικητές. Στο υπόμνημά που συνέθεσε ο Ελευθέριος Βενιζέλος προς τις Συμμαχικές Δυνάμεις, τον Δεκέμβριο 1918, προέταξε για κάθε περιοχή, η οποία διεκδικούταν από την Ελλάδα, το εθνολογικό στοιχείο:

«Η Ελλάς δεν πηγαίνει εκεί, όπου της λείπει η εθνολογική βάση. Αξιώσεις έχομεν εις την Βαλκανικήν, Μικράν Ασίαν, Νήσους, Βόρειον Ηπειρον».

Ωστόσο, οι εθνικές αξιώσεις έθιγαν τα συμφέροντα άλλων Δυνάμεων και το έργο του Βενιζέλου γινόταν δυσκολότερο, καθώς η Ελλάδα, είχε εισέλθει στην παράταξη των νικητών μετά από πολλές περιπέτειες, προς τη λήξη του αγώνα. Η καθυστερήσεις του

³¹ Συλλογικό έργο, Στα χρόνια του Βενιζέλου, Χανιά, 2010, σ. 49

Εθνικού Διχασμού και της πολιτικής ουδετερότητας του βασιλέα πληρωνόταν αυτήν τη στιγμή. Για τη Βόρεια Ήπειρο, η Ιταλία εκδήλωνε μεγάλο ενδιαφέρον. Τα εθνολογικά δικαιώματα, ωστόσο, της Ελλάδας ήταν σημαντικότερα. Σε έναν πληθυσμό 223.000 κατοίκων, οι 122.000 ήταν Έλληνες. Ωστόσο, η Ιταλία απέσπασε τη Βόρειο Ήπειρο και την προσάρτησε στην Αλβανία, ισχυριζόμενη ότι προσδοκεί να δημιουργήσει ένα βιώσιμο Αλβανικό Κράτος, ενώ στην πραγματικότητα απέβλεπε σ' ένα κράτος υπό την κυριαρχία της, με στόχο να ελέγχει απόλυτα την Αδριατική. Στο ζήτημα της Θράκης, που κατοχυρώθηκε υπέρ της Ελλάδας με τη συνθήκη του Νεϊγύ, 14/27 Νοεμβρίου 1919, η Βουλγαρία εκφράστηκε με περισσό θάρρος στο Συνέδριο της Ειρήνης.

Το μεγαλύτερο μέρος του ιστορικού υπομνήματος, που υπέβαλε ο Βενιζέλος στο Ανώτατο Συμβούλιο Ελληνικών Διεκδικήσεων, ήταν στραμμένο στην απόκρουση των βουλγαρικών αξιώσεων. Η Συνθήκη του Νεϊγύ υποχρέωσε τη Βουλγαρία να υπογράψει την παραχώρηση της δυτικής Θράκης στην Ελλάδα και να απωλέσει την έξοδό της προς το Αιγαίο. Επιπρόσθετα, υπήρχε συνημμένο σύμφωνο περί αμοιβαίας μετανάστευσης το οποίο επρόκειτο υπογραφεί μεταξύ των δύο χωρών³². Ο Βενιζέλος, προσπάθησε ακόμη να κατοχυρώσει τα Δωδεκάνησα στην Ελλάδα. Μάλιστα, κατηγορήθηκε απ' ορισμένους επικριτές του ότι εγκατέλειπε τις προσπάθειες για τη Βόρεια Ήπειρο για χάρη της διεκδίκησης των Δωδεκανήσων. Ωστόσο, ο Βενιζέλος γνώριζε τη στρατηγική αξία των νησιών και για το λόγο αυτό επέμεινε περισσότερο. Άλλωστε και ο εθνολογικός χαρακτήρας των νησιών ήταν υπέρ της Ελλάδας. Όμως, όπως και στη Βόρειο Ήπειρο, οι Ιταλοί επιθυμούσαν τα Δωδεκάνησα για προγεφύρωμα στη Μέση Ανατολή, καθώς είχαν βλέψεις στα νότια Μικρασιατικά παράλια. Ένα επιπλέον πρόβλημα για την ελληνική αντιπροσωπεία, σχετιζόταν με το γεγονός ότι η διάλυση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας που φαινόταν πολύ κοντινή, είχε προκαλέσει το ενδιαφέρον πολλών επίδοξων κληρονόμων.

Ο Βενιζέλος, αποδεχόμενος και εκμεταλλευόμενος το δόγμα του Ουίλσον “Αρχαί εθνικοτήτων”, προσπάθησε να πείσει τους Συμμάχους να αναγνωρίσουν τον αλύτρωτο ελληνισμό στην Τουρκία. Επιστράτευσε ιστορικούς, δημοσιολόγους, στρατιωτικούς και γεωγράφους, με στόχο να προσκομίσει αδιάσειστα στοιχεία. Πιο συγκεκριμένα, αναφέρει ότι η πόλη της Σμύρνης απαριθμούσε 449.044 Έλληνες, έναντι 219.414 Τούρκων. Οι

³² Συνθήκη του Νεϊγύ, Timenews, 2018, <https://www.timesnews.gr/synthiki-tou-neigy-1919/>

ελληνικές αξιώσεις ταυτίζονταν σε μεγάλο βαθμό με τα αγγλικά συμφέροντα, γεγονός που δυσαρεστούσε τις υπόλοιπες Συμμαχικές Δυνάμεις. Ο Ελευθέριος Βενιζέλος δεν παρέλειψε να αναφερθεί στον ελληνισμό του Πόντου, που υπέφερε πολλά από το τουρκικό μένος, που στόχευε στον αφανισμό του μ' αποκορύφωμα τα γεγονότα του 1897 και του 1915. Ωστόσο, αντιτάχθηκε στη δημιουργία της Ελληνικής Ποντιακής Δημοκρατίας για λόγους γεωπολιτικής στρατηγικής και προώθησε την ένταξη της Τραπεζούντας στο Αρμενικό Κράτος. Ο Έλληνας πρωθυπουργός υποχώρησε στο αίτημα αυτό, που ήταν απίθανο να γίνει δεκτό, με στόχο να προβάλει αποτελεσματικότερα τις υπόλοιπες εθνικές διεκδικήσεις.

Ο Βενιζέλος κατηγορήθηκε ότι στην περίπτωση του Πόντου έδειξε αδιαφορία και πολλοί Πόντιοι θεώρησαν ότι θυσιάσε τον ποντιακό ελληνισμό στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων. Ως προς την Κύπρο περιορίστηκε στην παράθεση του αριθμού των Ελλήνων κατοίκων της. Η σύμπνοια της ελληνικής διπλωματίας με τη θέση «δε θίγουμε τα αγγλικά συμφέροντα και δεν αποδυναμώνουμε την ελληνική πολιτική που βασίζεται στην αγγλική υποστήριξη» ήταν προφανής.

5.2. Οι διεκδικήσεις του Βενιζέλου και τα αποτελέσματα που προέκυψαν από τις διαβουλεύσεις του Συνεδρίου Ειρήνης των Παρισίων

Κατόπιν της υποβολής του ελληνικού υπομνήματος, που με τόση προσπάθεια και κόπο συντάχθηκε, ο πολιτικός πραγματισμός του Βενιζέλου, του επέβαλε να δώσει προτεραιότητα στις καλές σχέσεις με τους Συμμάχους. Ο Βενιζέλος κατανοούσε απόλυτα ότι το μεγάλο όπλο της Ελλάδας σε σχέση με τις εθνικές διεκδικήσεις της ήταν οι Σύμμαχοι και έδινε μεγάλη σημασία στην ευνοϊκή διάθεσή τους. Ήταν αποφασισμένος, με στόχο να υλοποιήσει το όραμά του, να περάσει σε νέες, επιπρόσθετες θυσίες, αν αυτές του ζητούνταν. Στα πλαίσια αυτά, ο Βενιζέλος δέχτηκε να σταλεί ελληνικό εκστρατευτικό σώμα στη Ρωσία, τον Ιανουάριο του 1919, αφού πρώτα διαπραγματεύθηκε το αντάλλαγμα. Πράγματι, το αντάλλαγμα που ζήτησε ήταν η πραγμάτωση της Μεγάλης Ιδέας, η υποστήριξη των Συμμάχων στη Θράκη και τη Σμύρνη. Δεδομένου ότι γνώριζε τα αποτελέσματα που θα προέκυπταν αν δυσαρεστούσε τους συμμάχους, βρέθηκε αναγκασμένος να στείλει στρατό στην Ουκρανία. «Τι εξήτει η μικρή Ελλάς εις τας ρωσικάς στέππας;» αναρωτιόταν η αντιπολίτευση αγνοώντας το

εθνικό κεφάλαιο, που περικάλυπτε η εκστρατεία. Αν και από πολλούς χαρακτηρίστηκε ως ιμπεριαλιστική δράση, είναι γεγονός ότι κανείς δεν μπορεί να παραγνωρίσει ότι υπήρχαν διπλωματικά κίνητρα, τα οποία απέβλεπαν στη λύτρωση του ελληνισμού και τη δημιουργία της Ελλάδας των δύο ηπείρων και των πέντε θαλασσών. Ο Γιάννης Κορδάτος, επικρίνοντας την ενέργεια του Βενιζέλου, έγραψε:

«Το 1919 – 1920 έστειλε Κρητικούς του στενού περιβάλλοντός του, εφοδιασμένους με μεγάλο χρηματικό ποσό, για αντισοσιαλιστική και αντικομμουνιστική δράση και μ' εντολή να τραβήξουν τους Έλληνες της Γεωργίας από τον σοσιαλισμό και τον κομμουνισμό».

Ο Έλληνας πολιτικός τάχθηκε με την άποψη των Μεγάλων Δυνάμεων και προσέφερε την απαραίτητη στρατιωτική ενίσχυση, ούτως ώστε να εμποδιστούν οι Μπολσεβίκοι να εδραιώσουν τη θέση τους και να μετριαστούν οι ανησυχίες στην Ευρώπη. Η κομμουνιστική εστία έπρεπε είτε να απομονωθεί ή να περιοριστεί, ώστε να μην επηρεάσει και τις υπόλοιπες Ευρωπαϊκές χώρες. Οι μοναρχικοί οίκοι είχαν θορυβηθεί από την κατάληξη του τσάρου και δεν ήθελαν να 'χουν παρόμοια τύχη. Η προσφορά του Βενιζέλου εκτιμήθηκε πράγματι από τους συμμάχους, καθώς ο Βενιζέλος τους έδειξε ότι τάσσεται υπέρ τους. Η πειθήνια συμπεριφορά του στους κύκλους των Συμμάχων στο Συνέδριο Ειρήνης και τα ηγετικά προσόντα του Βενιζέλου τον ανέδειξαν σε έναν ικανό ηγέτη που ασπάζεται την ιδεολογία τους. Στην περίπτωση της ουκρανικής εκστρατείας, προστέθηκαν ωστόσο και ορισμένα αρνητικά, καθώς η εκστρατεία αυτή κόστισε βαρύτατα στις ελληνικές κοινότητες της Νότιας Ρωσίας, πολλά από τα μέλη των οποίων αναγκάστηκαν να καταφύγουν ως πρόσφυγες στην Ελλάδα. Συνέβαλε, ακόμη, με αποφασιστικότητα στην ενίσχυση της πολεμικής αντιπολίτευσης εκ μέρους των πολιτικών αντιπάλων του Βενιζέλου και εξάντλησε των ελληνικό λαό.

Η ρητορική δεινότητα και η επιχειρηματολογία του Βενιζέλου εξουδετέρωσε απόλυτα τις αντιρρήσεις και μικροεπιφυλάξεις των Συμμάχων στα σημαντικά ζητήματα. Πράγματι, τον Απρίλη του 1919, ο ελληνικός στόλος έπλευσε στη Σμύρνη ύστερα από άδεια των Συμμάχων: «Οι καπνοί των καπνοδόχων των ελληνικών πλοίων επεσκίασαν τον τούρκικον ουρανό της Σμύρνης και τον ήλιο της τουρκικής ψυχής». Έγραψε τότε ο τουρκικός τύπος. Σε λιγότερο από ένα μήνα ο Ελ. Βενιζέλος εξασφάλισε τη συγκατάθεση των Μεγάλων Δυνάμεων για αποβίβαση ελληνικού στρατού στην περιοχή

με στόχο τη διαφύλαξη της πειθαρχίας και της τάξης. Μέσω διαγγέλματός του ο Βενιζέλος κοινοποίησε την απόφαση των Συμμάχων στον λαό. Οι πρώτες λέξεις του διαγγέλματος ήταν αρκετές ώστε να προβεί σε ζητωκραυγές ο Ελληνισμός της Ιωνίας:

«Το πλήρωμα του χρόνου ήλθεν. Η Ελλάς εκλήθη υπό του Συνεδρίου της Ειρήνης να καταλάβει την Σμύρνην, ίνα ασφάλιση την τάξιν. Οι ομογενείς εννοούσι ότι η απόφασις αυτή ελήφθη, διότι εν τη συνειδήσει των διευθυνόντων το Συνέδριον είναι αποφασισμένη η Ένωσις της Σμύρνης μετά της Ελλάδος. Διατελέσας μέχρι των Βαλκανικών Πολέμων υπόδουλος υπό το αυτόν σκληρότατον ζυγόν, εννοώ ποια αισθήματα χαράς θα πλημμυρίσουν σήμερον τας ψυχάς των Ελλήνων της Μικράς Ασίας. Την εκδήλωσιν των αισθημάτων τούτων δεν εννοώ, βεβαίως να παρεμποδίσω. Αλλά είμαι βέβαιος ότι η εκδήλωσις αυτή δεν θα λάβει ουδένα χαρακτήρα, ούτε εχθρικότητος, ούτε υπεροψίας απέναντι ουδενός των συνολικών στοιχείων του πληθυσμού. Η εκδήλωσις της πλημμυρούσης χαράς ας συνοδευθεί τουναντίον με εκδήλωσιν αδελφικών αισθημάτων προς τους συνοίκους πληθυσμούς. Ας δοθεί εις αυτούς να εννοήσουν ότι δεν εορτάζομεν την κατάλυσιν ενός ζυγού διά να υποκαταστήσωμεν εις αυτόν την ιδίαν ημίν επικράτησιν επί βλάβην των άλλων. Αλλ' ότι η ελληνική ελευθερία θα φέρει προς όλους ανεξαρτήτως, φυλής και θρησκευματος, την ισότητα, και την δικαιοσύνην εμπνέοντες εις πάντας τους συνοίκους πληθυσμούς την εμπιστοσύνη ταύτη, δεν μένομεν μόνον πιστοί εις αυτήν την εθνικήν μας υπόστασιν, αλλά εξυπηρετούμεν άριστα αυτά τα υπέρτατα εθνικά συμφέροντα. Ιδιαίτερα προσοχή πρέπει να επιδειχθή προς το ιταλικόν στοιχείον. Ας μην παροραθή ότι η Ιταλία συνήναισε μετά των λοιπών συμμάχων Δυνάμεων εις την ελληνικήν κατάληψιν της Σμύρνης. Γνωρίζω ότι η έκκλησις μου προς την Ελληνικήν Μικράν Ασίαν δεν γίνεται επί ματαιώ και εύχομαι, όπως όσον τάχιστα δυνηθώ να επισκεφθώ αυτήν, κομιστής του ευαγγελίου της εθνικής δι' αυτήν αποκαταστάσεως».

Αντίστοιχα, στην ημερήσια διαταγή που απηύθυνε προς τα στρατεύματα, τα οποία θα αποβιβαζόταν στη Σμύρνη ο Βενιζέλος δήλωσε: «Σπανίως, καθ' όλην την ιστορίαν του εθνικού μας στρατού, ανετέθη εις εν εκ των τμημάτων του αποστολή τιμητικότερα της ιδικής σας. Γνωρίζω εκ των προτέρων ότι θα ευρεθήτε εις το ύψος της αποστολής σας. Γνωρίζω ότι πάντες οι αξιωματικοί και οι οπλίται αισθάνεσθε δίκαιαν υπερηφάνειαν διά την αποστολή σας ταύτην και θα αναλογίζεσθε τας ευθύνας, τας

οποίας έκαστος εξ υμών φέρει απέναντι του έθνους. Αι ευχαί του έθνους ολοκλήρου σας συνοδεύουσι».

Τα ελληνικά δικαιώματα, ωστόσο, έρχονταν σε απόλυτη σύγκρουση με τα ιταλικά ιμπεριαλιστικά συμφέροντα στη Μικρά Ασία. Η υπογραφή της Συνθήκης του Σαν Ρέμο, κατά το έτος 1920, όταν η Ιταλία αναγκάστηκε να παραχωρήσει τα Δωδεκάνησα στην Ελλάδα, εκτός της Ρόδου, δημιούργησε ένα νέο σημείο τριβής στη σχέση μεταξύ Ελλάδας και Ιταλίας την κρίσιμη αυτή περίοδο. Την Ανοιξη του 1920 ο στρατός της Ελλάδας με την έγκριση των συμμάχων κατέλαβε την Ανατολική Θράκη, για να καταστείλει την αυτονομιστική κίνηση που εκδήλωσαν οι Τούρκοι υπό την ηγεσία του Τζαφέρ Ταγιάρ στην Ανδριανούπολη, δίνοντας παράλληλα ασφάλεια στα συμμαχικά στρατεύματα που κατείχαν την Κωνσταντινούπολη. Τότε, ο Βρετανός ύπατος Αρμοστής στην Κωνσταντινούπολη σερ Τζον ντε Ρομπέκ έγραψε στον προϊστάμενό του Κόρζον: «Ο Βενιζέλος είναι ένα φαινόμενο, είναι μοναδικός και εφήμερος, αλλά η Ελλάδα δεν είναι Ελευθέριος Βενιζέλος, που σημαίνει ότι δεν έχει διάδοχο του δικού του διαμετρήματος».

Τον Ιούνιο του 1920 ο ελληνικός στρατός πραγματοποίησε απόβαση στην Αρτάκη και το Πάναρμο, ενώ στις 25 Ιουνίου η V Μεραρχία Κρητών έφτασε μέχρι Προύσα. Οι θρακικές και μικρασιατικές αυτές επιχειρήσεις στέφθηκαν με επιτυχία και το διπλωματικό κύρος της Ελλάδας αυξήθηκε σημαντικά. Οι Ευρωπαίοι που παρακολούθησαν τις επιχειρήσεις θαύμασαν και επαίνεσαν για την ταχεία κίνηση των Ελληνικών Μεραρχιών, αλλά και τη συμπεριφορά των στρατευμάτων απέναντι του τουρκικού πληθυσμού. Δυστυχώς, οι μέρες που οι Έλληνες ένιωσαν να προσεγγίζουν την πλήρωση της Μεγάλης Ιδέας ήταν μετρημένες και ο όλεθρος επρόκειτο σύντομα να επέλθει.

Επίλογος

Η παρούσα έρευνα είχε ως θέμα τις εδαφικές διεκδικήσεις του Ελευθερίου Βενιζέλου, όπως εκφράστηκαν στο υπόμνημα του Δεκεμβρίου 1918, στο Συνέδριο Ειρήνης των Παρισίων. Αποτέλεσε μία σύντομη ανασκόπηση της πολιτικής συνεισφοράς του Ελευθέριου Βενιζέλου, που εστιάζει στα αίτια και τις συνέπειες της πολιτικής του βούλησης, όπως εκφράστηκε στην προαναφερθείσα ιστορική συνθήκη. Όπως προκύπτει από την έρευνα, ο Βενιζέλος υπέβαλε στις 17/30 Δεκεμβρίου 1918 υπόμνημα στο οποίο κοινοποίησε τις ελληνικές διεκδικήσεις στο συμβούλιο των τεσσάρων μεγάλων δυνάμεων, Αγγλίας, ΗΠΑ, Γαλλίας, Ιταλίας. Με το υπόμνημα αυτό ζητούσε να ενσωματωθούν στο ελληνικό κράτος περιοχές με ελληνικό πληθυσμό εκ των οποίων σε πολλές περιοχές το ελληνικό στοιχείο αποτελούσε την πλειονότητα. Συγκεκριμένα, διεκδικούσε τη Βόρεια Ήπειρο, τη Δυτική Θράκη από τη Βουλγαρία, την Ανατολική Θράκη από την Τουρκία, τη Μικρά Ασία (Σμύρνη με την ενδοχώρα της από την Τουρκία) και νησιά στο Αιγαίο (Ίμβρος, Τένεδος και Δωδεκάνησα από την Ιταλία, Καστελόριζο από τη Γαλλία). Πρότεινε ακόμη τη δημιουργία διεθνούς κράτους το οποίο θα τεθεί υπό την προστασία της Κοινωνίας των Εθνών για την περιοχή της Κωνσταντινούπολης και των Στενών. Οι διεκδικήσεις του Βενιζέλου καθορίστηκαν από την αρχή της αυτοδιάθεσης, που διακήρυξε ο Αμερικανός πρόεδρος Γούντροου Ουίλσον.

Οι περισσότερες από τις επιδιώξεις του έγιναν πραγματικότητα χάρη στη διπλωματική του ευστροφία και τη ρητορική του δεινότητα, ενώ έλαβαν σάρκα και οστά με την υπογραφή της Συνθήκης των Σεβρών, το 1920. Η Συνθήκη των Σεβρών, (10 Αυγούστου 1920) υπεγράφη μετά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο μεταξύ των νικητριών Συμμαχικών δυνάμεων και εκπροσώπων της κυβέρνησης της ηττημένης Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Με το περιεχόμενό της, κατήγγειλε την Οθωμανική Αυτοκρατορία και υποχρέωσε την Τουρκία να παραιτηθεί από όλα τα δικαιώματα στην Αραβική Ασία και τη Βόρεια Αφρική. Το σύμφωνο επικύρωνε την ελληνική παρουσία στην ανατολική Θράκη και στη δυτική ακτή της Ανατολίας, καθώς και τον ελληνικό έλεγχο στα νησιά του Αιγαίου που διοικούν τα Δαρδανέλια. Η συνθήκη απορρίφθηκε από το νέο τουρκικό εθνικιστικό καθεστώς και αντικαταστάθηκε από τη Συνθήκη της Λωζάνης το 1923.

Στην Ελλάδα παραχωρήθηκαν τα νησιά Ίμβρος και Τένεδος και η ανατολική Θράκη έως τη γραμμή της Τσατάλτζας, κοντά στην Κωνσταντινούπολη. Η Σμύρνη έμεινε

υπό την ονομαστική επικυριαρχία του Σουλτάνου, με διοίκηση από Έλληνα Αρμοστή ως εντολοδόχο των Συμμάχων, ενώ θα μπορούσε να προσαρτηθεί στην Ελλάδα μετά από πέντε χρόνια, κατόπιν δημοψηφίσματος. Σύμφωνα με το άρθρο 26 της Συνθήκης, αν οι οθωμανικές αρχές δεν δέχονταν την εφαρμογή της Συνθήκης, η κυριαρχία τους στην Κωνσταντινούπολη θα πέραγε στην Ελλάδα, κάτι το οποίο έντεχνα είχε προωθήσει ο Ελευθέριος Βενιζέλος. Ταυτόχρονα, η Βόρεια Ήπειρος θα ενσωματωνόταν στην Ελλάδα, με το μυστικό Σύμφωνο Βενιζέλου - Τιττόνι. Η Ιταλία δέχτηκε επιπλέον να παραχωρήσει τα Δωδεκάνησα εκτός από τη Ρόδο και το Καστελόριζο στην Ελλάδα, ενώ όταν η Βρετανία θα παραχωρούσε την την Κύπρο στην Ελλάδα, τότε, κατόπιν δημοψηφίσματος θα παραχωρούταν και αυτά τα νησιά.

Επιπλέον, με βάση τη συνθήκη, τα στενά των Δαρδανελίων και η θάλασσα του Μαρμαρά αποστρατικοποιήθηκαν και κατέστησαν προσωρινά διεθνή περιοχή, ενώ οι Σύμμαχοι είχαν πλέον τον οικονομικό έλεγχο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Ακόμη, θεσμοθετείτο η ισότητα και τα δικαιώματα των χριστιανικών μειονοτήτων. Η επικύρωση της Συνθήκης δεν έγινε ποτέ, ούτε στο ελληνικό κοινοβούλιο, καθώς ο Κωνσταντίνος επέστρεψε στον ελληνικό θρόνο, διαταράχθηκαν οι σχέσεις της Ελλάδας με τις συμμαχικές δυνάμεις, που ουδέποτε τον αναγνώρισαν ως αρχηγό του ελληνικού κράτους και ακολούθησε ο όλεθρος της Μικρασιατικής καταστροφής. Η νίκη του Κεμάλ ήταν απόλυτη και οδήγησε στην εκ των πραγμάτων κατάργηση της Συνθήκης των Σεβρών και αργότερα στην υπογραφή της αρκετά χειρότερης για τα ελληνικά εθνικά συμφέροντα Συνθήκης της Λωζάνης το 1923, που σήμανε και τη δημιουργία της σύγχρονης Τουρκικής Δημοκρατίας.

Πηγές και Βιβλιογραφία

A. Πηγές

1. Δημοσιευμένες Πηγές

«Ο Βενιζέλος περιγράφει την εξωτερική πολιτική του», Στέφανος Ι. Στεφάνου (επιμ.), Ελευθερίου Κ. Βενιζέλου, πολιτικά υποθήκαι, τ. Β', χ.ε., Αθήναι 1969

«Εισήγηση του Βενιζέλου στη σύσκεψη των πολιτικών αρχηγών», Κ. Σβολόπουλος (επιμ.), Το Βαλκανικόν Σύμφωνον και η ελληνική εξωτερική πολιτική, 1928-1934: ανέκδοτον κείμενον του Ελευθερίου Βενιζέλου, Εστία, Αθήνα 1974

«Πρόσφυγες, ελληνοτουρκική συμφωνία και πολιτικό κόστος», Παύλος Πετρίδης (επιμ.), Το έργο της κυβερνήσεως Βενιζέλου κατά την τετραετία 1928-1932: τι υπεσχέθη προεκλογικώς και τι επραγματοποίησε, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 2000

«Διάγγελμα του Βενιζέλου προς τον λαό της Μ. Ασίας», Ε. Θεοδωράκης, Συνέδριο Ειρήνης των Παρισίων (1919-1922), Καθημερινή Εφημερίδα των Χανίων

«Ημερησία Διαταγή Βενιζέλου προς τα στρατεύματα που κατευθύνονταν στη Σμύρνη», Ε. Θεοδωράκης, Συνέδριο Ειρήνης των Παρισίων (1919-1922), Καθημερινή Εφημερίδα των Χανίων

Διάγγελμα του Ελευθέριου Βενιζέλου προς τον ελληνικό λαό μετά την υπογραφή της Συνθήκης των Σεβρών (αποσπάσματα). <https://users.sch.gr/maritheodo/history-pi/section2/piges/11.htm>, ημερομηνία προσπέλασης 13.12.2021

Π. Νιρβάνας, Απόσπασμα από χρονογράφημά του στην εφημερίδα «Εστία», με αφορμή τη γιορτή στο Παναθηναϊκό Στάδιο, κατά την οποία τιμήθηκε ο Ελευθέριος Βενιζέλος για την υπογραφή της Συνθήκης των Σεβρών, 1920, <https://www.venizelos-foundation.gr/el/%CE%AD%CE%BB%CE%BB%CE%B7%CE%BD%CE%B5%CF%82-%CF%84%CF%89%CE%BD->

[%CE%B3%CF%81%CE%B1%CE%BC%CE%BC%CE%AC%CF%84%CF%89%CE%BD/](#), ημερομηνία προσπέλασης 10.12.2021

2. Προφορικές Μαρτυρίες

Μαρτυρία Ευρυδίκης Κυριακοπούλου, από τη Μερσίνα Πηγή: Η Έξοδος, τ. Β΄, Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών, Αθήνα 1982

3. Εφημερίδες

Εφημερίδα Times, Λονδίνο, 17 Νοεμβρίου 1920.

Εφημερίς της Προσωρινής Κυβερνήσεως, φύλλο 1, Χανιά, 15 Σεπτεμβρίου 1916

Σ. Μελάς - «Ο μεγάλος νεκρός – Τα κλειδιά του μίσους», εφημ. «Ελεύθερον Βήμα», 20 Μαρτίου 1936

4. Εγκυκλοπαίδειες – Λεξικά

D.Pournaras, "Eleuthérios Venizélos." Encyclopedia Britannica, August 19, 2021. <https://www.britannica.com/biography/Elleutherios-Venizelos>

Britannica, T. Editors of Encyclopaedia. "Treaty of Versailles." Encyclopedia Britannica, August 19, 2021. <https://www.britannica.com/event/Treaty-of-Versailles-1919>

Britannica, The Editors of Encyclopaedia. "Treaty of Saint-Germain". Encyclopedia Britannica, 3 Sep. 2021, <https://www.britannica.com/event/Treaty-of-Saint-Germain>

Britannica, The Editors of Encyclopaedia. "Treaty of Neuilly". Encyclopedia Britannica, 20 Nov. 2021, <https://www.britannica.com/event/Treaty-of-Neuilly>

Britannica, The Editors of Encyclopaedia. "Treaty of Trianon". Encyclopedia Britannica, 28 May. 2021, <https://www.britannica.com/event/Treaty-of-Trianon>

Britannica, The Editors of Encyclopaedia. "Treaty of Sèvres". Encyclopedia Britannica, 3 Aug. 2021, <https://www.britannica.com/event/Treaty-of-Sevres>

5. Οπτικοακουστικά Μέσα – Ντοκουμανταίρ

Ελευθέριος Βενιζέλος, στον ιστότοπο: https://www.youtube.com/watch?v=uc11V27-E_M.

6. Διαδικτυακές Πηγές

Α. Κλάνης, Σμύρνη 1919: Η διπλωματική ευφορία πριν τη στρατιωτική τραγωδία, Slpress, Διαθέσιμο στο: <https://slpress.gr/old/idees/smyrni-1919-i-diplomatiki-eyforia-prin-ti-stratitiki-tragodia/>, ημερομηνία προσπέλασης 10.12.2021

Συνθήκη του Νεϊγύ, Timenews, 2018, <https://www.timesnews.gr/synthiki-tou-neigy-1919/>, ημερομηνία προσπέλασης 10.01.2022

«Τί προβλέπει η Συνθήκη των Σεβρών», Euronews, 2019, Διαθέσιμο στο: <https://gr.euronews.com/2019/12/18/ti-provlepei-i-synthiki-ton-sevron-gia-tin-ellada-othomaniki-autokratoria-itta>, ημερομηνία προσπέλασης 15.12.2021

7. Απομνημονεύματα, Ημερολόγια, Λογοτεχνικά Κείμενα της περιόδου

Γ. Θεοτοκάς, Αργώ, Εστία, Αθήνα 1998

B. Βιβλιογραφία

Βλαχοδήμου Γ., «Ιδεολογικές και πολιτικές ζυμώσεις στην Ελλάδα κατά την περίοδο 1853-1854», Διδακτορική Διατριβή, Θεσσαλονίκη: Α. Π. Θ.

Θεοδωράκης Ε., «Συνέδριο Ειρήνης των Παρισίων (1919-1922)», Καθημερινή Εφημερίδα των Χανίων

Καλαϊτζάκης Μ., , «Το περιεχόμενο του όρου Μεγάλη Ιδέα: Η καθιέρωση στο ελληνικό πολιτικό λεξιλόγιο το 1844, οι ανάγκες, οι εθνικές προσδοκίες και οι επιδιώξεις που οδήγησαν στην υιοθέτηση της Μεγαλοϊδεατικής Πολιτικής και του Μεγαλοϊδεατισμού στην Ελληνική Εθνική Ιδεολογία μέχρι το 1922», 2001

Καλαφάτη Φ., «Η πολιτική ενσωμάτωση των προσφύγων της Μικρασιατικής καταστροφής στην Ελλάδα κατά τα έτη 1922-1933», 2018

Καυάλης Γ., «Η επανάσταση του Θερίσου», Αθήνα 1987

Κλάπης Α., Μανόλης Κούμας, «Εθνικός διχασμός - Εθνικές κρίσεις, Καθημερινές Εκδόσεις, 2019

Κοτζιάς Α., «Ο Εθνικός Διχασμός», 2011

Μαυρογορδάτος Θ. Γιώργος, «Εθνικός διχασμός και μαζική οργάνωση», Αθήνα 1996

Μελάς Σπύρος, «Οι Πόλεμοι 1912-1913», 2009

Παπαδάκης (Παπαδής) Εμμ. Νικόλαος, «Ελευθέριος Βενιζέλος: Ο άνθρωπος, ο ηγέτης», Αθήνα 2020

Παπαδημητρίου Δ., «Η συμβολή της Ελλάδας στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο», Αθήνα χ.χ.

Πετρίδης Π., «Το έργο της κυβερνήσεως Βενιζέλου κατά την τετραετία 1928-1932: τι υπεσχέθη προεκλογικώς και τι επραγματοποίησε», Θεσσαλονίκη 2000

Σβολόπουλος Κ., «Το Βαλκανικόν Σύμφωνον και η ελληνική εξωτερική πολιτική, 1928-1934: ανέκδοτον κείμενον του Ελευθερίου Βενιζέλου», Αθήνα 1974

Συλλογικό έργο, «Εθνικός Διχασμός, Ο Κωνσταντίνος, ο Βενιζέλος και το Ανάθεμα», 2009

Συλλογικό έργο, «Στα χρόνια του Βενιζέλου», Χανιά, 2010

Συλλογικό έργο, «Το κίνημα στο Γουδί», 2010

Υπο Κρωφορδ Πραις, «Οι Βαλκανικοί Αγώνες, πολιτική και στρατιωτική ιστορία των εν Μακεδονία Βαλκανικών Πολέμων», χτ, χχ

Φωτιάδης Εμμ Κωνσταντίνος., «Η Γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου», Θεσσαλονίκη 2013

Χρήστου Θ., «Από την Εθνοσυνέλευση της Επιδαύρου (1821) έως την ενσωμάτωση της Δωδεκανήσου (1947)», Αθήνα 1999

Χρήστου Θ., «Προσεγγίσεις στη Νεότερη Ελληνική Ιστορία. Από το Ρήγα Βελεστινλή (1757- 1798) έως την εμπλοκή της Ελλάδας στο Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο (1940-1941)», Αθήνα 2001

Χρήστου Θ., «Τα σύνορα του Ελληνικού Κράτους και οι διεθνείς συνθήκες (1830-1947)», Αθήνα 1999

Bregu E., «The causes of the Balkan Wars 1912-1913 and their impact on the International Relations on the Eve of the First World War», τ. 4, 2013

Driault Edouard, Μπαρμπής Ν. Κώστας, «Ελλάδα και Α' Παγκόσμιος πόλεμος: από το κίνημα των Νεοτούρκων (1908) μέχρι τη συνθήκη της Λωζάννης (1923)», 2000

Michalopoulos D.G, «Upheaval in the Balkans: Venizelos and Politics, 1888-1920», 2014

Robson Stuart, «Ο Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος», 2014

V. Sotirović, «"Megali Idea" And Greek Irredentism In The Wars For A Greater Greece, 1912–1923», 2018

Παράρτημα

Παράρτημα Α΄: Εισήγηση του Βενιζέλου στη σύσκεψη των πολιτικών αρχηγών (28 Φεβρουαρίου 1934)

Τρίτη βάση [της πολιτικής] ήτο η επιμελής αποφυγή της εξαρτήσεώς μας από οιονδήποτε εκ των συνδυασμών των Μεγάλων Δυνάμεων και δη εκείνων, οίτινες εζήτουν να ασκούν επιρροήν εις τα Βαλκάνια εις τρόπον ώστε, αν θα είχαν η ανθρωπότης την δυστυχίαν να ίδη και πάλιν εκρηγνυόμενον ένα μέγαλον πόλεμον, να μη παρασυρθώμεν και ημείς εις αυτόν υποχρεωτικώς εκ του συνδέσμου, τον οποίον θα είχομεν με τον ένα των διαμαχομένων. Πηγή: Κωνσταντίνος Σβολόπουλος (επιμ.), Το Βαλκανικόν Σύμφωνον και η ελληνική εξωτερική πολιτική, 1928-1934: ανέκδοτον κείμενον του Ελευθερίου Βενιζέλου, Εστία, Αθήνα 1974, σελ. 37 Η δολοφονική απόπειρα είχε εμφανώς οργανωθεί από παράγοντες του Λαϊκού Κόμματος, οι οποίοι όμως δεν διώχθηκαν, ενώ και όσοι είχαν συλληφθεί αθωώθηκαν στη δίκη τους, το 1935. Η κυβερνητική αβελτηρία στη δίωξη των δραστών, αλλά και η μεγάλη ανασφάλεια που προκάλεσε σε ολόκληρο το πολιτικό σύστημα η απόπειρα, έβαλαν τη χώρα σε τροχιά νέου διχασμού και ευθύνονται για τις επώδυνες εξελίξεις που ακολούθησαν. Ο φόβος ότι οι αντιβενιζελικοί, εμφορούμενοι από εκδικητικές διαθέσεις, θα προσπαθούσαν να επαναφέρουν τη μοναρχία, αλλά και η πεποίθηση ότι η κυβέρνηση προσπαθούσε να αλλοιώσει τη σύνθεση της ηγεσίας του στρατού, έπεισαν τον Βενιζέλο και τους ηγέτες των Φιλελευθέρων ότι ήταν αναγκαία μια δυναμική αντίδραση. Μετά το φθινόπωρο του 1934 –και καθώς ο κίνδυνος κατά της ζωής του ήταν ακόμη υπαρκτός– ο Βενιζέλος αποσύρθηκε στα Χανιά. Από εκεί, ενώπιον των επικίνδυνων εξελίξεων που ήδη σημειώνονταν, αλλά και αποκομμένος από την Εισήγηση του Βενιζέλου στη σύσκεψη των πολιτικών αρχηγών (28 Φεβρουαρίου 1934) Τρίτη βάση [της πολιτικής] ήτο η επιμελής αποφυγή της εξαρτήσεώς μας από οιονδήποτε εκ των συνδυασμών των Μεγάλων Δυνάμεων και δη εκείνων, οίτινες εζήτουν να ασκούν επιρροήν εις τα Βαλκάνια εις τρόπον ώστε, αν θα είχαν η ανθρωπότης την δυστυχίαν να ίδη και πάλιν εκρηγνυόμενον ένα μέγαλον πόλεμον, να μη παρασυρθώμεν και ημείς εις αυτόν

υποχρεωτικώς εκ του συνδέσμου, τον οποίον θα είχομεν με τον ένα των διαμαχομένων.

33

Παράρτημα Β΄: Ο ξένος Τύπος για τις εξελίξεις στην Ελλάδα

Οι ψηφοφόροι [...] απέπεμψαν από την εξουσία τον μεγάλο πολιτικό και πατριώτη που τους ανύψωσε από την κατάσταση της αδυναμίας και της διάλυσης, στην οποία τους βρήκε, σχεδόν στη θέση μιας Μεγάλης Δυνάμεως. Δεν μπορούμε να θυμηθούμε από την εποχή του Αριστεΐδη πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα λαϊκής αγνωμοσύνης ή λαϊκής αφοροσύνης [...] Οι Σύμμαχοι θα αρνηθούν την ελάχιστη βοήθεια στον πράκτορα της Γερμανίας στο θρόνο των Αθηνών [...] δεν εκχώρησαν σε έναν τέτοιο ηγεμόνα ή σε έναν τέτοιο λαό τη Θράκη, την ευρωπαϊκή όχθη των Δαρδανελίων και τη Σμύρνη.

Παράρτημα Γ΄: Η άποψη των προσφύγων για το ρόλο του Βενιζέλου μετά το 1922

Οι πλούσιοι όλοι φύγανε. [...] Οι υπόλοιποι, που δεν είχαν πολλά λεφτά, έμειναν δυο τρεις μήνες. Ο Βενιζέλος έστειλε βαπόρια να τους πάρει. – Εάν σφάζετε έναν από τους δικούς μας, είπε ο Βενιζέλος, τότε και οι Τούρκοι όλοι θα σφαγούν της Ελλάδος! Ακόμα υπήρχαν Τούρκοι στην Κρήτη και στη Μυτιλήνη. Πολλοί Τούρκοι. Αν δεν ήταν ο Βενιζέλος, οι Τούρκοι όλους θα τους σκότωναν. Κακούργοι είναι³⁴.

Μαρτυρία Ευρυδίκης Κυριακοπούλου, από τη Μερσίνα

Παράρτημα Δ΄: Απόσπασμα από την προκήρυξη της επαναστατικής κυβέρνησης Βενιζέλου

Το ποτήριον των πικριών, των εξευτελισμών και των ταπεινώσεων υπερεπληρώθη. Μια πολιτική, της οποίας δεν θέλομεν να εξετάσωμεν τα ελατήρια, απειργάσθη εις διάστημα ενός και ημίσεος έτους τοιαύτας εθνικής συμφοράς, ώστε ο συγκρίνων την Ελλάδα της σήμερα προς την προ ενός και ημίσεος έτους Ελλάδα, να αμφιβάλλη αν πρόκειται περί ενός και του αυτού κράτους. Το Στέμμα, εισακούσαν τας εισηγήσεις κακών συμβούλων, επεδίωξε την εφαρμογήν προσωπικής πολιτικής, διά της

³³ Κ. Σβολόπουλος (επιμ.), Το Βαλκανικόν Σύμφωνον και η ελληνική εξωτερική πολιτική, 1928-1934: ανέκδοτον κείμενον του Ελευθερίου Βενιζέλου, Εστία, Αθήνα 1974, σελ. 37.

³⁴ Μαρτυρία Ευρυδίκης Κυριακοπούλου, από τη Μερσίνα, Η Έξοδος, τ. Β΄, Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών, Αθήνα 1982, σελ. 522

οποίας η Ελλάδα, απομακρυνθείσα των κατά παράδοσιν φίλων της, επεζήτησε να προσεγγίση τους κληρονομικούς εχθρούς της.

Παράρτημα Ε΄: Ο Βενιζέλος περιγράφει την εξωτερική πολιτική του

Θέλομεν να τερματίσωμεν τας ανωφελείς προστριβάς, τας οποίας ορισμένοι αναμνήσεις ηδύναντο να διαιωνίσουν. Θέλω να είμαι διά την χώραν μου άνθρωπος ειρήνης, αφού υπήρξα ο οδηγήσας εις την οδόν των εδαφικών επιχειρήσεων, αναγκαίαν διά την εθνικήν της ενότητα [...] Ειρηνόφιλος εντελώς, προσκεκολλημένος εις την προσπάθειαν όπως γονιμοποιήσω τα εθνικά εδάφη, επιθυμώ να απομακρύνω κάθε εντύπωσιν ότι η Ελλάδα θέλει να προσκολληθή εις οιονδήποτε συνδυασμόν αποβλέποντα εις τον πόλεμον.³⁵

Παράρτημα ΣΤ΄: Πρόσφυγες, ελληνοτουρκική συμφωνία και πολιτικό κόστος (Απολογισμός του έργου της κυβέρνησης Βενιζέλου)

Αποτελεί τίτλον τιμής διά την Κυβέρνησιν των Φιλελευθέρων ότι πάντοτε διά στόματος του Προέδρου της διεκήρυξε χωρίς επιφυλάξεις την αλήθειαν προς τους Πρόσφυγας. Έχων ούτος ως γνώμονα πάσης πολιτικής του πράξεως το γενικόν συμφέρον και ουδέποτε το συμφέρον απλών ομάδων ή ατόμων, ακόμη δε ότι καθήκον του πολιτικού είναι να λέγη την αλήθειαν, έστω και αν αυτή είναι δυσάρεστος, έκαμεν οσάκις του εδόθη ευκαιρία δηλώσει, αι οποίαι πιθανόν να μη ανταπεκρίνοντο προς τους πόθους και τας αξιώσεις των, ήσαν όμως σύμφωνοι με τα γενικώτερα συμφέροντα και την πραγματικότητα.³⁶

Παράρτημα Ζ΄: Διάγγελμα του Βενιζέλου προς τον λαό της Μ. Ασίας

«Το πλήρωμα του χρόνου ήλθεν. Η Ελλάδα εκλήθη υπό του Συνεδρίου της Ειρήνης να καταλάβει την Σμύρνην, ίνα ασφάλιση την τάξιν. Οι ομογενείς εννοούσι ότι η απόφασις αυτή ελήφθη, διότι εν τη συνειδήσει των διευθυνόντων το Συνέδριον είναι αποφασισμένη η Ένωσις της Σμύρνης μετά της Ελλάδος. Διατελέσας μέχρι των Βαλκανικών Πολέμων υπόδουλος υπό το αυτόν σκληρότατον ζυγόν, εννοώ ποια

³⁵ Στέφανος Ι. Στεφάνου (επιμ.), Ελευθερίου Κ. Βενιζέλου, πολιτικά υποθήκαι, τ. Β΄, χ.ε., Αθήναι 1969, σελ. 260

³⁶ Παύλος Πετρίδης (επιμ.), Το έργο της κυβερνήσεως Βενιζέλου κατά την τετραετία 1928-1932: τι υπεσχέθη προεκλογικώς και τι επραγματοποίησε, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 2000, σελ. 339

αισθήματα χαράς θα πλημμυρίσουν σήμερα τας ψυχάς των Ελλήνων της Μικράς Ασίας. Την εκδήλωσιν των αισθημάτων τούτων δεν εννοώ, βεβαίως να παρεμποδίσω. Αλλά είμαι βέβαιος ότι η εκδήλωσις αυτή δεν θα λάβει ουδένα χαρακτήρα, ούτε εχθρικότητος, ούτε υπεροψίας απέναντι ουδενός των συνολικών στοιχείων του πληθυσμού. Η εκδήλωσις της πλημμυρούσης χαράς ας συνοδευθεί τουναντίον με εκδήλωσιν αδελφικών αισθημάτων προς τους συνοίκους πληθυσμούς. Ας δοθεί εις αυτούς να εννοήσουν ότι δεν εορτάζομεν την κατάλυσιν ενός ζυγού διά να υποκαταστήσωμεν εις αυτόν την ιδίαν ημίν επικράτησιν επί βλάβην των άλλων. Αλλ' ότι η ελληνική ελευθερία θα φέρει προς όλους ανεξαρτήτως, φυλής και θρησκευματος, την ισότητα, και την δικαιοσύνην εμπνέοντες εις πάντας τους συνοίκους πληθυσμούς την εμπιστοσύνη ταύτη, δεν μένομεν μόνον πιστοί εις αυτήν την εθνικήν μας υπόστασιν, αλλά εξυπηρετούμεν άριστα αυτά τα υπέρτατα εθνικά συμφέροντα. Ιδιαίτερα προσοχή πρέπει να επιδειχθή προς το ιταλικόν στοιχείον. Ας μην παροραθή ότι η Ιταλία συνήναισε μετά των λοιπών συμμάχων Δυνάμεων εις την ελληνικήν κατάληψιν της Σμύρνης. Γνωρίζω ότι η έκκλησις μου προς την Ελληνικήν Μικράν Ασίαν δεν γίνεται επί ματαίω και εύχομαι, όπως όσον τάχιστα δυνηθώ να επισκεφθώ αυτήν, κομιστής του ευαγγελίου της εθνικής δι' αυτήν αποκαταστάσεως».

Παράρτημα Η': Ημερήσια Διαταγή Βενιζέλου προς τα στρατεύματα που κατευθύνονταν στη Σμύρνη

«Σπανίως, καθ' όλην την ιστορίαν του εθνικού μας στρατού, ανετέθη εις εν εκ των τμημάτων του αποστολή τιμητικότερα της ιδικής σας. Γνωρίζω εκ των προτέρων ότι θα ευρεθήτε εις το ύψος της αποστολής σας. Γνωρίζω ότι πάντες οι αξιωματικοί και οι οπλίται αισθάνεσθε δίκαιαν υπερηφάνειαν διά την αποστολή σας ταύτην και θα αναλογίζεσθε τας ευθύνας, τας οποίας έκαστος εξ υμών φέρει απέναντι του έθνους. Αι ευχαι του έθνους ολοκληρου σας συνοδεύουσι».

Παράρτημα Θ': Η Συνθήκη της Λωζάνης (Αποσπάσματα)

ΤΜΗΜΑ Α'

Ι. ΕΔΑΦΙΚΟΙ ΟΡΟΙ

Άρθρον 2.

Από του Ευξείνου Πόντου προς το Αιγαίον τα σύνορα της Τουρκίας ορίζονται ως έπεται:
1όν μετά της Βουλγαρίας:

Από της εκβολής του Ρέζβαγια μέχρι του Έβρου, το σημείο ενώσεως των συνόρων
Τουρκίας, Βουλγαρίας και Ελλάδος:

τα νότια σύνορα της βουλγαρίας, ως είναι νυν καθωρισμένα.

2ον Μετά της Ελλάδος:

Εκείθεν μέχρι της συμβολής του Άρδα και του Έβρου:

ο ρους του Έβρου·

Εκείθεν προς τα άνω του Άρδα μέχρι σημείου επί του ποταμού τούτου ορισθησομένου επί
του εδάφους εγγύτατα προς το χωρίον Τσουρέκ-κιοϊ:

ο ρους του Άρδα·

Εκείθεν Νοτιοανατολικούς μέχρι σημείου επί του Έβρου εις απόστασιν ενός χιλιομέτρου
προς τα κάτω του Βόσνα κιοϊ:

γραμμή αισθητώς ευθεία αφίνουσα εν Τουρκία το χωρίον Βόσνα-κιοϊ. Το χωρίον
Τσουρέκ-κιοϊ θα παραχωρηθή εις την Ελλάδα ή εις την Τουρκίαν, καθ'
όσον η πλειονότης του πληθυσμού ήθελεν αναγνωρισθή ελληνική ή τουρκική υπό της εν
τω άρθρω 5 προβλεπομένης επιτροπής, μη
συνυπολογιζομένων των μεταναστευσάντων εις το χωρίον τούτο μετά την 11 ην
Οκτωβρίου 1922.

Εκείθεν μέχρι του Αιγαίου: ο ρους του Έβρου.

Άρθρον 3.

Από της Μεσογείου μέχρι της μεθόριου της Περσίας, τα σύνορα της Τουρκίας
καθορίζονται ως εξής:

1όν Μετά της Συρίας:

Τα εν τω άρθρω 8 της Γαλλοτουρκικής Συμφωνίας της 20ης Οκτωβρίου 1921
καθοριζόμενα σύνορα.

2ον Μετά του Ιράκ:

Η μεταξύ Τουρκίας και Ιράκ μεθόριος θέλει καθορισθή συμβιβαστικώς μεταξύ Τουρκίας
και Μεγάλης Βρετανίας εντός προθεσμίας εννέα μηνών.

Μη επερχόμενης συμφωνίας μεταξύ των δύο Κυβερνήσεων εντός της προβλεπομένης προθεσμίας, η διαφορά θέλει άχθη ενώπιον του Συμβουλίου της Κοινωνίας των Εθνών. Αι Κυβερνήσεις Τουρκίας και Μεγάλης Βρετανίας υποχρεούνται αμοιβαίως όπως, μέχρις ου ληφθή η επί του ζητήματος της μεθορίου απόφασις εις ουδεμίαν προβώσι στρατιωτικήν ή άλλην κίνησιν, δυναμένην να επιφέρη οιανδήποτε μεταβολήν εις την παρούσαν κατάστασιν των εδαφών, ων η οριστική τύχη θέλει εξαρτηθή εκ της αποφάσεως ταύτης.

Άρθρον 4.

Τα υπό της παρούσης Συνθήκης διαγραφόμενα σύνορα είναι κεχαραγμένα επί των συνημμένων τη παρούση Συνθήκη χαρτών υπό κλίμακα 1/1.000.000.

Εν περιπτώσει διαφοράς μεταξύ του κειμένου και του χάρτου, θέλει ισχύει το κείμενον.

Άρθρον 5.

Επιτροπή οροθετήσεως θέλει επιφορτισθή να χάραξη επί του εδάφους τα εν τω άρθρω 2 εδ. 2 περιγραφόμενα σύνορα. Η Επιτροπή αυτή θα αποτελεσθή εξ ενός αντιπροσώπου της Ελλάδος, ενός αντιπροσώπου της Τουρκίας και ενός Προέδρου εκλεγμένου υπ' αυτών μεταξύ των υπηκόων τρίτης Δυνάμεως. Η Επιτροπή θέλει, κατά πάσας τας περιπτώσεις, καταβάλει προσπάθειαν όπως ακόλουθη, όσον ένεστι ακριβέστερον, τους εν τη παρούση Συνθήκη ορισμούς, λαμβάνουσα υπ' όψιν κατά το δυνατόν τα διοικητικά όρια και τα τοπικά οικονομικά συμφέροντα. Αι αποφάσεις της Επιτροπής θα λαμβάνωνται κατά πλειοψηφίαν και θα ώσιν υποχρεωτικοί δια τα ενδιαφερόμενα Μέρη. Αι δαπάναι της Επιτροπής θα βαρύνωσιν εξ ίσου τα ενδιαφερόμενα Μέρη.

Άρθρον 6.

Όσον αφορά εις τα καθοριζόμενα υπό του ρου ποταμού και ουχί υπό των οχθών αυτού σύνορα, οι όροι “ρους” ή “αύλαξ” ων γίνεται χρήσις εν τη παρούση Συνθήκη, σημαίνουσι δια μεν τους μη πλωτούς ποταμούς την μέσην γραμμήν αυτών ή του κυρίου αυτών βραχίονος, δια δε τους πλωτούς ποταμούς την μέσην γραμμήν της κυρίας αύλακος ναυσιπλοίας. Εν τούτοις, εναπόκειται εις την

Επιτροπήν να καθορίση ειδικότερον, εάν η συνοριακή γραμμή θα ακολουθήση, εις τας ενδεχομένας αυτής μετατοπίσεις, τον ούτω προσδιορισθέντα ρουν ή την “αύλακα, ή εάν θα καθορισθή οριστικώς εκ της θέσεως του ρου ή της αύλακος κατά την έναρξιν της ισχύος της παρούσης Συνθήκης.

Εκτός αντιθέτων διατάξεων της παρούσης Συνθήκης, τα θαλάσσια όρια περιλαμβάνουσι τας νήσους και νησίδια τας κειμένας εις απόστασιν μικροτέραν των τριών μιλίων από της ακτής.

Άρθρον 7.

Τα ενδιαφερόμενα Κράτη υποχρεούνται να παρέχωσιν εις την οροθετικήν Επιτροπήν πάντα τα αναγκαία δια το έργον αυτής έγγραφα, ιδία δε επίσημα αντίγραφα των πρακτικών καθορισμού των σημερινών ή παλαιών συνόρων, πάντας τους υφισταμένους χάρτας μεγάλης κλίμακος, τα γεωδαιτικά διδόμενα, τα εκτελεσθέντα και μη δημοσιευθέντα σχεδιαγραφήματα, τας πληροφορίας περί των πλημμύρων των μεθοριακών ποταμών. Οι χάρται, τα γεωδαιτικά διδόμενα, και τα σχεδιαγραφήματα, έστω και μη δημοσιευθέντα, τα ευρισκόμενα εις την κατοχήν των τουρκικών Αρχών, δέον να παραδοθώσιν εν Κωνσταντινουπόλει εις τον Πρόεδρον της Επιτροπής εντός της βραχυτέρας προθεσμίας από της ενάρξεως της ισχύος της παρούσης Συνθήκης.

Τα ενδιαφερόμενα Κράτη υποχρεούνται, επί πλέον, να δώσωσι διαταγάς εις τας τοπικάς Αρχάς, όπως ανακοινώσιν εις την Επιτροπήν παν έγγραφον, ιδία σχέδια, κτηματολόγια και κτηματικά βιβλία, παρέχωσι δε, επί τη αιτήσει ταύτης, πάσαν πληροφορίαν περί της ιδιοκτησίας, των οικονομικών συνθηκών και λοιπάς χρησίμους πληροφορίας.

Άρθρον 8.

Τα ενδιαφερόμενα Κράτη υποχρεούνται να συντρέχωσι την οροθετικήν επιτροπήν είτε απ' αυθείας, είτε δια των τοπικών Αρχών, εν παντί τω αφορώντι εις την μετακίνησιν, την κατοικίαν, τους εργάτας, τα αναγκαία προς εκπλήρωσιν της αποστολής της υλικά (πασσάλους, ορόσημα).

Ειδικώς η Οθωμανική Κυβέρνησις αναλαμβάνει την υπαχρέωσιν να παράσχη, εάν δεήσει, το τεχνικό προσωπικόν, ικανόν να βοηθήση την οροθετικήν Επιτροπήν εις την εκπλήρωσιν του έργου της.

Άρθρον 9.

Τα ενδιαφερόμενα Κράτη αναλαμβάνουσι την υποχρέωσιν να καθιστάσι σεβαστά τα τιθέμενα υπό της Επιτροπής τριγωνομετρικά σημεία, σήματα, πασσάλους ή ορόσημα.

Άρθρον 10.

Τα ορόσημα θέλουσι τεθή εις ορατήν απ' αλλήλων απόστασιν, θα ώσιν ηριθμημένα, η δε τοποθεσία και ο αριθμός αυτών θα σημειώνται εν χαρτογραφικώ πίνακι.

Άρθρον 11.

Τα οριστικά πρωτόκολλα οροθετήσεως, οι επισυναπτόμενοι χάρται και έγγραφα θα γίνωσιν εις τρία προτότυπα, των δύο θα διαβιβασθώσιν εις τας Κυβερνήσεις των ομόρων Κρατών, το δε τρίτον εις την Κυβέρνησιν της Γαλλικής Δημοκρατίας, ήτις θέλει επιδόσει επίσημα τούτων αντίγραφα εις τας υπογραψάσας την παρούσαν Συνθήκην Δυνάμεις.

Άρθρον 12.

Η ληφθείσα απόφασις τη 13η Φεβρουαρίου 1914 υπό της Συνδιασκέψεως του Λονδίνου εις εκτέλεσιν των άρθρων 5 της Συνθήκης του Λονδίνου της 17/30 Μαΐου 1913, και 15 της Συνθήκης των Αθηνών της 1/14 Νοεμβρίου 1913, η κοινοποιηθείσα εις την Ελληνικήν Κυβέρνησιν τη 13 Φεβρουαρίου 1914 και αφορώσα εις την κυριαρχίαν της Ελλάδος επί των νήσων της Ανατολικής Μεσογείου, εκτός της Ίμβρου, Τενέδου και των Λαγουσών νήσων (Μαυρών), ιδία των νήσων Λήμνου, Σαμοθράκης, Μυτιλήνης, Χίου, Σάμου και Ικαρίας, επικυρούνται, υπό την επιφύλαξιν των διατάξεων της παρούσης Συνθήκης των συναφών προς τας υπό την κυριαρχίαν της Ιταλίας διατελούσας νήσους,

περί των διαλαμβάνει το άρθρον 15. Εκτός αντιθέτου διατάξεως της παρούσης Συνθήκης, αι νήσοι, αι κείμεναι εις μικροτέραν απόστασιν των τριών μιλίων της ασιατικής ακτής, παραμένουσιν υπό την τουρκικήν κυριαρχίαν.

Άρθρον 13.

Προς εξασφάλισιν της ειρήνης, η Ελληνική Κυβέρνησις υποχρεούται να τηρή εν ταις νήσοις Μυτιλήνη, Χίω, Σάμω και Ικαρία τα ακόλουθα μέτρα:

1. Αι ειρημέναι νήσοι δεν θα χρησιμοποιηθώσιν εις εγκατάστασιν ναυτικής βάσεως ή εις ανέγερσιν οχυρωματικού τίνος έργου.
2. θα απαγορευθή εις την Ελληνικήν στρατιωτικήν αεροπλοΐαν να υπερίπταται του εδάφους της ακτής της Ανατολίας.

Αντιστοίχως, η Οθωμανική Κυβέρνησις θα απαγορεύση εις την στρατιωτικήν αεροπλοΐαν αυτής να υπερίπταται των ρηθισών νήσων.

3. Αι ελληνικαι στρατιωτικαί δυνάμεις εν ταις ειρημέναις νήσοις θα περιορισθώσι εις τον συνήθη αριθμόν των δια την στρατιωτικήν υπηρεσίαν καλουμένων, οίτινες δύνανται να εκγυμνάζωνται επί τόπου, ως και εις δύναμιν χωροφυλακής και αστυνομίας ανάλογον προς την εφ' ολοκλήρου του ελληνικού εδάφους υπάρχουσαν τοιαύτην.

Άρθρον 14.

Αι νήσοι Ίμβρος και Τένεδος, παραμένουσαι υπό την τουρκικήν κυριαρχίαν, θα απολαύωσιν ειδικής διοικητικής οργανώσεως, αποτελούμενης εκ τοπικών στοιχείων και παρεχούσης πάσαν εγγύησιν εις τον μη μουσουλμανικόν ιθαγενή πληθυσμόν δι' ό,τι αφορά εις την τοπικήν διοίκησιν και την προστασίαν των προσώπων και των περιουσιών.

Η διατήρησις της τάξεως θα εξασφαλίζηται εν αυταίς δι' αστυνομίας στρατολογουμένης μεταξύ του ιθαγενούς πληθυσμού, τη φροντίδι της ως άνω προβλεπομένης τοπικής διοικήσεως υπό τα διαταγάς της οποίας θα διατελή.

Αι συνομολογηθείσαι ή συνομολογηθησόμεναι μεταξύ Ελλάδος και Τουρκίας συμφωνίαι, αι αφορώσαι την ανταλλαγήν των Ελληνικών και τουρκικών πληθυσμών, δεν θα εφαρμοσθώσιν εις τους κατοίκους των νήσων Ίμβρου και Τενέδου.

Άρθρον 15.

Η Τουρκία παραιτείται υπέρ της Ιταλίας παντός δικαιώματος και τίτλου επί των κάτωθι απαριθμουμένων νήσων, τουτέστι της Αστυπάλαιας, Ρόδου, Χάλκης, Καρπάθου, Κάσσου, Τήλου, Νισύρου, Καλύμνου, Λέρου, Πάτμου, Λειψούς, Σύμης και Κω, των κατεχομένων νυν υπό της Ιταλίας και των νησίδων των εξ αυτών εξαρτωμένων, ως και της νήσου Καστελλορίζου (όρα χάρτην υπ' αρ. 2).

Άρθρον 16.

Η Τουρκία δήλοι ότι παραιτείται παντός τίτλου και δικαιώματος πάσης φύσεως επί των εδαφών ή εν σχέσει προς τα εδάφη άτινα κείνται πέραν των προβλεπομένων υπό της παρούσης Συνθήκης ορίων, ως και επί των νήσων, εκτός εκείνων ων η κυριαρχία έχει αναγνωρισθή αυτή δια της παρούσης Συνθήκης, της τύχης των εδαφών και των νήσων τούτων κανονισθείσης ή κανονισθησομένης μεταξύ των ενδιαφερομένων. Αι διατάξεις του παρόντος άρθρου δεν θίγουσι τας συνομολογηθείσας ή συνομολογηθησομένας ιδιαιτέρας συμφωνίας μεταξύ της Τουρκίας και των ομόρων χωρών λόγω της γειτνιάσεως αυτών.

Άρθρον 17.

Η παραίτησις της Τουρκίας από παντός δικαιώματος και τίτλου αυτής επί της Αιγύπτου και επί του Σουδάν θεωρείται γενομένη από της 5ης Νοεμβρίου 1914.

Άρθρον 18.

Η Τουρκία απαλλάσσεται πάσης υποχρεώσεως αφορώσης εις τα οθωμανικά δάνεια τα ηγγυημένα δια του αιγυπτιακού φόρου, ήτοι τα δάνεια του 1855, 1891 και 1894. Των δια την υπηρεσίαν των τριών τούτων δανείων γενομένων υπό της Αιγύπτου ετησίων καταβολών, αποτελουσών σήμερον μέρος της υπηρεσίας του Δημοσίου Αιγυπτιακού Χρέους, η Αίγυπτος απαλλάσσεται πάσης άλλης υποχρεώσεως ως προς το Δημόσιον Οθωμανικόν Χρέος.

Άρθρον 19.

Μεταγενέστεραι συμφωνίαι, συναφθησόμεναι υπό όρους καθοριστέους μεταξύ των ενδιαφερομένων Δυνάμεων, θα διακανονίσωσι τα προκύπτοντα ζητήματα εκ της αναγνώρισεως του Αιγυπτιακού Κράτους, εφ' ου δεν εφαρμόζονται αι διατάξεις της παρούσης Συνθήκης, αι αφορώσαι τα αποσπασθέντα από της Τουρκίας εδάφη δυνάμει της Συνθήκης ταύτης.

Άρθρον 20.

Η Τουρκία δηλοί ότι αναγνωρίζει την προσάρτησιν της Κύπρου ανακηρυχθείσαν υπό της Βρεττανικής Κυβερνήσεως την 5ην Νοεμβρίου 1914.

Άρθρον 21.

Οι τούρκοι, οι εγκατεστημένοι εν τη νήσω Κύπρω κατά την 5ην Νοεμβρίου 1914, θα αποκτήσωσιν, εφ' οίς όροις προβλέπει ο εγχώριος νόμος, την βρεττανικήν ιθαγένειαν, απο-βάλλοντες ως εκ τούτου την τουρκικήν.

Θα δύνανται, εν τούτοις, επί δύο έτη από της ενάρξεως της ισχύος της παρούσης Συνθήκης, να ασκήσωσι δικαίωμα επιλογής υπέρ της τουρκικής ιθαγενείας· εν τοιαύτη περιπτώσει, δέον να εγκαταλείψωσι την Κύπρον εντός δώδεκα μηνών, αφ' ης ημέρας ασκήσωσι το δικαίωμα της επιλογής. Ωσαύτως αποβάλλουσι την τουρκικήν ιθαγένειαν, οι τούρκοι υπήκοοι, οι εγκατεστημένοι εν τη νήσω Κύπρω κατά την έναρξιν της ισχύος της παρούσης Συνθήκης, οίτινες κατά την εποχήν αυτήν έχουσιν αποκτήσει ή πρόκειται να αποκτήσωσι την βρεττανικήν ιθαγένειαν, συνεπεία αιτήσεως υποβληθέσης κατά τας διατάξεις της εγχωρίου νομοθεσίας. Εννοείται ότι η Κυβέρνησις της Κύπρου θα δύναται να αρνηθή την βρεττανικήν ιθαγένειαν εις τους αποκτήσαντος, άνευ της αδείας της Τουρκικής Κυβερνήσεως, πάσαν άλλην ιθαγένειαν εκτός της τουρκικής.

Άρθρον 22.

Υπό την επιφύλαξιν των γενικών διατάξεων του άρθρου 27, η Τουρκία δηλοί ότι αναγνωρίζει την οριστικήν κατάργησιν παντός δικαιώματος ή προνομίου πάσης φύσεως, ων απήλαυεν εν Λυβύη, δυνάμει της Συνθήκης της Λωζάννης της 18ης Οκτωβρίου 1912 και των συναφών Πράξεων.

2. ΕΙΔΙΚΑΙ ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ

Άρθρον 23.

Τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη αναγνωρίζουσι και διακηρύττουσι την αρχήν της ελευθερίας διελεύσεως και πλου, δια θαλάσσης ή δια του αέρος, εν καιρώ ειρήνης ως και εν καιρώ πολέμου, εντός των στενών του Ελλησπόντου, της Προποντίδος και του Βοσπόρου, ως προβλέπεται εν τη ειδική Συμβάσει του καθεστώτος των Στενών τη συνομολογηθείση υπό σημερινήν ημερομηνίαν. Η Σύμβασις αύτη θα έχη το αυτό κύρος και την αυτήν ισχύν έναντι των ώδε συμβαλλομένων Υψηλών Μερών, ως εάν περιείχετο εν τη παρούση Συνθήκη.

Άρθρον 24.

Η συνομολογηθείσα σήμερον ειδική Σύμβασις περί του καθεστώτος της εν τω άρθρω 2 της παρούσης Συνθήκης, περιγραφόμενης μεθορίου, θα έχη το αυτό κύρος και την αυτήν ισχύν έναντι των ώδε συμβαλλομένων Υψηλών Μερών, ως εάν περιείχετο εν τη παρούση Συνθήκη.

Άρθρον 25.

Η Τουρκία υποχρεούται να αναγνωρίση την πλήρη ισχύν των Συνθηκών ειρήνης και των προσθέτων Συμβάσεων, αίτινες συνωμολογήθησαν υπό των συμβαλλομένων Δυνάμεων μετά των Δυνάμεων αίτινες επολέμησαν παρά το πλευρόν της Τουρκίας, να αποδεχθή τας αποφάσεις αίτινες ελήφθησαν ή θα ληφθώσιν αναφορικώς προς τα εδάφη της τέως Γερμανικής Αυτοκρατορίας, της Αυστρίας, της Ουγγαρίας και της Βουλγαρίας και να αναγνωρίση τα νέα Κράτη εντός των ούτω καθορισθέντων συνόρων.

Άρθρον 26.

Η Τουρκία δηλοί από τούδε ότι αναγνωρίζει και αποδέχεται τα σύνορα της Γερμανίας, της Αυστρίας, της Βουλγαρίας, της Ελλάδος, της Ουγγαρίας, της Πολωνίας, της Ρουμανίας, του Σερβο-Κροατο-Σλοβενικού και του Τσεχοσλοβακικού Κράτους, ως ταύτα καθορίζονται ή θέλουσι καθορισθή υπό των προβλεπομένων εν άρθρω 25 Συνθηκών ή υπό πάσης συμπληρωματικής συμβάσεως.

Άρθρον 27.

Ουδεμία πολιτική, νομοθετική ή διοικητική εξουσία ή δικαιοδοσία θέλει ασκηθή, δι' οιονδήποτε λόγον, υπό της Κυβερνήσεως ή των Αρχών της Τουρκίας εκτός του τουρκικού εδάφους επί των υπηκόων εδάφους διατελούντος υπό την κυριαρχίαν ή το προτεκτοράτον των λοιπών Δυνάμεων των υπογραφασών την παρούσαν Συνθήκην και επί των υπηκόων εδάφους αποσπασθέντος της Τουρκίας. Εννοείται ότι η πνευματική δικαιοδοσία των θρησκευτικών μουσουλμανικών Αρχών δεν θέλει ποσώς θιγή.

Άρθρον 28.

Τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη δηλούσιν ότι αποδέχονται, έκαστον το καθ* εαυτό, την πλήρη και υπό πάσαν έποψιν κατάργησιν των Διομολογήσεων εν Τουρκία.

Άρθρον 29.

Οι Μαροκηνοί υπήκοοι Γάλλοι και οι Τυνήσιοι θα υπόκεινται κατά πάντα εν Τουρκία εις το αυτό καθεστώς εις ό και οι λοιποί Γάλλοι.

Οι υπήκοοι της Λιβύης θα υπόκεινται κατά πάντα εν Τουρκία εις το αυτό καθεστώς εις ο και οι λοιποί υπήκοοι Ιταλοί. Αι διατάξεις του παρόντος άρθρου δεν προδικάζουσι την ιθαγένειαν των εν Τουρκία εγκατεστημένων προσώπων των καταγόμενων εκ της Τύνιδας, της Λιβύης και του Μαρόκου. Αντιστοίχως, οι τούρκοι υπήκοοι θα απολαύουσιν εν ταις χώραις, ων οι κάτοικοι επωφελούνται των διατάξεων των εδαφίων 1 και 2, του αυτού καθεστώτος του οποίου απολαύουσιν εν Γαλλία και εν Ιταλία. Το καθεστώς εις ο θα υπάγονται εν Τουρκία τα εκ των χωρών, ων οι κάτοικοι απολαύουσι των διατάξεων του εδαφίου 1, προερχόμενα εμπορεύματα ή τα εις τα χώρας ταύτας κατευθυνόμενα και, αντιστοίχως, το καθεστώς εις ο θα υπάγονται εν ταις ρηθείσαις χώραις τα εκ Τουρκίας, προερχόμενα ή δι' αυτήν προοριζόμενα εμπορεύματα, θέλει καθορισθή εκ συμφώνου μεταξύ των Κυβερνήσεων Γαλλίας και Τουρκίας.

Παράρτημα Γ': Διάγγελμα του Ελευθέριου Βενιζέλου προς τον ελληνικό λαό μετά την υπογραφή της Συνθήκης των Σεβρών (αποσπάσματα)

Παρίσι, 28 Ιουλίου 1920

Προς τον Ελληνικόν Λαόν,

Είμαι ευτυχής αναγγέλλων προς υμάς ότι σήμερα, εβδόμη επέτειον της υπογραφής της συνθήκης του Βουκουρεστίου, υπεγράφη η συνθήκη ειρήνης μετά της Τουρκίας, η συνθήκη δι' ης αι κυριώταται Σύμμαχοι Δυνάμεις μεταβιβάζουσιν προς την Ελλάδα την κυριαρχίαν επί της Δυτικής Θράκης, ήτις είχε παραχωρηθή προς αυτάς υπό της Βουλγαρίας δια της συνθήκης του Νεϊγύ, και η συνθήκη μετά της Ιταλίας, δι' ης αυτή μεταβιβάζει προς ημάς τα Δωδεκάνησα. Καθ' ήν στιγμήν το έργον όπερ διεξηγάγομεν εν μέσω τοσούτων δυσχερειών στεφανούται δια τοιαύτης επιτυχίας, αισθάνομαι το καθήκον να εκφράσω προς τους συμπολίτας μου την βαθείαν ευγνωμοσύνην μου δια την σταθεράν εμπιστοσύνην με την οποίαν με περιέβαλον επί τόσα έτη, καταστήσαντες ούτω δυνατούς τους εθνικούς θριάμβους τους οποίους πανηγυρίζομεν σήμερα.

Η αυταπάρνησις, η εθελουσία, η ανδρεία, η καρτερία επί πάσι του λαού όπως αντιμετώπιση πάντα κίνδυνον μάλλον παρά να αθετήση τον δοθέντα λόγον του και να απιστήση προς τας εθνικάς παραδόσεις του, προσθέτουσιν εις την μακράν εθνική μας ιστορίαν λαμπροτάτας σελίδας, δια τας οποίας η σημερινή γενεά δικαιούται να είναι υπερήφανος.³⁷

Παράρτημα ΙΑ΄: ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΘΕΟΤΟΚΑΣ, Αργώ

ι. «Μια μεγάλη πολιτική νευρικήτητα κατείχε τότε την Αθήνα. Ο Ελευθέριος Βενιζέλος, που είχε δηλώσει τόσες φορές και σ' όλους τους τόνους ότι τραβήχτηκε οριστικά από την πολιτική και που ζούσε, μετά την μεγάλη εκλογική του ήττα της 1 Νοεμβρίου 1920, σχεδόν συνεχώς στο εξωτερικό, ξαφνικά παρατούσε τη μετάφραση του Θουκυδίδη, γυρνούσε απρόσκλητος και απροσδόκητος στην Ελλάδα, ξαναωργάνωνε μονομιάς το παλιό του κόμμα και αναλάβαινε την αρχηγία του [...]. Ήδη παντού γινόταν λόγος για τον Πρόεδρο [...]. Η λέξη, έτσι χωρίς να συνοδεύεται από κανένα όνομα, δήλωνε αυτόν και όλοι το ήξεραν. Αρχηγός, σωτήρας, σύμβολο της μισής Ελλάδας, Σατανάς για την άλλη μισή, ήταν οπωσδήποτε για όλους ο Πρόεδρος των ελληνικών ζητημάτων, ο άξονας

³⁷ Διάγγελμα του Ελευθέριου Βενιζέλου προς τον ελληνικό λαό μετά την υπογραφή της Συνθήκης των Σεβρών (αποσπάσματα). Διαθέσιμο στον Ιστότοπο: <https://users.sch.gr/maritheodo/history-pi/section2/piges/11.htm>.

που γύρω του ξανάρχιζε να στροβιλίζεται το έθνος [...]. Η παρουσία του έφτανε για να αναστατώσει τα πάντα, σα να ανάδινε η παρουσία αυτή κάποιο μυστηριώδες ρεύμα, που τράνταζε μονομιάς όλες τις δυνάμεις του εθνικού οργανισμού, τις δυνάμεις της πίστης και του ηρωισμού, της περιπέτειας και της αρπαγής, της δημιουργίας και της διάλυσης, της μοχθηρίας και του φθόνου. Όλες οι ζωικές ορμές, που κοιμόντανε αχρησιμοποίητες, ξυπνούσανε πάλι και κοχλάζανε δυνατά στα ρόδινα ακρογιάλια της Ανατολικής Μεσογείου: Βενιζέλος! Βενιζέλος!

»[...] Ένα ζωντανό παραμύθι, χτεσινό μόλις, μα σκεπασμένο κιόλας από τη ρουτίνα της μέτριας ζωής, γέμιζε ξαφνικά την ατμόσφαιρα με τις χτυπητές εικόνες του, με αναμνήσεις εντατικών αγώνων, με νοσταλγίες ιδανικών [...] Οι θελήσεις τεντωνόντανε πάλι για καινούργιες προσπάθειες ή για έναν καινούργιο διχασμό. Η νέα πολιτική ιεραρχία, που μόλις είχε δημιουργηθεί, αναποδογύρισε αμέσως. Η πρώτη γραμμή του πολιτικού κόσμου υποχώρησε αυτόματα στο πίσω μέρος της σκηνής. Στην πρώτη γραμμή στεκότανε ο Πρόεδρος, μοναχός του. Άλλος δε χωρούσε δίπλα του. Διαλυότανε κόμματα, ιερές συμμαχίες, ατονούσαν σχέδια δράσης και προγράμματα, που είχαν καταστρωθεί με μύριους κόπους και θυσίες. Αυθόρμητα οι Έλληνες ξανάπαιρναν θέση στις παλιές, στις φυσικές παρατάξεις τους, που τις νόμιζαν ότι έλειψαν για πάντα, ξαναγινόντανε βενιζελικοί και αντιβενιζελικοί [...].»

ii. «[...] Μια μέρα, που δεν είναι ίσως μακρινή, η λέξη βενιζελισμός δε θα σημαίνει μονάχα μια πολιτική παράταξη, αλλά ένα σύνολο από τρόπους της σκέψης, μέθοδες δράσης, ψυχικές καταστάσεις, έθιμα, μόδες μιας περασμένης εποχής. Γιατί ο βενιζελισμός ξεπερνά πλατιά τα όρια της πολιτικής και πλημμυρά ολόκληρη την ελληνική ζωή των ημερών μας. Δεν είναι ούτε κόμμα ούτε σχολή με συγκεκριμένες αρχές και επιδιώξεις. Ίσια – ίσια συχνά διάψευσε τις ιδέες, που διακήρυττε, και συχνά άλλαζε ολότελα τους σκοπούς του. Είναι [...] κάτι βαθύτερο και καθολικότερο από όλα αυτά, μια πηγαία δημιουργική δράση, που εκδηλώθηκε ταυτόχρονα σ' όλους τους κλάδους της ελληνικής ζωής επιβάλλοντας παντού έναν τόνο δικό της. Είναι, θα έλεγα, η εκδήλωση της ανάγκης του έθνους να κάνει κάτι, να βγη από το μαρασμό, να ελευθερώσει και να συγκεντρώσει όλες τις δυνάμεις τους και να πραγματοποιήσει οπωσδήποτε ό,τι μπορεί καλύτερο, μεσ' στο πλαίσιο αυτής της εποχής, εκμεταλλευόμενο όλες τις περιστάσεις [...].»

Υπάρχουν πολλά συγκεχυμένα πράγματα στην αφετηρία του βενιζελισμού [...] Υπάρχει [...] μια ανάγκη ανόρθωσης, μια ανάγκη κίνησης και αγώνων, μια δεύτερη άρνηση της ρουτίνας του παρελθόντος, ένα αίτημα γενικής αλλαγής. Και δεν πρόκειται μονάχα για μια αλλαγή θεσμών και συνταγματικών διατάξεων, αλλά κυρίως για μια αλλαγή εσωτερική: απόκτηση αυτοπεποίθησης, ένταση των θελήσεων του έθνους, ξεκίνημα προς ένα καλύτερο μέλλον. Υπάρχει παράλληλα και μια αρκετά αόριστη τάση προς την πνευματική και κοινωνική πρόοδο, ένα είδος ελληνικού ριζοσπαστισμού, άλλοτε συνειδητού και άλλοτε ασυνείδητου. Υπάρχει βέβαια και ο απελευθερωτικός εθνικισμός, που δεν είναι ένα καινούργιο φαινόμενο της πολιτικής μας ζωής, αφού αυτός υπήρξε το κίνητρο όλης της δράσης μας στο ΙΘ΄ αιώνα. Αλλά ο βενιζελικός εθνικισμός, πολύ δυνατότερος από τις προηγούμενες εθνικιστικές κινήσεις, εγκαταλείπει οριστικά τον αναιμικό ρομαντισμό των παλαιών ελληνικών κυβερνήσεων και στηρίζει, για πρώτη φορά, την ελληνική πολιτική σε μια οξυδερκή εκτίμηση της πραγματικότητας, σε σίγουρες συμμαχίες, σε μια θετική χρησιμοποίηση των εθνικών δυνάμεων. Η εμφάνιση του Βενιζέλου στην Ελλάδα σημειώνει ασφαλώς μια αλλαγή νοοτροπίας».

Παράρτημα ΙΒ΄: Π. Νιρβάνας, Απόσπασμα από χρονογράφημά του στην εφημερίδα «Εστία», με αφορμή τη γιορτή στο Παναθηναϊκό Στάδιο, κατά την οποία τιμήθηκε ο Ελευθέριος Βενιζέλος για την υπογραφή της Συνθήκης των Σεβρών, 1920

i. «Ένα θρίαμβος πράγματι αυτός Πίστεως υπήρξεν ο θρίαμβός του, διότι υπήρξεν ο άνθρωπος ο οποίος είχεν εις την ψυχήν του τον κόκκον του συνάπεως, ο οποίος μετακινεί τα θεόκτιστα όρη. Διότι υπήρξεν ο άνθρωπος ο πιστεύων εις την Δικαιοσύνην και εις αυτός Δικαιοσύνης τον θρίαμβον. Διότι υπήρξεν υπέρ πάντας ο άνθρωπος ο πιστεύων εις το αιώνιον θαύμα, εις το θαύμα αυτός φυλής του. Η πίστις του υπήρξεν η δύναμίς του. Και η πίστις του δεν έσβυσε ούτε μίαν στιγμήν μέσα εις τα στήθη του. Μίαν στιγμήν δεν ελιποθύμησε. Μίαν στιγμήν δεν εκλονίσθη. Η πίστις του υπήρξεν ο θρίαμβός του»

Παράρτημα ΙΓ΄: Μελάς Σπύρος - «Ο μεγάλος νεκρός – Τα κλειδιά του μίσους», εφημ. «Ελεύθερον Βήμα», 20 Μαρτίου 1936

- i. «Ο Βενιζέλος ερχότανε να δημιουργήση [...] ένα κόσμο με ρυθμό, με πνοή, με σκοπούς σύμφωνους με τη μεγάλη εθνική παράδοση, που ήταν ο φωτεινός και δυναμικός της φορέας. Ερχότανε ν' αντικαταστήση το Ελλαδικό πνεύμα του μικροκομματισμού, της φαγωμάρας, της κακομοιριάς, με το ανώτερο πνεύμα και τον παλμό της μεγάλης Ελληνικής ιδέας...» (απόσπασμα από το έργο του «Ο Γιος του Ψηλορείτη», αφιερωμένο στον Ελευθέριο Βενιζέλο).
- ii. «Ένα γιατί ατελείωτο, γεμάτο πόνο κι' απορία βαθειά: Έτσι μεγάλος και καλός που ήσουν, ένα κομμάτι του Θεού· έτσι άξιος και προκομμένος – γιατί να σηκώνης σε κάθε σου βήμα την καταιγίδα; Γιατί αυτά τα πάθη ναμανιάζουν γύρω σου; Γιατί αυτός ο κόσμος, που δεν μπορεί να κρατήση του μίσους τους αφρούς, ούτε μπροστά στο μνήμα σου;»
- iii. «Γιατί τον μισούσαν τόσο πολύ a priori; Γιατί, απλούστατα, ο Βενιζέλος στο μικρό, αλλά ζωντανό και ηρωικό περιβάλλον του, έδρα, ενώ αυτοί λογοκοπούσαν. Σ' αυτή την αντίθεσι βρίσκεται το κλειδί του μίσους, που φούντωσε σιγά-σιγά σε φλόγες τεράστιες, έτοιμες να κάμουν στάχτη την Ελλάδα. Και αυτός είνε ο κύριος κόμπος του μεγάλου εθνικού δράματος: Ο Ελευθέριος Βενιζέλος έβαζε όλο το βάρος της ζωής στην πράξι... Αυτοί χόρταιναν με λόγια»

Περίληψη

Η παρούσα εργασία με τίτλο: «Το υπόμνημα (Δεκέμβριος 1918) του Ελευθερίου Βενιζέλου στο Συνέδριο Ειρήνης των Παρισίων και οι εδαφικές διεκδικήσεις του Ελληνισμού» αποτελεί μία ιστορική έρευνα με θέμα τις διεκδικήσεις του Ελευθερίου Βενιζέλου, όπως εκφράστηκαν στο υπόμνημα του Δεκεμβρίου 1918, στο Συνέδριο Ειρήνης των Παρισίων. Πρόκειται για μία σύντομη ανασκόπηση της πολιτικής συνεισφοράς του Ελευθέριου Βενιζέλου, η οποία εστιάζει στα αίτια και τις συνέπειες της πολιτικής του βούλησης, όπως εκφράστηκε στην προαναφερθείσα ιστορική συνθήκη.